

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV BLÍZKÉHO VÝCHODU A AFRIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Mgr. Eliška Godiveau

OBRAZ SOUČASNÉ ŽENY V MODERNÍ EGYPTSKÉ PRÓZE

CONTEMPORARY WOMAN IN MODERN EGYPTIAN PROSE

Vedoucí práce: doc. PhDr. František Ondráš, Ph.D.

Praha 2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Chrudimi dne 31. 8. 2014

podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu doc. PhDr. Františku Ondrášovi, Ph.D. za laskavé vedení této práce.

Dále děkuji své rodině a přátelům za jejich trpělivost a podporu.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce se zabývá obrazem moderní egyptské ženy v prozaickém díle čtyř současných egyptských autorek: Hāly al-Badrī, Salwy Bakr, Muny Brins a Mīrāl al-Ṭaḥāwī. Na základě interpretace a analýzy šesti vybraných narativních textů se práce pokusí přiblížit pohled autorek na ženu žijící v dnešní egyptské společnosti. S přihlédnutím k historickému vývoji role a postavení ženy v rámci egyptské společnosti, jakožto i s ohledem na vývoj ženské literární tvorby v Egyptě se práce pokusí zodpovědět otázku: Jakou roli hraje žena v dnešní egyptské společnosti a jak je toto její postavení reflektováno v literární tvorbě současných egyptských autorek? Tematická analýza zkoumaných děl se proto zaměří na osudy hlavních hrdinek; zhodnotí míru rodinného, citového či profesního naplnění; pojmenuje problémy, kterým dnešní egyptská žena čelí; přiblíží pohled na svět, ve kterém žena žije, a prozkoumá její názor na společenské normy a náboženské i zvykové tradice, jež mají svůj původ v patriarchálním uspořádání arabské společnosti a často nápadně kontrastují s moderními rovnostářskými hodnotami a názory, jenž do této společnosti dlouhodobě pronikají.

Klíčová slova: Hāla al-Badrī, Salwā Bakr, Munā Brins, Mīrāl al-Ṭaḥāwī, identita, žena, společnost, role

ABSTRACT

The thesis examines the image of the modern Egyptian woman in the prose narrative of four contemporary women writers of Egypt. They are Hala El Badry, Salwa Bakr, Mona Prince and Miral al-Tahawy. Based on the interpretation and analysis of six selected literary texts this paper will aim at uncovering the authors' view on the woman of today's Egypt. The thesis will try to answer its research question, considering the historical development of woman's role and standing in Egyptian society, as well as taking into account the development of women's literature in Egypt. The research question is as follows: What is the woman's role in contemporary Egypt and how her standing in society is reflected in literary works of contemporary women writers of Egypt? The thematic analysis of the selected works will therefore focus on the fate of the main female protagonists, it will examine the extent of personal fulfilment within the field of their family life, love, intimacy and relationships, work and many others; it will point at difficulties a woman in Egypt might be facing nowadays; the analysis will also present the world women live in and it will study their opinion on societal norms, mores and religious traditions which originate in the patriarchal organisation of Arab societies and can be in a direct contradiction with modern, egalitarian values and ideas that are already for some time making their way into these societies.

Keywords:

Hala El Badry, Salwa Bakr, Miral al-Tahawy, Mona Prince, identity, women, society, role

POZNÁMKY K PŘEPISU Z ARABSKÉHO DO ČESKÉHO JAZYKA

Pro účely přepisu arabského lexika do českého jazyka bylo využito tradičního transliteračního systému, jenž využívá systém české diakritiky v kombinaci se značkami mezinárodní fonetické abecedy (IPA). Přepis byl proveden s přihlédnutím ke grafické, nikoliv výslovnostní podobě arabských slov. Proto nebyla výslovnostní asimilace určitého členu *al-*, ke které dochází, následující-li za členem určitým jisté konsonanty, při přepisu zohledněna. Pro zjednodušení se ve většině případů do přepisu nepromítá ani indeterminace obecných jmen značená tzv. nunací a ženská koncovka *-at*, graficky zaznamenávaná pomocí tzv. *tā' marbūṭy*, pro naznačení ženského rodu je zachován pouze sufix *-a*. Vzhledem k tomu, že arabština nerozlišuje velká a malá písmena, přepis se řídí příslušnými pravidly českého pravopisu. Následuje transliterační tabulka arabských grafémů a jejich ekvivalentů v latině:

Arabský grafému	Název grafému	Česká transliterace
ء	hamza	´
ا	´alif	a, i, u, ā
ب	bā´	b
ت	tā´	t
ث	ṭā´	ṭ
ج	ǧīm	ǧ [dž]
ح	ḥā´	ḥ
خ	chā´	ch
د	dāl	d
ذ	ḍāl	ḍ
ر	rā´	r
ز	zāj	z
س	sīn	s
ش	šīn	š
ص	ṣād	ṣ
ض	ḍād	ḍ
ط	ṭā´	ṭ
ظ	ẓā´	ẓ
ع	´ajn	´
غ	ghajn	gh
ف	fā´	f
ق	qāf	q
ك	kāf	k
ل	lām	l

م	mīm	m
ن	nūn	n
ه	hā'	h
و	wāw	w, ū
ي/ى	jā'	j, ī / ā

OBSAH

1. CÍLE PRÁCE.....	10
1.1. Motivace k vypracování diplomového úkolu.....	10
1.2. Stanovení výzkumné otázky.....	11
1.3. Metodologie.....	11
1.4. Koncepce a výstavba práce.....	12
2. TEORETICKÁ ČÁST.....	13
2.1. Kdo je současná egyptská žena?	13
2.2. Obraz egyptské ženy v průběhu dějin.....	16
2.2.1. Ženy a společnost v období předislámském.....	17
2.2.2. Ženy a společnost s příchodem islámu.....	19
2.2.3. Ženy a společnost s příchodem kolonialismu.....	25
2.2.4. Ženy a společnost ve druhé polovině 20. století.....	29
2.3. Egypt a feministické hnutí.....	33
2.4. Ženy a literární tvorba.....	38
2.4.1. Počátky ženské literární tvorby	38
2.4.2. Rok 1952: nadějně vyhlídky lepší budoucnosti.....	41
2.4.3. Ztráta optimismu po roce 1967.....	44
2.4.4. 80. léta – téma exilu i hrdinek z lidového prostředí.....	46
2.4.5. Předrevoluční tvorba: psaní na vlně experimentu.....	49
3. EMPIRICKÁ ČÁST.....	54
3.1. Výběr románů a jejich autorek.....	54
3.2. Analyzované romány a jejich krátké představení	56
3.2.1. Hāla al-Badrī: <i>Jedna žena</i> (‘ <i>Imra ‘atun ... mā</i> , 2001).....	56
3.2.2. Mīrāl al-Ṭahāwī: <i>Modrý baklažán</i> (<i>Al-bādingāna az-zarqā’</i> , 2008).....	57
3.2.3. Mīrāl al-Ṭahāwī: <i>Brooklyn Heights</i> (<i>Brūklīn hājts</i> , 2011).....	59
3.2.4. Salwā Bakr: <i>Zlatý vůz do oblak nevystoupá</i> (<i>Al-‘araba al-dahabīja lā taš’udu ilā al-samā’</i> , 1991).....	60
3.2.5. Salwā Bakr: <i>Lsti mužů a jiné příběhy</i> (<i>Kajd al-riḡāl wa qiṣaṣ ‘uchrā</i> , <i>The Wiles of Men and Other Stories</i> , 2006).....	61
3.2.6. Munā Brins: <i>Vyprávím, abys viděl</i> (‘ <i>Innī ‘uḥaddīṭuka li-tarā</i> , 2008)....	62
3.3. Tematická analýza.....	64

3.3.1. Rodina.....	64
3.3.1.1. Vztah matka – dcera.....	65
3.3.1.2. Vztah otec – dcera.....	68
3.3.1.3. Vztah se sourozenci.....	69
3.3.1.4. Hrdinky v roli matek.....	70
3.3.2. Dospívání.....	72
3.3.3. Partnerský život.....	75
3.3.3.1. Manželské vztahy.....	75
3.3.3.2. Milenecké vztahy.....	77
3.3.3.3. Láska a milostná touha.....	79
3.3.4. Vzdělání a práce.....	82
3.3.5. Zvyky a tradice, které ženy odmítají přijmout za své.....	84
3.3.6. Náboženství a duchovní život.....	85
3.3.7. Sebereprezentace.....	86
3.3.8. Tělo.....	88
3.3.9. Exil.....	91
3.3.10. Domácí a světové dění.....	92
4. ZÁVĚR.....	94
BIBLIOGRAFIE.....	98
PŘÍLOHY.....	107

1. CÍLE PRÁCE

1.1. Motivace k vypracování diplomového úkolu

Tématem této diplomové práce je obraz současné ženy v moderní egyptské próze. Podnět k výzkumnému záměru zavládla internetová přednáška¹ profesorky Harvardovy univerzity Leily Ahmed, akademičky egyptského původu, která se dlouhodobě zabývá vývojem ženské otázky v kontextu islámu a arabských zemí. Po zhlédnutí této přednášky jsem si s velkou zvědavostí přečetla její stěžejní studii *Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate* (1992). Tato práce v kontextu historických, sociálních a kulturních změn představuje pohled na ženy a jejich společenskou roli, utvářenou v průběhu staletí společenstvími obývajícími území tzv. Úrodného půlměsíce. Na bázi vědeckých důkazů vyvrací Ahmed některé zažitě představy západní společnosti o postavení žen v současných muslimských společenstvích na Blízkém východě. Vzhledem k tomu, že profesorka Ahmed vyrůstala v Káhiře během uvolněných 40. let 20. století, v kapitole o novodobé historii se z osobních pohnutek detailně věnuje právě těm změnám, které zasáhly její rodnou zem a radikálně změnila tamní společenskou atmosféru.

Na podzim roku 2011 následoval tříměsíční studijní pobyt v egyptské Káhiře. Zemi jsem navštívila v době, kdy se připravovala na první svobodné prezidentské volby. Během této omezené doby jsem měla možnost pozorovat život místních obyvatel, hovořit s nimi, sledovat místní média a nasát atmosféru současného Egypta. Velmi mě upoutal rozpor, jakým jsou v médiích – jak ve filmech, televizních seriálech, zpravodajských či zábavních relacích, tak například v časopisech a jiných tištěných médiích prezentovány ženy. Tyto ženy v zásadě neměly zakryté vlasy, byly oděny do velmi moderního, často i vyzývavého oblečení, přirozeně interagovaly s muži apod. Tento mediální obraz se do značné míry rozcházel s obrazem obyčejných žen, které jsem každý den vídala na ulicích, v obchodech, na úřadech či na půdě univerzity. Tyto ženy byly, pokud jim to okolnosti dovoľovaly, vůči svým mužským protějškům rezervované, oblékaly se sice moderně, avšak střídmě – v souladu s islámskými tradicemi.

Můj zájem se následně přirozeně stočil k literatuře, která vždy patřila k mým oblíbeným předmětům. Rozhodla jsem se seznámit se beletristickými díly současných egyptských

¹ AHMED, Leila. *Following the trail of Islamism and the Veil across time and borders*, 2011, YouTube kanál London School of Economics and Political Science (LSE), [online]. <https://www.youtube.com/watch?v=p7JNxIJ_7T8>

spisovatelek a podívat se na způsob, jakým ony vidí situaci dnešních egyptských žen, jakým způsobem je ve svých dílech prezentují a co o nich prostřednictvím svých postav společnosti sdělují. Se získáním samotných děl jsem neměla sebemenší problém. Káhirska knihkupectví jsou velmi dobře zásobená, ženská literatura má navíc v Egyptě mnohaletou tradici a ženské autorky se zde těší velké popularitě. Mým cílem bylo zjistit, zda současná literární tvorba odhalí názory žen na svou roli v rámci dnešní společnosti, zda poukáže na aktuální problémy, kterým ženy čelí a zda se v nich nějakým způsobem objeví odraz onoho, na první pohled patrného, rozporuplného obrazu dnešní egyptské ženy.

1.2. Stanovení výzkumné otázky

S přihlédnutím k výše uvedeným skutečnostem byla tedy výzkumná otázka, kterou si tato práce klade, formulována následovně: *Jakou roli hraje žena v dnešní egyptské společnosti a jak je toto její postavení reflektováno v literární tvorbě současných egyptských autorek?*

1.3. Metodologie

Tato diplomová práce spadá do kategorie prací, na něž je aplikována kvalitativní metoda zkoumání. Lewis a Ritchie (2003, str. 2-5) uvádějí, že kvalitativní výzkum se soustředí především na detailní porozumění konkrétnímu případu v rámci specifického sociálního kontextu (tj. na to, jak jednotlivci či skupiny interpretují svět, jež je obklopuje) a vytváří holistický obraz zkoumaného předmětu – v našem případě se jedná o obraz žen v literární tvorbě současných egyptských spisovatelek. Za relevantní je považována právě ta realita, kterou vytváří zkoumaní jedinci – v rámci naší práce je za tuto realitu považován svět narativní prózy vytvořený vybranými autorkami. Práce se snaží vypořádat, jakým způsobem ženy spisovatelky prezentují své hrdinky a hrdiny, zkoumáno je jejich chápání světa a vlastní existence ve vztahu ke společnosti a místu, kde žijí, a je hodnoceno, jakým způsobem tento literární obraz ženy reflektuje její skutečnou roli v dnešní egyptské společnosti. Kvalitativní výzkum se mimo jiné váže na případy, kdy nedochází ke sběru či generování kvantitativních údajů, ovšem absence čísel není pro aplikaci této metody podmínkou (*ibid.*). Při analýze vybraných literárních děl ke sběru ani generování číselných údajů opravdu nedojde. Kvalitativní výzkum také vyžaduje stanovení rámce analyzovaných vzorců (*ibid.*) – v našem případě se bude jednat o literární texty předem zvolených románů

a povídek. Čím širší je vzorková základna, tím obecnější závěry lze z analýzy vyvozovat. V našem případě jsme z kapacitních důvodů k tematickému rozboru použili šest děl (pět románů a jednu povídkovou sbírku). Přestože se nejedná o rozsáhlou vzorkovou základnu, z níž by bylo možné vyvozovat zobecňující závěry, jsme přesvědčeni, že výsledky naší analýzy poskytnou jasné ukazatele trendů v rámci zkoumané problematiky a dokáží tak zodpovědět na výše položenou výzkumnou otázku.

1.4. Koncepce a výstavba práce

Diplomová práce se skládá z teoretické a empirické části. Teoretická část ve své první kapitole předloží základní profil egyptské ženy, ve své druhé kapitole nabídne ukotvení zkoumané problematiky prostřednictvím historického exkursu, jenž nastíní vývoj postavení ženy v egyptské společnosti v průběhu dějin, ve třetí kapitole bude přihlédnuto k vývoji emancipačních (feministických) snah egyptských žen a v kapitole čtvrté bude představen vývoj ženské literatury v Egyptě. Tyto tři klíčové oblasti (tj. historický, emancipační a literární přehled) položí základ pro vhodnou sociokulturní interpretaci a analýzu zvolených literárních děl v empirické části této práce.

Empirická část nejprve představí analyzovaná literární díla. Jedná se o pět románů a jednu povídkovou sbírku soudobých egyptských autorek: *Brooklyn Heights* (M. al-Ṭaḥāwī, 2011), *Jiná žena* (H. al-Badrī, 2001), *Lsti mužů a jiné příběhy* (S. Bakr, 2006), *Modrý baklažán* (M. al-Ṭaḥāwī, 1998), *Vyprávím, aby viděl* (M. Brins, 2008), *Zlatý vůz do oblak nevystoupá* (S. Bakr, 1991). Otázka výběru děl bude rozebrána v úvodní kapitole empirické části. Vyjmenovaná díla budou následně podrobena tematickému rozboru. Rozbor se bude soustředit na momenty, které procházejí více méně všemi vybranými díly a které tvoří stěžejní body v životě jedince – řadíme mezi ně pojmy jako rodina, partnerské a intimní vztahy, práce, víra a další. Abychom podpořili zjištění, která z analýzy vyplynou, využijeme účelového citování příslušných pasáží z prozaických textů. V závěru se práce pokusí shrnout výsledky analýzy a odpovědět na výzkumnou otázku položenou výše.

V přílohách čtenář nalezne stručné životopisy a fotografie výše jmenovaných autorek, knižní přebaly analyzovaných literárních děl a krátký text přibližující názory současných egyptských autorek na ženskou literární tvorbu.

2. TEORETICKÁ ČÁST

Předmětem této diplomové práce je analýza obrazu moderní egyptské ženy v prozaickém díle čtyř současných egyptských autorek. Analýzu, založenou na zkoumání literárních textů, nelze provádět bez svědomitého přihlédnutí k vědám a vědním disciplínám, které přímo ovlivňují vznik literárních děl. Mezi takovéto disciplíny se řadí filosofie, historie, antropologie, sociologie, psychologie, estetika a mnohé další. Aby bylo možné na základě současných egyptských narativních textů vytvořit obraz ženy a potažmo tak zkoumat její skutečné (či autorkami vysněné) postavení v dnešní egyptské společnosti, nejprve se bude naše teoretické bádání soustředit na dějinný vývoj role a společenského statusu žen v egyptské historii. Následně se zaměříme na skutečnost, že analyzované texty jsou výhradně díly autorek – žen. Ruku v ruce se studiem ženské otázky kráčí feminismus – filosofické, sociální, politické a ideologické hnutí. V této práci se nebudeme zabývat teoretickým uchopením feminismu, pouze ve stručnosti představíme vývoj ženského hnutí v Egyptě a jeho úspěchy v souvislosti s námi zkoumanou problematikou. Zohledněn bude též aspekt identity a jejího definování, neboť jasně určená identita individuální, potažmo skupinová, hraje při utváření obrazu dané skupiny důležitou roli.

2.1. Kdo je současná egyptská žena?

„Egyptská žena je sama řeka Nil.“

Salwā Bakr²

Dříve než se pustíme do nástinu historického vývoje postavení žen v egyptské společnosti, je nutné si položit základní otázku: *Kdo vlastně je egyptská žena?*

Dle nejnovějších statistických údajů³ dnes v Egyptě žije přibližně 42 930 000 žen. Představují 49,4 % celkové populace, již tvoří majoritně Arabové, další etnika či národnostní skupiny zastupují například Arméni, Berbeři, Bedžové, Domové, Italové, Núbijci či Řekové. Egyptem během dějin prošla řada národů a etnik, které po sobě v zemi zanechaly

² PHILIPPTCHENKO, Tatiana. *Interview – Salwa Bakr*, 2012, [online]. <<http://www.egyptianwomen.info/salwa-bakr.html>>

³ CIA: *The World Factbook; Egypt – People and Society*, 2014, [online]. <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html>>

nesmazatelné stopy a ovlivnily její kulturu a obyvatele. Do genetického kódu Egyptanů se kromě výše uvedených vepsali i Peršané, Makedonci, Římané, Židé, Arméni, Syřané, osmanští Turci, s evropskou kolonizací také Angličané, Francouzi a další. Z výše uvedených faktů je patrné, že dnešní označení *Egyptan(ka)* neukazuje na homogenní skupinu obyvatel – naopak, podobně jako dnešní Severní Amerika byl Egypt už od pradávna tavícím tyglíkem odlišných kultur a společenství.

Pomocí dostupných statistických údajů lze vytvořit jednoduchý profil průměrné egyptské ženy: v současnosti je každá devátá egyptská žena muslimka, každá první křesťanka⁴. Každá šestá Egyptanka umí čít a psát (srov. 77% mužů)⁵. Co se scholarizace týče, základního stupně vzdělání dosáhne 40,5% dívek (srov. 49,5% chlapců)⁶; střední stupně vzdělání dosáhnou 2,3% dívek (srov. 2,8% chlapců)⁷ a vysokoškolské studium dokončí 7,9% žen (srov. 10,9% mužů)⁸. Ženy se průměrně vdávají ve věku 22 let⁹, 2,2% svazků končí rozvodem¹⁰, častěji pak v muslimských než v křesťanských rodinách, neboť koptská ortodoxní církev umožňuje rozvod pouze ve výjimečných případech¹¹. Každá žena porodí v průměru tři děti, svého prvního potomka pak na svět přivede ve 23 letech věku¹². Každá šestá Egyptanka také užívá nějakou formu antikoncepce.¹³ Podle statistik Světové banky¹⁴ pouze 20% žen vstoupí na pracovní trh a celá čtvrtina z nich pracovní uplatnění nenalezne a zůstává bez práce. Zbýlých 80% svůj čas věnuje buď výhradní péči o rodinu, nebo je

⁴ *Ibid.*

⁵ Údaje platné k roku 2006. CAPMAS, *Al-Kitāb al-‘iḥṣā’ as-sanawī*, kapitola As-Sukkān, s. 45, 2013, [online]. <<http://www.capmas.gov.eg/pdf/Electronic%20Static%20Book2013/arabic/population/untitled1/pop.aspx>>

⁶ *Ibid.* Procentuální podíl zahrnuje žáky, kteří dosáhli jen prvního nebo i druhého stupně základního vzdělání.

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*

⁹ Průměrný věk v letech 1996–2008: World Bank, *Egypt, Arab rep.: Age at first marriage, female*, 2014, [online]. <http://www.quandl.com/WORLDBANK/EGY_SP_DYN_SMAM_FE-Egypt-Arab-Rep-Age-at-first-marriage-female>

¹⁰ Ahram Online, *Egypt marriages up by 2.7%, divorces up by 2.2%*, 2013, [online]. <<http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/71797/Egypt/Politics-/Egypt-marriages-up-by-,-divorces-up-by-.aspx>>

¹¹ The National, *Divorce rate surges in Egypt*, 2008, [online]. <<http://www.thenational.ae/news/world/africa/divorce-rate-surges-in-egypt>>

¹² CIA: *The World Factbook; Egypt – People and Society*, 2014, [online]. <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html>>

¹³ Unicef, *Egypt, Statistics*, 2013, [online]. <http://www.unicef.org/infobycountry/egypt_statistics.html>

¹⁴ European Training Foundation, *Women and work in Egypt*, 2009, [online]. <[http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/%28getAttachment%29/D3E0FA7D21DC7D7EC1257610005A2381/\\$File/NOTE7UUM9B.pdf](http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/%28getAttachment%29/D3E0FA7D21DC7D7EC1257610005A2381/$File/NOTE7UUM9B.pdf)>

zapojeno do pracovního procesu neoficiálním způsobem, a to především ve venkovských oblastech. Přesně 91% egyptských dívek a žen ve věku 15–49 let podstoupilo obřízku¹⁵, v současnosti zažívá tato praktika mírně ustupující tendenci. Posledním zde uvedeným statistickým údajem je procentuální podíl 99,3%. Právě tolik egyptských žen je vystaveno podle průzkumů Organizace OSN za rovnoprávnost žen (UN Entity for Gender Equality and Empowerment for Women)¹⁶, který byl zveřejněn na jaře loňského roku, nějaké formě sexuálního obtěžování či dokonce násilí.

Jsme si vědomi toho, že pojem *egyptská žena* nelze jednoduše popsat pomocí statistik, které nikdy dostatečně nevystihnou realitu v její různorodosti, pohybují se na normativní úrovni a nedají nám nahlédnout dále než za hranice strohých čísel – do duší egyptských žen. Proto výše uvedené údaje slouží spíše jako informativní osnova, jejíž řídkou strukturu se pokusíme protkat jemnějšími vlákny informací z historie, sociologie či psychologie a doplníme je o informace získané z literárních textů. Kombinací těchto informačních zdrojů se nám snad podaří vytvořit komplexnější obraz současné egyptské ženy, který budeme moci porovnat s literární představou, jenž (o sobě) vytváří současné egyptské spisovatelky.

¹⁵ Child Info, *Progress*, 2012, [online]. <http://www.childinfo.org/fgmc_progress.html>

¹⁴ Daily News Egypt, *99.3% of Egyptian women experienced sexual harassment: report*, 2013, [online]. <<http://www.dailynewsegypt.com/2013/04/28/99-3-of-egyptian-women-experienced-sexual-harassment-report/>>

2.2. Obraz egyptské ženy v průběhu dějin

Literatura a historie jsou velmi úzce spjaty, neboť každé literární dílo je přímo či nepřímo ovlivněno dějinnými událostmi a duchem doby, ve které vzniká. Stejně tak zaznamenávání dějin je písemným, tedy literárním dílem, druhem vyprávění, které sice není fikcí, ovšem je ovlivněno osobou svého autora a souborem jeho postojů a přesvědčení, jak je tomu i v případě tvorby umělecké. Pomocí historického přehledu vývoje postavení žen v rámci společností na území dnešního Egypta se pokusíme připravit půdu pro analýzu literárních textů v praktické části.

Jak dokazují četné archeologické nálezy, území dnešního Egypta bylo osídleno již v době před 300 tisíci lety. Historiografie disponuje velkým množstvím pramenů, a proto máme v současné době podrobný přehled o vývoji staroegyptské společnosti – dějepisné přehledy tradičně začínají pojednáním o předdynastickém Egyptě (přibližně konec 6. tisíciletí př. n. l.) či o dynastickém období (3 100–332 př. n. l.). Vzhledem k rozsahu a komplexnosti výše zmiňovaných historických epoch se pro potřeby této práce budeme věnovat postavení žen až od období vrcholu dynastického období (tzv. Nová říše), poté za vlády Ptolemaiovců a v období helénismu (715 př. n. l. – 395 n. l.), tj. v údobích, kdy na daném území převažoval polyteismus¹⁷, a porovnáme jej s obdobím spojeným s monoteistickým křesťanstvím (5.–7. stol. n. l.). Dalším milníkem bude příchod islámu na egyptské území v 7. století našeho letopočtu a jeho působení v dané oblasti v období středověku a raného novověku. Poté se zaměříme na příchod kolonialismu (19. stol.) a nakonec zhodnotíme dobu současnou. Jako hlavní informační zdroje nám poslouží četné studie Leily Ahmed¹⁸, akademičky egyptského původu, která v současnosti působí jako profesorka na Harvardově univerzitě. Profesorka Ahmed se dlouhodobě zabývá problematikou žen a genderu v kontextu islámu a řadí se k předním odborníkům na toto téma.

¹⁷ Přestože jsme si vědomi přítomnosti monoteistického židovství, náš exkurz se bude soustředit na postavení žen v rámci polyteistických společenství.

¹⁸ Transliterace z arabštiny: Lajlā ʿAḥmad; Vzhledem k tomu, že autorka publikuje svá díla ve Spojených státech, rozhodli jsme se pro použití jména v jeho anglikanizované podobě – tj. Leila Ahmed.

2.2.1. Ženy a společnost v období předislámském

Již řecký historik Hérodotos, který navštívil Egypt v polovině 5. století před naším letopočtem, tedy v době, kdy Egypt ovládli Peršané, se zájmem pojednává o rozdílných společenských rolích mužů a žen:

„Právě tak, jako mají Egyptané nad sebou jinou oblohu a jako jejich řeka má jiné vlastnosti nežli ostatní řeky, tak také si ve všem všudy ustanovili opačné obyčeje a zákony, než mají jiní lidé. Ženy u nich chodí na trh a obchodují a muži zůstávají doma a tkají; jiní lidé tkají tak, že přirážejí útek nahoru, Egyptané však dolů. Muži nosí břemena na hlavách, ženy na ramenou; ženy močí ve stoje, muži v sedě. Na záchod chodí do domů, ale jedí venku na ulicích; poznamenávají k tomu, že nezbytné neslušnosti je třeba konat ve skrytu, a co není neslušné, veřejně. Žádná žena není kněžkou ani u mužského boha, ani u ženské bohyně, všude a u všech jsou kněžkami jen muži. Synové nejsou povinni živit své rodiče, když nechtějí, kdežto dcery tuto povinnost mají, i když nechtějí.“

Hérodotos, 2004, s. 112

O pravdivosti Hérodotových slov by jistě bylo možné polemizovat. Tento krátký úryvek poslouží spíše jako důkaz toho, že již starověcí učenci se pozastavovali nad společenskými rolemi mužů a žen. Moderní historická věda se opírá o mnohočetné dobové zdroje, které, jak připomíná N. Keddie (1992, s. 1), dosud nebyly primárně využity ke studiu ženské otázky, a výklad historie provádí vesměs skrze prisma maskulinního chápání světa. I přes výše uvedenou poznámku nám tyto zdroje přinášejí o vývoji genderových vztahů v námi zkoumané oblasti mnohé zajímavé poznatky:

Staroegyptská společnost v období Nové říše byla podle Noublecourta (In Ahmed, 1992, s. 31–32) genderově velmi rovnostářská a ženy se těšily obecné společenské úctě. Nezahalovaly se a volně interagovaly s mužskou částí společnosti. V otázkách práva si ženy z vyšších kast byly s muži rovny, požívaly stejných výsad v oblasti sňatků, dědických a vlastnických práv a stejně jako muži disponovaly možnostmi spravovat, prodávat či rozšiřovat svůj majetek. Mohly také svědčit u soudu a jednat svobodně bez zákonného zástupce nebo prostředníka, jejich volný pohyb nebyl v žádném směru omezován. Veškeré svazky, vyjma faraonských, byly monogamní. Manželství bylo soukromým právním aktem mezi dvěma stranami a řídilo se smlouvou, ve které mohla každá zúčastněná strana uvést závazné podmínky týkající se daného ujednání. Noublecourt jako příklad uvádí manželskou smlouvu dvou dělníků, kdy v případě užití fyzického násilí vůči manželce bude manžel potrestán sty ranami bičem. Obě strany měly právo se rozvést, žena si v takovém případě

ponechávala veškerý svůj majetek. Obzvláště veliké úctě se těšila ženská božstva (např. Isis, Hathor), panovnice (např. Hatšepsut), manželky (např. Nefertiti, Nefertari, Tije) a příbuzné vládnoucích hodnostářů. Na druhou stranu ženy velmi zřídka zastávaly administrativní funkce nebo vykonávaly povolání písařek či jiných významných profesí.

S příchodem Řeků a Římanů na egyptské území se začíná postavení žen měnit. Nové právo a obyčeje evropské provenience obecně nepočítaly se ženami jako s rovnoprávnými subjekty mužů. Nově příchozí byli tudíž zaskočení či přímo šokováni výsadami, kterých Egyptanky požívaly (White, 1898, s. 241). I v období ptolemaiovské vlády se v Egyptě prosazují silné panovnice (Berenické IV., Kleopatra VII.).

Profesorka Ahmed (1992, s. 33) uvádí tři důležité momenty, které jsou klíčové pro porozumění následné deteriorace postavení žen. Zhoršení přichází až s nástupem řecko-římského (později především křesťanského) vlivu, jenž prorůstá s místní tradicí (postavení žen v Egyptě je tedy stále lepší než postavení žen v ostatních částech Řecké a Římské říše (cf. White viz výše); nelze jej spojovat s vlivem arabským; nicméně s příchodem Arabů v 7. století se znevýhodněná pozice *něžného* pohlaví konsoliduje a postupem času dochází pod taktovkou islámu k dalšímu zhoršení. Rovnostářský a humanistický duch staroegyptské společnosti pomalu, ale jistě mizí v propadlišti dějin.

Nejenže Řekové a Římané upírali ženám nearistokratického původu účast na veřejném životě či právní způsobilost nutnou např. k majetkovým transakcím, ale navíc praktikovali infanticidu na novorozených dívkách. Nejednalo se o opatření odvislé od majetkových poměrů zúčastněných – jsou dokumentovány i případy vražd z prostředí římských elit. Tato praktika byla dokonce kodifikována v římském právu, neboť otec měl povinnost vychovat všechny své syny, ale jen jedinou dceru (Ahmed, 1992, s. 35). S příchodem křesťanství je výše zmíněný zvyk vymýcen; křesťanství se dále vymezuje proti užití antikoncepce či proti potratům. Od tohoto postoje se odvíjí změna chápání lidské sexuality (akceptovatelná je jen za účelem plození potomků) a s ní spojené vnímání žen. Ženské tělo se v mužských očích stalo hrozbou, svodem k hříchu, a proto bylo nutné jej zahalovat¹⁹. Muži se vyhýbali kontaktu s ženami, které začaly být segregovány. Keddie (1992, s. 3) upozorňuje na praktický aspekt zahalování a segregace: uvolnění mravnosti u žen by vedlo k zpochybnitelnosti otcovství, což

¹⁹ Zahalování se v tradičních (především městských) společnostech objevuje již před příchodem křesťanství. Asyřané, Byzantinci, Peršané, Řekové, Římané i židé své ženy zahalují, aby byla jasná jejich příslušnost ke střední nebo vyšší společenské třídě, zahalení dále značí zajištěnost (ženy nemusí veřejně pracovat, nakupovat na tržištích apod.) a ochranu před dotíravými zraky okolí. Zahalování obecně nepřísluší ženám z nižších společenských vrstev, pracujícím například v zemědělství, ženy živící se prostitucí se podle zákona zahalovat nesměly vůbec (Ahmed, 1992, s. 14-18, 55; Keddie, 1992, s. 4).

by silně narušovalo chod patriarchální rodové společnosti. Tento nový, extrémní postoj se mj. promítá do patristické literatury (sv. Augustin, Órigenés, Tertullianus), kde nezřídka nacházíme otevřené projevy misogynie.²⁰ Jedinou možností, jak žena mohla v dané době nabýt nezávislosti, bylo rozhodnutí žít řeholním životem a zřeknout se přirozené úlohy matky.

Křesťanské chápání ženy ve východním Středomoří bylo ovlivněno mnoha ideovými proudy: židovstvím, helénismem, řeckou či římskou filozofií. Není zcela jednoznačné, čím které proudy přispěly, přesto Leila Ahmed (1992, s. 34–35) v této souvislosti uvádí několik zajímavých postřehů: autorka vidí jasnou spojitost s přijetím silně misogynních mezopotamských praktik právě Židy a jejich přenesení na území dnešní Palestiny. V židovských společenstvích v době před příchodem křesťanství bylo velmi rozšířené praktikování polygamie a konkubinátu, panovalo nerestriktivní právo rozvodu pro muže a zákaz vlastnit majetek či se podílet na chodu církve vztahující se na osoby ženského pohlaví. Naopak raná křesťanská tradice východního Středomoří (Sýrie, Egypt) byla zprvu ovlivněna starověkými kulty ženských božstev a tradicí chrámových kněžek, což se mj. promítlo do chápání svaté Trojice (Otec i Matka, Syn a Duch Svatý). Tato „heretická“ představa byla oficiální církví postupně vymýcena, stejně jako aktivní účast žen církvi. Křesťanství v sobě od počátku neslo i patriarchální koncept ženské podřízenosti²¹ (viz možný výklad Gen 2:22 – následné stvoření Evy z žebra Adamova; Gen 3:16 – Hospodinovo potrestání Evy; 1Kor 14:34–35, 1Tim 2:12–14 – podřadné postavení žen aj.).

2.2.2. Ženy a společnost s příchodem islámu

Islám, jenž přichází na egyptské území v letech 640–641 n. l., navazuje na židovské a křesťanské nauky, je proto považován za přímého následníka a dovršení monoteistické tradice tohoto regionu. Islám však nelze považovat za monolitický náboženský směr, který by se napříč muslimským světem manifestoval obdobným způsobem. Jak podotýká Edward Said (2011, s. 56), islám se prostřednictvím západních médií zredukoval na simplicistní nálepkou cizí (nepřátelské) ideologie, přestože představuje pestrou mozaiku náboženských nauk, kulturních tradic a lidových obyčejů. Následující kapitola se pokusí poukázat na historické

²⁰ HOFMANN, Melissa. *Virginity and chastity for women in late antiquity*. TCNJ Journal of Student Scholarship, Vol IX, Duben, 2007, [online]. <<http://joss.pages.tcnj.edu/files/2012/04/2007-Hofmann-Virginity.pdf>>

²¹ Nelze ovšem tvrdit, že biblické texty jsou výhradně patriarchální. Nacházíme v nich mnoho mj. genderově rovnostářských myšlenek. Viz Gen 1:27; Ga 3:28; 1Kor 11:11 apod.

a kulturní souvislosti, které ovlivnily postavení žen v egyptské společnosti v době raného a středověkého islámu.

Muḥammad, zakladatel nového náboženství, byl od počátků své profetické činnosti obklopen ženami. Důležitou morální a materiální podporu mu poskytla jeho první žena Chadīġa, bohatá, silně emancipovaná vdova a obchodnice, která si o patnáct let mladšího Muḥammada vzala ve věku čtyřiceti let. Byla vůbec prvním konvertitou k islámu a velkou oporou Muḥammada v počátcích šíření jeho vizí. Jejich pětadvacetileté manželství bylo striktně monogamní²², až po Chadīġině smrti začal Muḥammad praktikovat virilokální polygynii²³. Celkem se oženil s devíti ženami, další tři ženy po jeho boku žily jako konkubíny²⁴. Kropáček (2003, s. 22–23; 2008, s. 123) uvádí, že důvody mnohočetných sňatků nebyly motivovány vysokou libidinózitou, naopak měly pragmatické a humanitární důvody (posílení rodových vazeb, zajištění vdov a sirotků). Muḥammadovy manželky požívaly velkou úctu věřících jak za Prorokova života, tak po jeho smrti. Jako první z muslimek se začaly zahalovat a žít odděleně – důvodem bylo především jejich privilegované postavení a snaha ochránit vlastní soukromí. Jak píše Leila Ahmed (1992, s. 50, 53, 61, 72–73), ženy okolo Muḥammada a prvních muslimů se aktivně účastnily bitev a pomáhaly při tajných operacích, významnou měrou ovlivňovaly chod muslimské obce – *ʿumma*, a měly slovo v náboženských záležitostech: účastnily se modliteb v mešitě, poslouchaly Muḥammadova kázání, některé ženy samy modlitbu vedly (ʿUmm Waraqa, ʿĀʿiša, ʿUmm Salāma). Muḥammadovy manželky a dcery se po jeho smrti významně podílely na interpretaci Koránu i na orální rekonstrukci a organizaci jeho výroků – *ḥadīth*. Do jisté míry rovnoprávné postavení žen začíná mizet po Muḥammadově smrti, kdy se o vládu a právo vykládat a šířit nově vzniklé náboženství začínou vést lité mocenské boje. Nejdramatičtější propad zažije postavení žen v době abbásovského chalífátu, kdy vládnoucí elity vydržují harémy se stovkami, někdy i tisícovkami konkubín a z žen se stává pouhý obchodní artikl (*ibid.*, s. 85).

Islám přináší ženám na Arabské poloostrově citelné okleštění svobod a celkového způsobu žití: ženy v době *ġāhilīje* byly emancipované, nezávislé na vůli svých manželů,

²² Tato skutečnost mohla být ovlivněna vyšším společenským postavením a finanční nezávislostí Chadīġi.

²³ L. Ahmed (1992, s. 44, 52) uvádí, že poprvé v historii společenství Arabského poloostrova nedocházel muž za manželkami žijícími u svých kmenů, ale shromáždil si je ve své blízkosti (popř. u svého kmene) a ženy spolu interagovaly v každodenním styku.

²⁴ Jednou z konkubín/manželek (prameny se zde rozcházejí) byla koptská křesťanka Mārija, kterou poslal spolu s její sestrou alexandriňský metropolita a správce Egypta Kýros jako dar Muḥammadovi v odpovědi na jeho dopis vyzývající Egyptany k přijetí islámu. Mārija porodila Prorokovi syna ʿIbrāhīma, ovšem dítě záhy zemřelo. Mārija zemřela pět let po Muḥammadovi, aniž by se znovu vdala. (Veselý, 2009, s. 173)

v každodenním životě se neomezeně setkávaly a jednaly s muži, vdávaly se i několikrát za život – i poté, co se po své vůli rozvedly; často kritizovaly a satiricky zesměšňovaly své protějšky, vedly povstání, vynikaly jako věštkyně, kněžky, dokonce ochraňovaly klíče k nejsvětějším místům. Během Muḥammadova působení se ženám dostávalo silného hlasu a celkem rovnoprávného postavení, i koránské verše se v některých případech obrací nestranně k oběma pohlavím: např. súra *Spojenci* 33:35²⁵; ženám je zaručeno dědictví, věno (*mahr*) a hrazení nákladů na živobytí (*nafaqa*), doposud praktikovaná infanticida je přísně odsuzována. Podstatnou roli pro budoucí vývoj společenské role žen hraje výklad Koránu, jenž se po Muḥammadově smrti začíná ubírat cestou androgenní interpretace reflektující společenské a dobové zvyky daných komunit (např. abbásovští chalífové ovlivnění manichejskými, pohanskými, zoroastrálními, gnostickými či křesťanskými zvyky svých předků; viz Roded, 1994, s. 59; Ahmed, 1992, s. 82).

Dobývání Egypta muslimy probíhalo v porovnání s arabskou expanzí na východ poměrně snadno, často za pomoci místního, převážně rolnického, obyvatelstva. Až do poloviny 10. století bylo křesťanství majoritním náboženským vyznáním a křesťané, stejně jako židé, nebyli nuceni ke konverzi. Muslimy k tomuto postupu vedly především pragmatické důvody – konvertované obyvatelstvo by do státní pokladny odvádělo mnohem nižší daně a mohlo by se podílet na řízení provincie. Ženy žijící na území dnešního Egypta s příchodem islámu zlepšení svého postavení nezaznamenávají. Žádná z Egyptánek není přímou příbuznou Proroka, ani není spřízněná s arabskou aristokracií. Egyptské ženy, stejně jako další podrobené z ostatních ummájovských provincií, jsou považovány za opak svobodných žen z řad arabské elity. Velké množství egyptských otrokyň (především mulatek) je posíláno do chalífova paláce do Bagdádu (Cortese, 2006, s. 203). Pokud se dostanou do blízkosti vládnoucí vrstvy, žijí se jako konkubíny, otrokyně nebo zpěvačky a hudebnice. Často jsou matkami potomků vládnoucích chalífů a čelí nenávisti zákonných manželek vznešeného původu (Abbott, 1942, s. 351; Roded, 1994, s. 57).

Mnoho zpráv a dokumentů o životě žen ve středověkém Egyptě se zachovalo z období vlády Fátimovců a Mamlúků. Nejvíce historici čerpají z dobových právních dokumentů, soukromých dopisů a především pak z *Káhirske genizy* (tj. hebrejsky, arabsky a aramejsky

²⁵ Muslimové a muslimky, věřící muži a věřící ženy, poslušní a poslušné, pravdomluvní a pravdomluvné, trpěliví a trpělivé, pokorní a pokorné, dárci a dárkyně almužny, postící se muži a postící se ženy, cudní a cudné, muži a ženy hojně Boha vzpomínající - těm všem Bůh věru připravil odpuštění i odměnu nesmírnou. (překlad Ivan Hrbek, 2000, s. 550-551)

psaných manuskriptů, nalezených v genize Ben Ezrovy synagogy v Káhiře, dokumentujících život nejen káhirské, ale i středomořské a blízkovýchodní židovské komunity nepřetržitě od 9.–19. st. n. l.²⁶ a pozdější dobu studují mj. i z memoárů evropských cestovatelů, kteří se zaujetím zachycují život tehdejších obyvatel. Obecně lze konstatovat, že postavení žen v této době zažívá citelné zlepšení: ženy se aktivně zapojují do veřejného života svými ekonomickými aktivitami, uplatňují svá práva a čas od času se do dějin zapíší jako osobnosti silně ovlivňující vládnoucí elity. Jedním příkladem za všechny může být konkubína a později sultánka Šadžaruddurr, poslední ajjúbovská a zároveň první mamlúcká panovnice, jedna z mála žen, která kdy (byť neformálně²⁷) stála v čele islámského státu.

Polygamie a konkubinát byly normou pouze pro vládnoucí vrstvy²⁸. Mamlúci se pyšnili rozsáhlými harémy, které byly odrazem jejich moci. Život v harému byl náročný jak psychicky, tak fyzicky – konkubíny, které se staly favoritkami, byly často terčem intrik ostatních konkubín nebo zákonných manželů. Nejednou se staly obětí úřknutí nebo byly zavražděny či otráveny. Etnický původ konkubíny měl veliký vliv na její úspěch a šťastný život v rámci harému. Mamlúci, v Egyptě etnická minorita s exklusivním společenským postavením, vyhledávali především konkubíny tureckého a čerkeského původu, kterým se dostávalo privilegované zacházení.

Ženy napříč všemi společenskými třídami se běžně vdávaly ve věku 12–16, nejpozději 17 let, dřívější sňatky byly výjimečné. Rozvody, zřídkakdy iniciované ženami, a uzavírání nových sňatků byly běžným jevem. Rozvedené či svobodné ženy a vdovy z nižších vrstev žily v lepším případě pod morální, především pak ekonomickou ochranou mužských příbuzných, nebo ve speciálně zřízených charitativních domech pro nezaopatřené ženy zvaných *ribāt*.

Přestože byla výdělečná činnost žen považována za zostuzení jejich manželů, ekonomické aktivity žen ve středověkém Egyptě byly velmi pestré, jak shodně uvádějí

²⁶ S. D. Goitein (1971, s. 3-4) uvádí, že zvyky a způsob života středověké židovské komunity byl podobný životnímu stylu tehdejších muslimských a křesťanských rodin, a proto lze při studiu ženské muslimské otázky vycházet i z těchto pramenů (cf. Cortese, 2006, s. 188-190).

²⁷ Byla zplnomocněnou vladařkou jménem svého zesnulého (tříměsíčního!) syna Chalíla, kterému v době své nepřítomnosti delegoval moc jeho otec as-Šáliḥ Naḡmuddīn 'Ajjūb tak, aby nedošlo k porušení islámských tradic. Čtyři roky po smrti posledního ajjúbovského panovníka se provdala za prvního Mamlúka Mu'izzuddína Ajbeka as-Šáliḥiho. Viz LEVANONI, Amalia. *Shajar al Durr: A Case of Female Sultanate in Medieval Islam*, World History Connected, University of Illinois, 2010. [online]. <<http://worldhistoryconnected.press.illinois.edu/7.1/levanoni.html>>

²⁸ Polygamie byla pro ostatní společenské třídy ekonomicky nedostupná, mimoto byla nahlížena spíše negativně. Pokud měly středostavovské rodiny právo vyjednat pro své dcery monogamní svazky, tuto podmínku nechaly zanést do sňatkových ujednání, neboť polygamní svazky byly obecně považovány za nešťastné a nespravedlivé vůči ženám. Tento společenský postoj je reflektován i v jazyce: arabské slovo označující *spoluzemanželku* (*darra*), tedy druhou, třetí nebo čtvrtou manželku, je odvozeno od kořene *d r r*, jehož význam je *ublížít, zranit, zničit*.

L. Ahmed (1992, s. 110–115) a D. Cortese (2006, s. 190–191; 200). Díky možnosti dědit majetek ženy disponovaly potřebným kapitálem k podnikání. Vyšší společenská třída investovala své finanční prostředky například do obchodu s kořením či s otroky; ženy z nižších tříd se soustředily na obchod s textiliemi, předly, šily či vyšivaly oděvy. Velké množství žen investovalo peníze do nákupu nemovitostí, které posléze výhodně prodávaly či pronajímaly jako obchodní prostory (ženy obchody samy provozovaly velmi zřídka), dalším výnosným a velmi oblíbeným způsobem výdělku bylo zprostředkovávání půjček s úrokem (často svým manželům či příbuzným). Ženy byly také zaměstnávány v harémech jako služebné, tanečnice, recitátorky Koránu, zpěvačky či špiónky ve službách mužů; podomní prodejkyň (sg. *dallāla*) do harému přicházely s látkami, oblečením či šperky; ženy mimo harém pracovaly jako svatební kadeřnice (sg. *māšīta*), lazebnice, porodní báby (sg. *qābila*), zdravotní personál nemocnic, omývačky mrtvých (sg. *ghāsila*), plačky (sg. *nā'īha*), kuchařky, pekařky či prostitutky (sg. *fāhiša*). Prostituce byla ve středověké Káhiře velmi rozšířená, prostitutky nosily pláště a červené kožené boty, aby je případní klienti snadno rozpoznali. Měly také zákonnou povinnost ze své činnosti odvádět daně (Cortese, 2006, s. 203).

Mamlúcké ženy stály v čele náboženských nadací – *waqfů*. V dochovaných dokumentech jsou v 30% zmiňovány jako zakladatelky nebo administrátorky těchto nadací (Ahmed, 1992, s. 106), zřizovaných například za účelem financování škol, nemocnic, sirotčinců aj. nebo přímo ke sponzorování fyzických subjektů (nejčastěji ženských příbuzných). Takto vysoký podíl žen v čele *waqfů* je způsoben zranitelností mamlúckých mužů, kteří kvůli vojenské povaze svého povolání častěji umírali v bojích, byli obětmi politicky motivovaných atentátů, uvěznění či konfiskací majetků. Na jejich manželky a příbuzné se tyto okolnosti nevztahovaly, a proto byly dcery Mamlúků vzdělávány v hospodářství a ekonomice, aby v případě nutnosti dokázaly plně zastoupit své mužské protějšky.

Ženy se účastnily soudních řízení, ať v roli žalobců či obžalovaných, mohly zastupovat samy sebe a jejich slovo mělo před soudem stejnou váhu jako slovo mužů. V případě, když cítily, že jsou jejich rodinné či ekonomické zájmy ohroženy (např. žádostí o rozvod, o placení výživného, o naplnění závěti apod.), neváhaly se obrátit na soud.

Výuka dívek nebyla programová. Jak popisuje L. Ahmed (1992, s. 112–114; cf. Goitein, 1971 183–185), nejčastěji se děvčata učila šít a vyšívat – ve věku 9 let jejich vyučení skončilo. Většina začala pracovat, zbylé dívky se ve stejných zařízeních, kde se vyučily, dále učily číst a psát. Pokud tyto starší dívky ve vzdělávání pokračovaly, docházela za nimi v další

fázi soukromá učitelka. Dívce se nejčastěji dostalo vzdělání na popud otce či praotce, kteří dívky sami vyučovali ve svém volném čase. Zřídka pak dívky chodily do škol přidružených k mešitám (*kuttāb*), kde se jako chlapi učily recitaci Koránu a jeho výkladu (*tafsīr*). Zajímavostí může být, že několik málo žen dosáhlo takové úrovně vzdělání, že se z nich staly uznávané učitelky *hadīthū* a *tafsīru* či zdatné kaligrafky a písařky. Tyto ženy bez výjimky pocházely z intelektuálních kruhů učenců (*‘ulamā’*), kteří zastávali funkce soudců, teologů a vysokých státních úředníků. Zmíněné ženy mohly vést vlastní skupinu studentů, ovšem za své služby nebyly placeny. Dobový názor na vzdělávání dívek a žen se různil: slova Prorokova nabádala otce ke vzdělávání všech svých dětí bez rozdílu, ovšem někteří učenci zastávali myšlenku, že naučit ženu psát je jako dát zmiji jed – v jejich očích totiž představovala vzdělaná žena nebezpečí pro společnost (Cortese, 2006, s. 207).

Ženy se nejednou staly obětí středověkých pověr. Leila Ahmed (1992, s. 120) popisuje případ, kdy v roce 1437 sužoval Káhiru mor a chalífa ve snaze zastavit epidemii svolal právníky a soudce, aby našli východisko z této obtížné situace. Učenci se usnesli, že mor je trest za cizoložství (*zinā’*), a protože se v té době mohly ženy volně pohybovat káhirskými ulicemi a běžně interagovat s muži a ženami všech vyznání, tato jejich svoboda byla okleštěna. Ženy pod trestem smrti, jako již několikrát v minulosti, nesměly opustit své domovy, a to i v případě, že žily samy, bez mužských příbuzných. Údajně tak některé ženy zemřely hlady, neboť si nemohly zajistit nejnütnější potraviny²⁹. Jindy bylo ženám zakazováno chodit do lázní a na tržiště, nosit na veřejnosti mužské oblečení či se po nocích procházet a veselit na městských hřbitovech, jak bývalo tehdy zvykem, a obecně se účastnit pouličních shromáždění a jiných forem zábavy (Cortese, 2006, s. 192–196). Tyto přísné zákazy byly v historii spíše ojedinělé a jejich platnost neměla dlouhého trvání.

Příbytky vyšší i střední třídy reflektovaly islámskou tradici segregace žen. Každý dům nebo byt měl tzv. *ḥaramīji* – stavebně, ve skromnějších poměrech improvizovaně (např. závěsem) oddělenou část, kam neměli přístup cizí muži (slovní kořen *ḥ r m* nese význam *zakázat, odepřít*). *Ḥaramīje* byla tradičně nejkomfortnější částí domu, a to nejen proto, že zde ženy trávily většinu svého života, ale také proto, že pán domu zde pobýval se svou rodinou. Ženská část domu byla orientována do vnitrobloku (často s bujnou zahradou a vodními plochami), kam nedoléhaly ruchy ulice a kam nedohlédlo zvědavé oko kolemjdoucích. Kořen slova *maskan* – *obydlí* → *s k n* obsahuje také významy jako *klid, ticho, pokoj*.

²⁹ O’LEARY, De Lacy. *A Short History of the Fatimid Khalifate*, University of Toronto Libraries, Internet Archive, 2001, str. 173. [online].
<http://archive.org/stream/shorthistoryoffa00oleauoft/shorthistoryoffa00oleauoft_djvu.txt>

2.2.3. Ženy a společnost s příchodem kolonialismu

Egypt se v 18. století postupně otevírá světu, region navštěvují západní cestovatelé a zprostředkovávají tak kontakt mezi orientem a okcidentem. Několik málo cizinců se ve svých memoárech také zmiňuje o životě žen a především o jejich neukojitelné zvědavosti po způsobu života žen na Západě (Ahmed, 1992, s. 121–124). Velký kulturně-společenský zvrát nastává s příchodem Napoleonovy expedice v roce 1798 a s následným příchodem Britů o téměř sto let později. Anekdota o egyptské manželce Napoleonova generála Jacquesa-Françoise Menoua hovoří za vše. Generál si svou ženu hýčkal, bral ji do společnosti a procházel se s ní na veřejnosti. Přítelkyně generálovy manželky údajně poslaly „Sultánu“ Bonapartovi dopis, ve kterém jej žádaly, aby s nimi jejich egyptští manželé jednali stejně, jako jedná generál Menou se svou ženou (Ashour, 2008, s. 3).

Západní zvyky a mravy pomalu začínají ovlivňovat život domácího obyvatelstva, ženy se více než kdy dříve účastní veřejného života a oficiálně se zapojují do pracovního procesu. Na konci 19. století Britové v zemi zakládají zpracovatelské továrny, kde nalézají uplatnění i ženy. Zahraniční přítomnost ovšem negativně ovlivňuje domácí ekonomiku, která byla vždy závislá na prodeji místních produktů. S přílivem zahraničního zboží se Egypt transformuje na výrobu základních surovin, které se exportují na Západ, kde jsou použity k výrobě finálního zboží. Egyptané tak musejí hledat nové pracovní příležitosti, venkovské obyvatelstvo (nejčastěji pouze muži) se stěhuje za prací do měst, ženy proto přebírají zodpovědnost za zemědělské práce a mají na starosti chod vesnice (Ahmed, 1992, s. 132). Egyptané jsou pod vlivem západní přítomnosti nuceni měnit své zaběhlé způsoby života a přizpůsobit se požadavkům nové doby.

Počátek éry moderního Egypta se však datuje již od vlády Muḥammada ‘Alího (1805–1848). Dynastie, jíž je Muḥammad ‘Alí zakladatelem, bude nad Egyptem fakticky či formálně vládnout až do revoluce v roce 1952. Dochází k reformě vzdělávacího systému, objevují se první nakladatelství a první noviny. Egyptská společnost se inspiruje západní kulturou – jsou pořizovány překlady významných děl³⁰ a do Evropy jsou vysílány studijní delegace, aby se vzdělávaly v lékařství, vojenství či inženýrství (Gombár, 2009, str. 401-417). Napříč ideologickým spektrem je adoptována myšlenka kulturní nadřazenosti Západu, který představuje pro společnosti toužící po pokroku nejvyšší možnou metu. V 70. letech 19. století

³⁰ V Káhiře vzniká roku 1853 vzdělávací institut pro překladatele (*madrassa al-tarğama*), jehož ředitelem je jmenován Rifā‘a Rāfi‘ al-Ṭaḥṭāwī.

se Egypt díky liberální kulturní politice stává intelektuálním centrem arabského světa, do Káhiry a Alexandrie směřují myslitelé a umělci z celého regionu, kteří prchají před despotickými režimy rodných zemí. V tomto „renesančním“ klimatu se do popředí dostává také ženská otázka. Hudā al-Šadda (In Ashour, 2008, s. 98–110) ve své studii o vývoji ženské literatury v Egyptě uvádí, že průkopníci literárního obrození (*nahḍa*) se intenzivně zabývali otázkou role ženy ve společnosti a vzájemnými vztahy obou pohlaví. Spisovatel a reformátor Rifāʿa Rāfiʿ al-Ṭaḥṭāwī, který byl Muḥammadem ʿAlīm vyslán v roce 1826 do Francie jako vedoucí skupiny studentů, ve svém pojednání o pařížské zkušenosti hovoří mj. o respektovaném postavení tamních žen. Al-Ṭaḥṭāwī, později už jako člen Egyptského rady pro vzdělávání, propagoval a doporučoval vzdělávání dívek a žen, neboť jej spojoval s celospolečenským pokrokem – otázka vzdělávání žen se měla stát celonárodním zájmem.

Toto pokrokové přesvědčení bylo posléze využito jako manipulační konstrukt, nástroj boje proti kolonialismu. Například právník a spisovatel Qāsim ʿAmīn (1863–1908) byl přesvědčen, že zaostalost egyptské společnosti je způsobena zaostalostí egyptských žen, kterým podle něj společnost upírá legitimní práva garantovaná islámem³¹ (Badran, 2009, s. 21). ʿAmīn viděl jasnou spojitost mezi zlepšením jejich postavení a společenským pokrokem: osvobozením žen mělo osvobodit Egypt od jha kolonialismu. Koncept *Nové ženy* byl podle něj „jedním z přínosů moderní civilizace“ (Russell, 2004, s. 1). ʿAmīn ve své stejnojmenné knize *Nová žena (Al-Marʿa al-ḡadīda, 1900)* definuje kulturní protipól „tradiční ženy“ (El Sadda, 2012, s. 4, 22). Jedná se o bytost vzdělanou, chytře nakládající s volným časem, pilnou, která nepodléhá pověrám ani iracionálním představám. Tato žena je vynikající matkou a manželkou, dokonale zvládá své povinnosti v domácnosti a vytváří tak idylické prostředí pro svého manžela a děti. Přestože je pokroková a moderní, je stále velmi skromná a zbožná. Tato „nová žena“ byla často porovnávána se svým evropským protějškem, který se stal měřítkem jejího pokroku³² (Russell, 2004, s. 3). Podstata myšlenky vychází z dobrých úmyslů a upřímného nadšení: přináší ženám pokrok – žena se stává společnicí a přítelkyní svému manželovi, učitelkou svým dětem, ovšem na chodu společnosti se aktivně nepodílí – je odkázána pouze do intimních prostor vlastní domácnosti a opět se stává nástrojem k dosažení cílů patriarchální společnosti. „Nová žena“ představuje spíše utopistický konstrukt, který

³¹ Čtenáře jistě nepřekvapí, že v dochovaných historických a literárních pramenech se objevuje minimální spojitost mezi zaostalostí muže a zaostalostí egyptské společnosti, al-Šadda (In Ashour, 2008, s. 101) se v této souvislosti domnívá, že „žena se stala tím Druhým (*the Other*), spojeným se všemi latentními společenskými problémy a tabu; stala se zrcadlem, do kterého se muž dívá, aby byl ušetřen pohledu na sebe“.

³² Je nutné podotknout, že koncept *Nové ženy* není výlučně egyptským trendem, jako takový se mezi lety 1850–1950 objevil celosvětově.

navíc nebere v potaz kulturní a geografické rozdíly mezi Evropou a Egyptem³³. Mimoto je žena postavena před velmi obtížný úkol: být pokroková, moderní a zároveň respektovat tradice. Stát se „*novou ženou*“ není její svobodnou volbou, ale společenským imperativem, tato cesta je ženě podsunuta v rámci dosažení vyšších cílů: národní obrody a pokroku.

Amīnovy současnice – reformátorky, feministky, kritičky, spisovatelky a editorky se nejednou vymezují vůči představě „*Nové ženy*“ a předkládají vlastní pohled na tzv. ženskou otázku. Jako příklad jmenuje al-Šadda (2012, s. 29–30) žurnalistku a muslimskou feministku Malak Ḥifnī Nāṣṣif, jež odmítá bipolární koncept nahlížení moderní západní ženy jako hodné následování a tradiční východní ženy jako hodné zavržení a převychování, neboť tento názor vyvolává nepodložené zobecňující soudy, jež jsou ve výsledku kontraproduktivní. Také ostře nesouhlasí s obviňováním ženy za společenskou zaostalost a ptá se, z jakého důvodu nenesou spoluvinu na stávající situaci i muži. Malak H. Nāṣṣif je veřejně vyzývá k přijetí zodpovědné role v otázkách společenského směřování a zároveň je žádá o autonomii při rozhodování o vlastním osudu. Její současnice Salmā Qusatī pak ve svém článku pro časopis *al-Nīl* odmítá vzdělávání žen za prostým účelem řízení domácnosti (Ahmed, 1992, s. 141).

Ke kýžené školské reformě nakonec opravdu došlo. Přes počáteční komplikace na konci 19. století, kdy britská koloniální správa snižovala kvóty počtu studentů a zvyšovala školné, otevřelo základní a později i střední vzdělání své brány egyptským studentkám. Okolo roku 1910 se dívky mohly vzdělávat v mnoha státních i soukromých (nejčastěji zahraničních) institucích. Roku 1925 vláda uzákonila povinnou školní docházku vztahující se na základní stupeň vzdělání pro chlapce i dívky bez rozdílu a koncem 20. let bylo ženám zpřístupněno i univerzitní vzdělávání (*ibid.*, s. 137, 172–176).

Ženy v této době pracují jako lékařky (gynekoložky, porodní asistentky) a zdravotní sestry se specializací na pacientky ženského pohlaví. Jsou absolventkami škol soustředících se výhradně na ženský zdravotnický personál (sg. *ḥakīma*), fungujících již od roku 1832. Díky možnosti vzdělání ženy dále nalézaly uplatnění jako učitelky, vychovatelky; aktivně se pohybovaly i ve světě žurnalistiky (*ibid.*, s. 134, 143).

Leila Ahmed (*ibid.*, s. 144–168) upozorňuje na další velmi podstatný bod týkající se žen a ženské otázky na přelomu 19. a 20. století – je jím i do dnešních dní kontroverzní

³³ Russell hovoří o rozdílech mezi Egyptem a viktoriánskou Británií v době průmyslové revoluce, kdy s příchodem kapitalismu a změnou systému práce mají britské ženy velmi omezený přístup k placenému zaměstnání. Viktoriánská „*Nová žena*“ je podle dobových teorií považována oproti muži za biologicky méněcennou a její místo je ideálně v domácnosti. Vidíme tedy, že i evropský konstrukt „*Nové ženy*“ a nahlížení západní společnosti na *něžné pohlaví* je založen na antropocentrických představách tehdejší společnosti (Ahmed, 1992, s. 128, 151).

zahalování. Nově příchozí představitelé koloniálních mocností a jejich sympatizanti (většinou muži vzdělaní na Západě nebo v západních školách v Egyptě) mají na zahalování, stejně jako na segregaci pohlaví, jednoznačný názor: je pozůstatkem zkorumpovaného náboženského přesvědčení, je symbolem útisku žen a pro společnost jako takovou je překážkou v pokroku a reformaci. K tématu se vyjadřuje ve své první knize *Osvobození ženy (Taḥrīr al-marʿa*, 1899) i Qāsim ʿAmīn, když kategoricky tvrdí, že odložení závoje je prvním nutným krokem k dosažení kýžené kulturní a společenské transformace. ʿAmīn se dále domnívá, že pokud se vzdělávané dívky budou zahalovat a budou separovány od mužské části společnosti, všechny nabyté znalosti jednoduše zapomenou (Ahmed, *ibid.*). V egyptských novinách se v reakci na tento soud strhla ostrá výměna názorů mezi tradicionalisty a prozápadně orientovanými skupinami. Závoj tak mnohonásobně přerostl problematiku ženské otázky a stal se symbolem společenského boje o třídu a kulturu.

Závoj zažil v Egyptě pod silným západním vlivem v průběhu let 1900 až 1930, jak v muslimských, tak v křesťanských rodinách ze středních a vyšších tříd, pozvolný ústup, ovšem i část konzervativní nižší třídy nezůstala stranou těchto změn³⁴. Ve 20.–60. letech minulého století bylo nenošení závoje, především ve velkých městech, běžnou společenskou normou, avšak pod tíhou politicko-ekonomicko-ideologických³⁵ okolností se závoj v polovině 70. let dočkal velkého návratu do ulic egyptských měst (Ahmed, 2011, s. 46, 64). Kontroverze tohoto „oděvního doplňku“ a stylu oblékání rezonuje světovými médii i dnes a nepřestává jítřit vášnivé emoce.

³⁴ Velmi podstatným faktem je, že původní ústup závoje nesouvisí se sekularizací společnosti. Prostovlasé podle L. Ahmed chodily i praktikující muslimky, které žily plnohodnotným náboženským životem a uznávaly názor, že na upřímné zbožnosti nošení či nenošení závoje nemá vliv (Ahmed, 2011, s. 3).

³⁵ Leila Ahmed ve své studii *A Quiet Revolution* (2011) věnované právě problematice zahalování uvádí široké spektrum důvodů, které vedly k znovuosvojení závoje: prohraná šestidenní válka roku 1967 proti Izraeli jako trest za prosazování al-Nāširova arabského nacionalismu a pocit viny za odklon od tradic a tradiční formy zbožnosti; vzestup Muslimského bratrstva a islamizace země; ekonomický a ideologický vliv Saúdské Arábie, kam mířily stovky egyptských gastarbeiterů; odmítání západního vlivu (kritika západního konzumerismu a „zkažených“ morálních hodnot); příliv venkovských vrstev do velkoměst a další. V 70. letech se postupně rozšiřuje i fenomén islámského oděvu (*zīj islāmī*) jako projev osobní ochrany či znovunalezené zbožnosti a pokory ze strany mladých, zpočátku převážně vysokoškolsky vzdělaných, žen.

2.2.4. Ženy a společnost ve druhé polovině 20. století

V roce 1953 se Egypt stává republikou, skupina Svobodných důstojníků vedená Ğamālem ‘Abd al-Nāširem provedla v červenci 1952 vojenský převrat známý jako *egyptská revoluce*. V 60. letech dochází k implementaci arabského socialismu, zemí se nese proti-západní rétorika, zahraniční podniky jsou znárodnovány, je uskutečněna pozemková reforma, realizuje se stavba Asuánské přehrady, Egypt se industrializuje a starý třídní systém se rozpadá.

Charta národní akce z roku 1962 stipuluje, že socialismus je jedinou cestou k dosažení společenského a hospodářského pokroku. Muži a ženy jsou si rovnými pracovními partnery. Nový socialistický stát zaručuje vzdělání a pracovní místo pro všechny Egyptřany. Postupně dochází k vymycování analfabetismu, základní školství je povinné pro žáky od 6 do 12 let věku již od roku 1952. Třídní systém zažívá velké změny: díky bezplatné možnosti vzdělání se mnoho potomků nižších tříd jednodušeji dostává na úroveň střední „úřednické“ třídy. Ženy jsou státem přímo pobízeny, aby získaly vzdělání a zapojily se do pracovního procesu, což je součástí strategie, která má Egyptu zajistit rychlejší ekonomický rozvoj. Opět se objevuje kult tzv. *Nové ženy*, která je tentokráte produktem „státního feminismu“ – snahy al-Nāširova režimu, jak z ženy udělat vzdělanou občanku pracující pro zájmy socialistického státu³⁶ (Hatem, 1992, str. 232). Ženy nejčastěji nalézají uplatnění ve zdravotnictví, školství, státní administrativě, v médiích, v továrnách jako dělnice či ve službách jako prodavačky, asistentky apod. Ženy se začínají prosazovat také v ryze mužských oborech jako inženýrství, strojírenství či podnikání (Ahmed, 1992, s. 208–211).³⁷ Reprodukční funkce ženského těla se stává „státním zájmem“, jsou zaváděny strategie plánovaného rodičovství a antikoncepční metody (Youssef, 2010, str. 24).

S nárůstem industrializace a populačním bohem v rurálních oblastech dochází k vysoké míře migrace venkovského obyvatelstva do měst. Dochází i k nebývalým demografickým změnám – klesá porodnost³⁸ (zčásti je tento jev způsoben vyšší vzdělaností,

³⁶ K propagaci této nové státní politiky je využit filmový průmysl. Na egyptském stříbrném plátně 60. let se objevují postavy silných žen, které zvládají své pracovní i rodinné povinnosti a úspěšně vyvracejí dobové genderové stereotypy – např. film režiséra ‘Abd al-Wahāba z roku 1966 s názvem *Mrāṭī mudīr ‘ām* (*Má žena, generální ředitel*) nebo snímek Muḡammada Dū al-Fiqāra z roku 1964 s názvem *Fīlm lil-riḡāl faqaṭ* (*Film pouze pro muže*) (Youssef, 2010, str. 20-22, 32).

³⁷ Hudā al-Šadda (In Ashour, 2008, s. 126) tuto dobu charakterizuje jako dobu dvojího standardu, kdy je od žen požadována stejná zodpovědnost za ekonomický chod země, na druhou stranu jsou svazovány omezeními, které jejich výkon brzdí a fakticky se nemůžou mužům nikdy vyrovnat.

³⁸ Viz: *Egypt – fertility rate*. Zdroj: TradingEconomics.com, 2011. [online]. <<http://grist.files.wordpress.com/2011/02/screen+shot+2011-02-03+at+6.45.38+pm.png>>

dále státní podporou plánovaného rodičovství a užívání antikoncepce, zčásti také skutečností, že ženy musí zvládat jak rodinné, tak pracovní povinnosti) a stoupá počet neprovdaných žen (Badran, 2009, s. 36). Pracující vzdělané ženy se vymykají tradiční mužské „kontrolé“, rodiny jsou často závislé na druhém příjmu, který zajišťuje právě žena. Konzervativní islámští duchovní nesouhlasí, upozorňují na rozpad tradičních hodnot a odchod ženy z jejího tradičního místa – domácnosti.

Po prohrané šestidenní válce proti Izraeli v roce 1967 dochází k nepříjemnému procitnutí: lidé mají pocit deziluze, ztrácí důvěru v prezidenta al-Nāšira a jeho socialistický experiment. Lidé si porážku vysvětlovali nejčastěji následujícím způsobem: „Egyptané opustili Boha, a proto Bůh opustil Egypt.“ (Ahmed, 1992, s. 216). Odklon od náboženských tradic a uvolnění mravů si vybraly svou daň, a tak v návaznosti na novou realitu dochází k radikalizaci islámských hnutí³⁹.

V 70. letech vládu nad zemí přebírá prezident ‘Anwar al-Sādāt. Jeho vláda se nese ve znamení politiky „otevřených dveří“ (*‘infitāh*), v praxi se vyznačující liberalizací domácího trhu, masivním přílivem zahraničních investic, ale také vysokou inflací vedoucí k prohloubení sociálních rozdílů. Podstatným momentem na poli zahraniční politiky bylo podepsání mírové dohody s Izraelem v roce 1979. V zemi během al-Sādátovy vlády sílí vliv náboženských skupin, Egyptané „napravují předchozí chyby“ a vrací se ke „správnému“ praktikování islámu⁴⁰. Opoziční islámští extremisté stojí i za atentátem, který v roce 1981 připravil prezidenta o život (Gombár, 2009, str. 638-639).

Prezident al-Sādāt zpočátku podporoval umírněný islám a Muslimské bratrstvo – to jej však postupem času spolu s ostatními islámskými frakcemi začalo kritizovat. Al-Sādāt se ovšem nemohl otevřeně stavět proti islámským duchovním, neboť islám již dávno překročil intimní sféru náboženského života věřících, naopak velmi silně inkrustoval do politického a veřejného života (*ibid.*). Na ulicích se objevuje nový styl oblékání, tzv. islámský oděv (*al-zī al-islāmī*). Ženy nosí volné, splývavé šaty či kostýmky v tlumených barvách s dlouhými

³⁹ Problematika radikální islamizace se dotýká především široké masy mladých lidí, kteří se nechají snadněji zmanipulovat extremistickými skupinami, které mají jasný cíl: nastolit autoritativní teokratické politické zřízení s cílem prosazovat androcentrickou doktrinální vládu prostřednictvím vlastní interpretace islámu. Znepokojení a obavy vzdělaných, často prozápadních vrstev, mají své opodstatnění. Doposud poměrně liberální, nábožensky pluralitní společnost se obává ztráty ideologické svobody. Zavedení islámského práva šari‘a jako hlavního legislativního zdroje ústavy z roku 1971 může teoreticky vyústit ve zhoršené dodržování lidských práv (Ahmed, 1992, s. 230, 234).

⁴⁰ Vítězství v říjnové válce v roce 1973 je vykládáno jako odměna za znovupřijetí správného náboženského směru. Stát podporuje prohlubování religiozity, se kterou se hlásí o slovo fundamentalismus, jenž bude stát muset později tvrdě potlačovat (Badran, 2009, s. 40).

rukávy a s délkou sukni ke kotníkům; povinnou výbavou je i šátek zakrývající vlasy, někdy i tvář; některé ženy dokonce oblékají rukavice. Islámský oděv reflektuje zdrženlivost a cudnost, také přímo neindikuje příslušnost k určité společenské třídě a lze jej tedy považovat za *demokratický* oděv (Ahmed, *ibid.*, s. 220). Mezi prvními jej začaly nosit vysokoškolské studentky, převážně technických a přírodovědeckých směrů.⁴¹ Postupem času se islámský oděv usídlil v šatnících ostatních žen. Mnohé z nich jsou přesvědčeny, že právě islámský oděv jim poskytuje svobodu, chrání je před nepříjemným obtěžováním mužů, dodává jim důstojnost a vzbuzuje respekt okolí. Mohou s muži navazovat přátelský kontakt, aniž by tím utrpěla jejich pověst – islámský oděv jim pomáhá ukrojit si část veřejného prostoru pro sebe a legitimizuje tak jejich pohyb mimo bezpečí domova⁴². Ani ekonomický aspekt islámského oděvu není zanedbatelný – ženy nemusí svůj šatník tak často a nákladně obnovovat.

Badran (2009, s. 40–41) upozorňuje, že ženy se za vlády prezidenta al-Sādāta dočkaly nových práv. V článku 40 ústavy z roku 1971 jsou poprvé definována práva ženy v rámci soukromého i veřejného života: „Občané jsou si před zákonem rovni. Mají stejná práva a stejné povinnosti bez rozdílu na pohlavní, rasové, jazykové, náboženské či ideologické příslušnosti.“⁴³ Článek 11 dále stipuluje, že „stát ženám zaručuje rovnováhu a soulad mezi jejími povinnostmi vůči rodině a práci. Stát ženám garantuje rovnost s muži ve sféře politické, společenské, kulturní a ekonomické, aniž by bylo porušeno islámské právo šarī‘a.“⁴⁴ Jedná se pouze o formální úpravu, která není podle výše jmenované badatelky v praxi naplňována. V rámci pracovního trhu jsou ženy diskriminovány a objevuje se neveřejná snaha ženy vrátit zpět na jejich původní místo – tj. do domácnosti. V závislosti na snižující se životní úrovni začíná odcházet kvalifikovaná pracovní síla do bohatých zemí Perského zálivu, „odliv

⁴¹ Leila Ahmed (1992, s. 221–223) upozorňuje, že studenti těchto oborů patří k těm nejtalentovanějším, neboť pro přijetí na zmíněné obory je zapotřebí výborných studijních výsledků. Na druhou stranu ovšem průzkum na téma zahalování a islámského oděvu prokázal jasnou korelaci mezi venkovským původem a nízkým vzděláním rodičů a tendencí jejich dcer k zahalování. Drtivá většina matek těchto mladých žen nosila tradiční oděv a zahalovala si vlasy. Tyto mladé ženy jsou první generací, která se z tradičního, genderově segregovaného prostředí dostává do velkého města, kde panují odlišné (mj. konzumerismem a materialismem ovlivněné) poměry a kde dochází ke každodennímu setkávání obou pohlaví. Přijetí nového stylu oblékání je dobrým kompromisem mezi tradičními hodnotami a možností společenského růstu, který jim nové prostředí nabízí a který se neslučuje s venkovskými způsoby. L. Ahmed proto usuzuje, že se do jisté míry nejedná o ideologicky-puristickou revoltu, ale spíše o modernizaci tradičních zvyklostí místa původu, která až později přerostla v celospolečenský výraz nesouhlasu se směřováním egyptské společnosti.

⁴² Z pohledu západní ženy se tento argument může zdát přinejmenším smutný. Cožpak se musí žena oblékat specifickým způsobem, aby si zasloužila být součástí veřejného prostoru, dokázala obhájit svou morální integritu a vzbudit respekt ze strany mužů, resp. společnosti?

⁴³ Dustūr ġumhūrīja mišr al-‘arabīja al-šādir ‘ām 1971, [online].

<<http://accislamsamy.wordpress.com/2012/12/01/1971-عام-العربية-الصادر-دستور-جمهورية-مصر>>

⁴⁴ *Ibid.*

mozků“ kulminuje za Mubārakovy vlády. Mnoho žen je tím pádem i přes skrytý společenský tlak nuceno aktivně se zapojit do pracovního procesu a po dobu manželovy nepřítomnosti finančně zajistit rodinu. Tato skutečnost jen přispívá k rozšíření islámského oděvu (Hatem, 1992, str. 237-238).

Na stranu druhou dochází na poli ženských práv k mnohým zlepšením. Prezidentova manželka Ğihān, inspirovaná programem OSN *Dekáda pro ženy* (1976–85), oficiální cestou bojuje za práva žen. Vydobude mnoho nových výsad, které vstoupí ve známost jako *Ğihāniny zákony*: zasadí se například o regulaci polygamie, možnost ženy iniciovat rozvodové řízení, přiřknutí opatrovnické péči ženám či povinnost mužů hradit výživné v případě rozvodu (*ibid.*, s. 40, 43).

Téměř třicet let vlády prezidenta Hosního Mubāraka se neslo v duchu autokratické vlády jedné osoby. Tón domácí i zahraniční politiky zůstal víceméně zachován, Egypt pokračoval v ekonomické liberalizaci a spolupráci se západními mocnostmi a Ligou arabských států. Na druhou stranu se Mubārakův režim vyznačoval vysokou mírou korupce, špatným dodržováním základních lidských práv, policejní brutalitou, represemi vůči politickým a ideologickým odpůrcům a přísnou cenzurou, která zasahovala i do sfér umělecké a literární tvorby (Gombár, 2009, str. 642-662). Mnoho spisovatelů a umělců bylo za svou činnost odsouzeno a uvězněno (např. Salwā Bakr, Maĝdī al-Šāf‘ī, ‘Alā’ Hāmid a další).

Během Mubārakovy vlády ženy začaly ve větší míře zakládat oficiální a kvazi oficiální organizace. Nejvíce se o zakládání těchto organizací zasadili islamisté, kteří se nejčastěji angažovali na univerzitách – paradoxní je, že v čele těchto ženských skupin stál vždy muž (Hatem, 1992, str. 246). Jedinou ženou, která v rámci islámsko-feministického proudu zastávala významnou funkci, byla Zajnab al-Ghazālī. Jako zakladatelka *Asociace muslimských žen*, jež úzce spolupracovala s Muslimským bratrstvem, se otevřeně stavěla vůči sekulárním feministickým organizacím a jejich požadavkům, neboť žila v přesvědčení, že islám ženám poskytuje všechna potřebná práva (*ibid.*). Z nejvýznamnějších sekulárních organizací můžeme jmenovat například *Federaci pro progresivní ženu*, nevládní organizaci *Bint al-‘arḍ* či prominentní *Asociaci solidarity arabských žen* (podrobněji str. 36).

Na konci 80. let mohly ženy mimo jiné kandidovat na politické posty za stejných podmínek jako jejich mužští protikandidáti. Ovšem toto opatření nepřineslo během parlamentních voleb roku 1987 citelnou změnu na složení tohoto orgánu – ženy obsadily pouhých 18 křesel (*ibid.*).

Podobně jako Ğīhān al-Sādāt, i Sūzān Mubārak se zasadila o zlepšení postavení žen ve společnosti. Téměř nespolutracovala s ženskými nevládními organizacemi a k získání pověsti obhájkyně ženských práv využívala stejně jako její předchůdkyně svého vlivného postavení, což je jí dodnes některými aktivistkami vyčítáno⁴⁵. I ona dokázala prosadit soubor zákonů, kterému se přezdívá *Sūzāniny zákony*: jedná se o zákony upravující především rodinné právo. Žena má právo stanovit podmínky soužití v předmanželské smlouvě, má vyšší opatrovnické nároky u dětí do 15 let věku, dokonce může sama iniciovat rozvodové řízení, aniž by musela složitě (a často potupně) zdůvodňovat proč, pokud se vzdá majetkových nároků. Případně má možnost manžela za „neoprávněný“ rozvod zažalovat.⁴⁶ Sūzān Mubārak se také podílela na vzdělávacích kampaních týkajících se zdraví, plánovaného rodičovství a alfabetyzace⁴⁷.

V současnosti má Egypt za sebou rok vlády prvního demokraticky zvoleného a nyní již armádou svrženého prezidenta Muḥammada Mursīho, bývalého předsedy islamistické strany Svobody a spravedlnosti (*Ḥizb al-ḥurrīja wa al-‘adāla*). Podle zahraničních analytiků a domácích aktivistů bojujících za lidská práva se vláda prezidenta Mursīho vyznačovala zhoršením podmínek pro ženy. Islamistická vláda zrušila některé ze *Sūzāniných zákonů*. Po lednové revoluci 2011 ženy mimo jiné čelí větší míře obtěžování a sexuálního násilí na ulicích egyptských měst (viz str. 15).

Nyní, kdy se prezidentského úřadu ujal druhý porevoluční prezident ‘Abd al-Fattāḥ al-Sīsī, je zřejmé, že mu na srdci kromě hospodářské a politické stability země leží i ženská otázka. Veřejně odsoudil výskyt sexuálního násilí páchaného na ženách a osobně vyzval bezpečnostní složky k rychlému a efektivnímu potření tohoto nebezpečného a odsouzeníhodného společenského jevu⁴⁸. Přestože je současný vývoj událostí velmi slibný, jen čas ukáže, zda se změnou vlády opravdu dojde ke zlepšení životních podmínek egyptských žen.

⁴⁵ ELSADDA, Hoda. *Egypt: the battle over hope and morale*, 50.50 Inclusive Democracy, 2011. [online]. <<http://www.opendemocracy.net/5050/hoda-elsadda/egypt-battle-over-hope-and-morale>>

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ GAMAREKIAN, Barbara. *A Greater Role for Egypt's First Lady*, New York Times, 1988, [online]. <<http://www.nytimes.com/1988/02/14/world/a-greater-role-for-egypt-s-first-lady.html?pagewanted=3&src=pm>>

⁴⁸ KINGSLEY, Patrick. *Egypt's president in hospital photo-call in effort to tackle sexual violence*, The Guardian, 2014. [online]. <<http://www.theguardian.com/world/2014/jun/11/egypt-president-sisi-tackle-sexual-violence>>

2.3. Egypt a feministické hnutí

Pojem *feminismu* je neodmyslitelně spjatý s reformním vývojem, který zasáhl egyptskou společnost na počátku 20. století. Jak již bylo mnohokrát zmíněno, ženy dostávají příležitost aktivně se účastnit společenského a kulturního dění. Dostupné příručky historického, sociálně-vědního i literárního charakteru tyto změny spojují s celosvětovým ženským hnutím souborně označovaným jako *feminismus*. Z tohoto důvodu i my věnujeme tomuto fenoménu v naší práci krátkou pasáž. Naším cílem není rozlišovat v pestré škále feministického myšlení (feminismus islámský, koloniální, sekulární aj.), detailně hodnotit jeho roli ve vývoji ženské otázky v Egyptě a vůbec aplikovat tento komplexní směr primárně vytvořený pro potřeby Západu na společnost Blízkého východu. Pro podrobnější seznámení s problematikou feminismu v kontextu ženské literatury můžeme čtenáře odkázat na diplomovou práci K. Štorkové (2012), jež se tématem podrobně zabývá. Pokusíme se zde vyzdvihnout pouze nejdůležitější souvislosti a představit nejdůležitější postavy, na jejichž odkaz navazují současné egyptské spisovatelky a literární kritičky.

Pojem *feminismus* v této práci chápeme spíše jako myšlenkový konstrukt, jehož cílem je usnadnit ženám jejich každodenní život. Z našeho pohledu se jedná o ideu bojující za víceméně rovnoprávné postavení žen a mužů, jež se ovšem nesnaží o militantní nastolení naprosté rovnosti mezi pohlavími. Ta je dle našeho názoru z biologického a historického hlediska nemožná a do jisté míry absurdní, neboť muži nemohou být plnohodnotnými ženami a ženy naopak nemohou být plnohodnotnými muži. Velmi pozitivní pojetí feminismu na svém blogu představila studentka Univerzity 'Ajn Šams Walā' 'Imām, když se obrací na mužské čtenáře:

„Feminismus je pozitivní síla, která dokáže upevnit společenské vztahy mezi muži a ženami. Feminismus bojuje i za vás, za muže. A pokud tomu nechcete věřit, pak nad feminismem přemýšlejte jako principem bojujícím za vaši dceru, matku, sestru či manželku. A když se ženy, které milujete, cítí bezpečně a šťastně, necítíte také se bezpečněji a šťastněji? Nejsme vaši nepřátelé, naopak – počítáme s vámi jako s nejcennějšími spojenci.“⁴⁹

Počátek 20. století v Egyptě je dobou nebývalého rozkvětu ženských spolků a rozličných kulturních, politických a intelektuálních hnutí (např. *Společnost pro pokrok ženy*, *Intelektuální asociace egyptských žen*, *Společnost pro matky budoucnosti* a další), ženy

⁴⁹ OTTERMANN, Sharon. *Publicizing the private: Egyptian women bloggers speak out*, 2007, [online]. <<http://www.arabmediasociety.com/?article=13>>

aktivně pracují jako novinářky a spisovatelky, podílí se na chodu veřejného života – zakládají nemocnice, sirotčince, lékárny, školky a školy či charitativní organizace. Roku 1908 se otevírá první série přednášek určených pouze ženám: Hudā Ša‘rāwī (1879–1947), přední feministická aktivistka a nacionalistka, zve na půdu Egyptské univerzity prominentní domácí i zahraniční přednášející, aby ženám v pátek, kdy na univerzitě nejsou přítomni mužští studenti, představily nejzajímavější a nejaktuálnější témata tehdejší doby.

Ženy se také aktivně účastní politického dění. Spolupracují s významnými politiky, zakládají politické strany, jež jsou paralelními odnožemi klasických „mužských“ stran, podílejí se na volebních kampaních, dokonce aktivně demonstrují⁵⁰ – někdy i za použití násilí (např. na konci první světové války, kdy britské koloniální zřízení deportovalo prominentního politického vůdce Sa‘ada Zaghlūla usilujícího o nezávislost Egypta). Nová ústava z roku 1923 garantuje rovnost všech Egyptů před zákonem, tato stipulace má však pouze formální charakter, ženám je i nadále upíráno právo volit či se aktivně podílet na chodu země. I přesto se veřejně zasazují o reformu rodinného práva – trápí je například otázka polygamie a nastavení sňatkových či rozvodových pravidel. Nejvýraznějších úspěchů dosahuje *Egyptská feministická unie* vedená Hudou Ša‘rāwī, když na základě petice přesvědčí parlament o nutnosti uzákonění nejnižší věkové hranice pro uzavření sňatku pro dívky na 16 a pro chlapce na 18 let. Ša‘rāwī se také angažuje v palestinské otázce – v říjnu 1938 pořádá v Káhiře Konferenci na obranu Palestiny, jíž se účastní delegátky ze sedmi arabských zemí.⁵¹

K nejvýraznějším představitelkám ženského hnutí v období britského protektorátu patří kromě výše zmiňované Hudy Ša‘rāwī také spisovatelka a básnířka ‘Ā‘išā Tajmūr (1840–1902); princezna Nāzli Fāḍil (1853–1914), hostitelka prvního literárního salónu v Egyptě, místa setkávání vládnoucí elity a předních intelektuálů oné doby (mezi hosty se počítali např. již jmenovaní Sa‘ad Zaghlūl či Qāsim ‘Amīn); dále Nabawīja Mūsā (1886–1951), novinářka a propagátorka vzdělávání; Majj Zijāda (1886–1941), literátka libanonského původu, jež také hostila významný intelektuálně-literární salón anebo nacionalistická a tradicionalistická spisovatelka Malak Ḥifnī Nāṣṣif (1886–1918), první žena, jež získala středoškolský diplom navzdory obtížím, které před ní kladla koloniální správa. Druhou generaci význačných

⁵⁰ Romány o ženském politickém činnosti vydaly například: Raḍwā ‘Āšūr (*Faraḡ*, 2008), Mīrāl al-Ṭaḥāwī (*Al-Bāḍiḡāna al-zarqā’*, 1998) a další.

⁵¹ I v současné době je palestinská otázka v centru pozornosti egyptských aktivistek a spisovatelek. Například ‘Ahdāf Suwajf několikrát spolupřítomně pořádala Palestinský literární festival. Pro Raḍwu ‘Āšūr je palestinská problematika spojená nejen s její literární tvorbou (např. romány *Přeludy – ‘Atjāf*, *Žena z Ṭanṭūry – Al-Ṭanṭūrīja*), ale také probíhá jejím osobním životem, neboť je provdaná za palestinského básníka Murīda al-Barghūṭiho.

aktivistek činných od 30. let pak tvoří Doria Šafík (1908–1975), západně vzdělaná aktivistka, zakladatelka *Svazu Bint al-Nīl (Dcera Nilu)*, která se přímo zasadila o přiznání volebního práva ženám, zakotveného do ústavy z roku 1956⁵²; islámská aktivistka Zajnab al-Ghazālī (1918–2005), zakladatelka *Asociace muslimských žen* úzce spolupracující s Muslimským bratrstvem a jeho vůdcem Ḥasanem al-Bannā či ʿInḡī ʿAflāṭūn (1924–1987) a Latīfa al-Zajjāt (1923–1996), komunisticky smýšlející malířka, respektive spisovatelka.

Egypt se za al-Nāširovy vlády stává republikou. Padesátá až raná sedmdesátá léta se nesou ve znamení potlačování ženských hnutí (od roku 1956 jsou postupně zakazovány feministické organizace, paradoxně těsně po oficiálním udělení volebního práva ženám) – stát otevřeně umlčuje všechny své politické odpůrce a ti, kteří neuposlechnou, jsou potrestáni odnětím svobody – ženy nevyjímaje. Ve vězení se tak za své protirežimní působení ocitnou například Z. al-Ghazālī, ʿI. ʿAflāṭūn či D. Šafík. Feministická hnutí byla státem potlačována (Hatem, 1992, str. 233), ovšem jejich rozvoj je podle L. Ahmed (1992, s. 214) velmi dynamický, po dosažení politických cílů se soustředí na diskuzi dotýkající se společenských problému, mezi něž se řadí například dětská svatba, ženská obřízka či antikoncepce.

Sedmdesátá a osmdesátá léta jsou dobou obnovení veřejné debaty o ženské otázce především díky oficiálním, státem podporovaným, snahám prvních dam Ğīhān al-Sādāt a Sūzān Mubārak. Ovšem „radikální“ feministky jako Nawāl al-Saʿdāwī (nar. 1931), lékařka, psychiatrička a spisovatelka⁵³ či Šāfīnāz Kāzīm (nar. 1937), islámská aktivistka, spisovatelka a novinářka, jsou režimem i nadále perzekuovány a zavírány do vězení. Důvod je prostý: režim musí dobře vycházet s islámskými duchovními, jejichž pohled na společenskou roli žen zůstává velmi konzervativní.

Po Mubārakově nástupu k moci jsou al-Saʿdāwī i Kāzīm propuštěny. Objevují se nová ženská hnutí, která mohou nyní fungovat legálním způsobem. Ovšem ani prezidentu Mubārakovi není zatěžko uvězňovat odpůrkyně svého režimu (např. spisovatelku Salwu Bakr). Al-Saʿdāwī zakládá nevládní *Asociaci solidarity arabských žen*, která se zasazuje za ženská práva v postupně se radikalizující společnosti. Badran (2009, s. 44–45) v této

⁵² Jako první na světě mohly ženy volit na Novém Zélandu (1893). Následuje krátký výčet zemí, kde pro srovnání uvádíme roky udělení volebního práva ženám: Finsko – 1906; Německo, Velká Británie, Polsko – 1918; Československo – 1919; Francie – 1944; Sýrie – 1949; Libanon – 1952; Tunisko – 1959; Alžírsko – 1962; Maroko – 1963; Irák – 1980; Katar – 1997; Bahrajn 2002; Saudská Arábie – volební právo doposud neuděleno. Viz WIKIPEDIA, *Women's suffrage*, 2014, [online]. <http://en.wikipedia.org/wiki/Women%27s_suffrage>

⁵³ Ve své pravděpodobně neznámější práci *Al-marʿa wa l-ġins (Žena a sex, 1969)* vychází ze své bohaté lékařské praxe, kdy mohla pozorovat fyzické a psychické problémy svých pacientek, které přičítá androcentrickému fungování egyptské společnosti, sociálním nerovnostem a opresivním kulturním zvyklostem (např. klitoridektomie, proti které al-Saʿdāwī otevřeně bojuje).

souvislosti upozorňuje na vzrůstající počet nakladatelství, která se specializují na levné edice náboženských textů, z jejichž obsahu lze vysledovat tendence propagující přísnější mužskou kontrolu nad ženami a snahu vykázat ženy mimo veřejnou sféru zpět do domácností. S ohledem na tento vývoj začaly rozličné ženské organizace a platformy na nevládní úrovni intenzivněji spolupracovat – bránit a rozvíjet práva, která si vyzískaly jejich předchůdkyně.

V současné době je politická situace v Egyptě nestabilní a budoucí směřování země velmi nejisté. Ani práva žen a jejich role ve společnosti nemají jasnější obrysy. Obecně panují názory, že ženám se za Mubarakovy éry žilo lépe, neboť existovaly jasně definované sociální jistoty a práva (například soubor tzv. *Sūzāniných zákonů*, viz str. 32)⁵⁴. Porevoluční vláda postupně přistoupila ke zrušení některých zákonů, které si ženy za dlouhá léta feministického aktivismu vydobily. Naštěstí jsou pryč ty časy, kdy se feministické aktivistky potýkaly s nepochopením, izolací a krutou represí ze strany státu a pod vlivem těchto okolností si jako Doria Šafīk či Majj Zijāda nebály sáhnout na život. Ženy zůstávají i nadále velmi aktivní a bojují za svá práva, především prostřednictvím moderních sdělovacích prostředků a sociálních sítí, kde mohou otevřeně a hlasitě vyjadřovat své názory. Také literární tvorba je stálou a plodnou cestou, jak veřejně poukázat na problémy žen v současném světě. Slovy akademičky E. Jaquette lze říci, že ženské psaní pomohlo položit základy pro ty, kteří si uvědomovali přítomnost systémových překážek, které jsou před ženy kladeny, a také pomohlo vyjádřit touhu žen dosáhnout svých cílů v rámci společnosti jako občané⁵⁵.

⁵⁴ RAMDANI, Nabila. *Egyptian women: 'They were doing better under Mubarak'*, The Guardian, 2012, [online]. <<http://www.theguardian.com/world/2012/jun/04/egyptian-women-better-under-mubarak>>

⁵⁵ „Yet the movement (of women writers) laid the groundwork for those who began to reconsider systemic barriers against women and express their desires to achieve things in society as citizens.“ JAQUETTE, Elisabeth. *Salwa Bakr on 'Women and Arabic Literature'*, Arabic Literature, 2012, [online]. <<http://arablit.wordpress.com/2012/11/18/salwa-bakr-on-women-and-arabic-literature-2/>>

2.4. Ženy a literární tvorba

V předchozích kapitolách byl nastíněn vývoj postavení žen v průběhu dějin, byly zhodnoceny emancipační snahy egyptských žen a dopad těchto snah na jejich běžný život. Následující podkapitoly nabídnou přehled vývoje ženské literatury v Egyptě, ve kterém se přirozeně odráží výše popsané dějinné a společenské události. Opěrnou studií, ke které přehled přihlíží, je práce profesorky Káhirské univerzity Hudy al-Šadda, která vyšla ve sborníku *Arab Women Writers: a Critical Reference Guide, 1873-1999* (2008) redigovaném spisovatelkou a univerzitní profesorkou Radwou 'Āšūr. Přehled se pokusí zachytit obecné rysy literatury spojené s jednotlivými dějinnými etapami.

2.4.1. Počátky ženské literární tvorby

Arabské, potažmo egyptské spisovatelky, měly na počátku 20. století možnost navázat na silnou literární tradici svých předchůdkyň.⁵⁶ Pouze malé množství jiných národních literatur se může pyšnit takovýmto bohatým odkazem z per ženských autorek. Odvahu egyptským spisovatelkám mimo jiné dodávalo i to, že v popředí zájmu „renesančního“ úsilí oné doby se ocitla i ženská otázka. Jak podotýká Hudā al-Šadda (In Ashour, 2008, s. 101) ženy si byly vědomy kontroverzní povahy své činnosti a důležitosti vyjadřování vlastních názorů, neboť na poli literární tvorby, stejně jako ve veřejném životě, zaujímaly do té doby marginální pozici.

Za první novodobou egyptskou spisovatelku, básnířku a literární experimentátorku je považována 'Ā'īša Tajmūr (1840–1902), známá pod pseudonymem *Bāḥiṭa al-bādija* (*Hledající v poušti*), která svým současnicím i následovnicím ukázala, především prostřednictvím své milostné poezie a elegií, cestu upřímného sebevyjádření a byla příkladem vědomého a svobodného vyslovení niterných emocí. 'Ā'īša Tajmūr ovlivnila celou řadu spisovatelek a básnířek: Labību Hāšim, Malak Ḥifnī Nāṣṣif, Zajnab Fawwāz, Nabawīju Mūsa,

⁵⁶ Srovnávací studie redigovaná Radwou 'Āšūr (Ashour, 2008, s. 1–2) o arabských ženách a literární produkci uvádí, že první díla ženských autorek vznikala již v době *ḡāhilije*, tedy v době před příchodem islámu. Tehdejší básnířky nejčastěji skládaly elegie na zesnulé svého kmene a recitovaly je na veřejných básnických kláních. Nejvýznamnější básnířkou této doby je al-Chansā' (575–645), Muḥammadova současnice a konvertitka k islámu. V pozdějších dobách, za vlády Ummájovců, Abbásovců a v období muslimského Španělska, badatelé napočítali stovky žen, které se podílely na dobové literární tvorbě. Mezi nejznámější z nich patří například baserská mystička a duchovní učitelka Rābī'a al-'Adawīja (717–801) či córdobská šlechtice Wallāda Bint al-Mustakfī (1001–1091). V 10. století pak Abū 'l-Faraḡ al-Isfahānī (897–967) sestavil sbírku básní a biografii jejich autorek – třiceti a jedné harémových otrokyň a konkubín.

Hudu Ša‘rāwī či Majj Zijāda – spisovatelky, novinářky a feministické aktivistky, které pravidelně přispívaly do novin, časopisů a ovlivňovaly kulturní život v Egyptě a přilehlých arabských zemích, stejně tak byly vzorem budoucím generacím spisovatelek.

Zaj nab Fawwāz vytvořila nový, specifický žánr ženského psaní, kterým byly biografie (případně autobiografie) významných žen⁵⁷. Jednalo se o texty pojednávající o kulturním a společenském přínosu vlivných žen ze všech koutů světa. Role tohoto nového útvaru byla zásadní, a i proto si jej oblíbily i poslední tři výše jmenované spisovatelky. Ukazoval ženám způsob, jak se aktivně zapojit do veřejného života na poli jakéhokoliv oboru a dodával jim potřebnou odvalu (Booth, 2001, str. 4). Zároveň představoval široké veřejnosti ženy v nových rolích vymykajících se tradičním představám o ženském poslání zaměřených na mateřství. Sofistikovaná žurnalistická činnost těchto spisovatelek navíc přispěla k demytizaci intelektuálních schopností žen, do té doby považovaných za nerovné svým mužským kolegům. V této souvislosti se rozpoutala v dobových médiích živá debata o tom, zda by autorky měly svá díla podepisovat vlastním jménem, pseudonymem, či publikovat anonymně, pod *závojem* cudnosti, aby nebyla poškozena čest jejich rodin. Předmět diskuze svědčí o nepřipravenosti společnosti na počátku minulého století otevřeně přijmout a respektovat názory žen (Elsadda In Ashour, 2008, s. 107).

Románová tvorba počátku 20. století se vyznačuje hledáním vlastního osobitého stylu, který nejprve vycházel z napodobování západních vzorů. V reakci na nesouhlas s koloniálním zřízením se románová tvorba postupně otevírá odkazu arabské literární tradice a přijímá užití domácích hrdinů a důvěrně známého prostředí za své. Al-Šadda (*ibid.*, s. 113) dává do kontrastu ženskou a mužskou románovou tvorbu oné doby a zkoumá užitou perspektivu zobrazování reality. Dle jejího pozorování mužští autoři, inspirovaní romantickým hnutím, kladou důraz na individualitu a jedinečnost hrdiny a zkoumají jeho interagování s ostatními postavami a realitou; někdy také oslavují samotářský charakter hrdiny a jeho vyčlenění ze společnosti. Ženské autorky staví oproti svým kolegům románové hrdinky do středu společenského dění a prostřednictvím jejich názorů hodnotí stav společnosti a současné dění (*ibid.*).

Nelze však říci, že by se doboví spisovatelé věnovali výhradně mužským postavám a spisovatelky naopak pouze postavám ženským. Handal (2001, s. 5) uvádí, že kupříkladu Ṭaha⁵⁸ Ḥusajn či Nağīb Maḥfūz pod vlivem západních literatur a zahraničních kontaktů do

⁵⁷ *Al-Durr al-manṭūr fī ṭabaqāt rabbāt al-chudūr* (Rozházené perly, 1894).

⁵⁸ Vyslovujeme Ṭāhā.

svých děl zapojovali mnoho ženských postav a pozitivně tím ovlivnili debatu o roli ženy v egyptské společnosti.

První román, který otevřeně zpochybňuje tradiční zobrazení žen a mužů, pochází z pera Labīby Hāšim (1882–1952). Román *Qalb al-raġul* (*Mužské srdce*, 1901) vypráví příběh zhrzené lásky, kdy muž nedostojí svým slibům a lehkovážně zapomene na dívku, které slíbil svou věrnost. Román si klade otázku týkající se podmínek šťastného manželství, mezi které patří vzájemná úcta a podpora (Seymour-Yorn, 2011, str. 3).

Od 20. let (minulého století) se egyptské autorky nejčastěji soustředily na povídkovou tvorbu – byla snadno publikovatelná v časopisech a jejím prostřednictvím se autorky mohly vyjadřovat k rozličným tématům (Booth In: *ibid.*, str. 5). Jako příklad lze uvést známou povídkovou sbírku Suhajr al-Qalamāwī (nar. 1911), autorky, která jako první žena získala doktorský titul v oboru arabská literatura na egyptské univerzitě. Sbírkou *ʿAḥādīt ǧaddatī* (*Příběhy mé babičky*, 1935) vychází z principu klasického orientálního vyprávění typu *Tisíce a jedné noci*, ovšem vytváří text nový obsahem i formou. Babička vypráví své vnučce o životě před britskou okupací, s nepochopením se vyjadřuje o vzdělávání žen a o jejich liberalizačních snahách nebo také zmiňuje dopad ʿUrábího povstání na vývoj společenských nálad a dokazuje tak míru politického a sociálního uvědomění. Se svou vnučkou vždy živě diskutují o daných tématech, a i když se názorově rozcházejí, jejich vzájemný láskyplný vztah generační rozdíly usmíří. Každý babiččin příběh navíc ústí v morální ponaučení a poskytuje kontrastivní pohled na dobu současnou a minulou. Autorka jako jedna z prvních, i když ve velmi omezené míře, použila k dosažení zajímavého efektu egyptskou hovorovou arabštinu (Zeidan, 1995, s. 78).

Profesorka islámských věd ʿĀʾiša ʿAbd al-Raḥman⁵⁹ (1913–1998), známá též pod pseudonymem *Bint al-šāṭiʿ* (*Dcera břehu*), je první spisovatelkou soustředící své literární úsilí na vytvoření typologie rozličných ženských hrdinek, jež mají základ v reálném životě. Mezi její první literární díla patří životopisy významných žen. Navázala tak na zavedenou tradici ženské literární tvorby popsané výše. Později sepisovala příběhy obyčejných žen z venkovského prostředí, poukazovala na jejich problémy a nerovné společenské postavení. V povídkové sbírce *Sirr al-šāṭiʿ* (*Tajemství břehu*, 1942) a románu *Sajjid al-ʿizba: qiṣṣa ʿimraʿa chāṭiʿa* (*Statkár: příběh padlé ženy*, 1944) se soustředí na sociální problémy, kterým musí čelit egyptské ženy. Patří mezi ně např. frustrace rodiny z narození dcery místo očekávaného chlapce a zodpovědnost matky za tento „nezdar“, rozvod, znásilnění, zapuzení

⁵⁹ Vyslovujeme al-Raḥmān.

a stigmatizace žen a další důsledky společenské nadřazenosti mužů kombinované s faktorem chudoby, nevzdělanosti a náboženského pokrytectví. S tímto dílem začíná do ženské literární tvorby pomalu pronikat realistická technika psaní (*ibid.*, s. 80; Naguib, 2009, s. 10).

2.4.2. Rok 1952: nadějně vyhlídky lepší budoucnosti

Po revoluci roku 1952, následném odchodu Britů a znárodněním Suezského kanálu v roce 1956 vzrůstá míra patriotismu i optimismu ve svobodnou budoucnost země. Prezident al-Nāšir je považován za národního hrdinu a symbol boje proti západním mocnostem (Gombár, 2009, str. 563-4, 584). Spisovatelé ovlivnění těmito změnami se angažují v debatě týkající se národních zájmů. Hudā al-Šadda (In Ashour, 2008, s. 117) poznamenává, že většina autorek je stále silně ovlivněna převládající romantickou tradicí předchozích desetiletí a soustředí se na témata partnerské lásky, věrnosti či zrady. Ženská fikce se vyznačuje především emočním a konfesním stylem vyprávění s propracovanými vyjadřovacími technikami soustředícími se na city a pocity, neboť ženy přirozeně disponují rozvinutější schopností empatie (Kegan Gardiner, 1981, str. 352, 355). V ženském psaní se jasně odráží vědomí toho, že ženy jejich společností vymezená genderová role omezuje (Seymour-Yorn, 2011, str. 6). To se promítá i do zobrazování postav: ženské hrdinky jsou nejčastěji vykresleny jako slabší, druhořadé pohlaví se sklonem k pocitu řízenému chování (Elsadda In Ashour, 2008, s. 117).

V kontrastu s převládajícím romantickým kánonem se začínají objevovat realistická díla, kdy čtenář prostřednictvím pohledu hlavní hrdinky sleduje měnící se svět a události oné doby. Některé autorky publikující v 60. letech se nově začaly zajímat o politické a ekonomické dění a rozšířily tak tematickou základnu ženského psaní. Hlavním tématem této doby je podle al-Šadda (*ibid.*, s. 120) svoboda a její význam pro člověka. Ženy ve svých dílech často narážejí na mantinely dvojích standardů nastavených společností, jejíž pohled na ženu často upozaduje její citové i tělesné potřeby. Autorky tento pohled zpochybňují a touží po větší míře občanské i osobní svobody (Seymour-Yorn, 2011, str. 6).

Zmiňovanou dobu nejlépe reprezentují čtyři následující romány. Prvním je zčásti autobiografický román *Al-Bāb al-maftūḥ* (*Otevřené dveře*, 1960) spisovatelky Laṭīfy al-Zajjāt (1923–1996) popisující období dospívání mladé ženy Lajly na konci 40. a na počátku 50. let minulého století. Lajlā se spolu se svým bratrem účastní studentských demonstrací

zaměřených proti monarchistickému zřízení a britské přítomnosti v Egyptě. V tomto neklidném období hledá sebeurčení stejně, jako jej hledá její země. Al-Zajjāt se výborným způsobem povedlo spojit osud Lajly a její rodiny s osudem egyptského národa. Lajlā nesouhlasí s tradiční rolí ženy⁶⁰, kterou jí společnost přisuzuje, a bouří se proti ní, neboť si uvědomuje, že tyto tradice tvoří masku společenského pokrytectví a nejsou založeny na reálných hodnotách. Vzdor ji přivede do situací, kdy musí zpochybnit autoritu svého otce i bratra. Ten ji na rozdíl od otce, reprezentujícího starou, konzervativní, středostavovskou generaci, dokáže částečně pochopit. Příběhem se také vine téma pohlavního dospívání či milostné zrady, která kontrastuje s historickými událostmi lidového odporu a káhirského požáru roku 1952. Závěr románu je prostoupen optimismem příznačným pro dobu svého vzniku. Lajle se podaří dosáhnout kýžené sebedůvěry a naplnění v osobním životě, jako ženě se jí také dostává právoplatného místa ve společnosti. Stejně idylicky je líčena i budoucnost země. Al-Zajjāt v předmluvě k románu spojuje otázku osobní svobody se svobodou kolektivní⁶¹. Autorka text obohatila četnými dialogy v egyptské hovorové arabštině, jednotlivé scény tak získávají velmi živý náboj autenticity⁶². Mimo jiné se román v roce 1964 dočkal filmového zpracování, které se ve své době setkalo s vlažným přijetím publika. Tato skutečnost je dnes vysvětlována nepřipraveností dobového diváka přijmout silně emancipovanou filmovou hrdinku, jakou je Lajlā⁶³. Na odkaz tohoto přelomového románu také navázala soudobá iniciativa a blog *Kullunā Lajlā (Všechny jsme Lajlā)*⁶⁴ zabývající se otázkou ženských práv.

Druhý román *ʿI tirāfāt ʿimraʿa mustarǧila (Zpověď jedné mužatky, 1960)* autorky Suʿād Zuhajr (1925–2000) taktéž vypráví fiktivní příběh ženy, která musí stejně jako Lajlā čelit diskriminaci na základě svého pohlaví. Hrdinka si je vědoma propastného rozdílu mezi

⁶⁰ Příkladem může být situace, kdy otec Lajlu fyzicky potrestá za účast na demonstracích, zatímco na jejího bratra se otcův hněv vůbec nevztáhne.

⁶¹ „The Open Door deals with the dialectical relationship between the freedom of the individual and that of his society.“ (L. Zayyat, překlad S. Bennet, 1997, s. 3)

⁶² Ukázka rozhovoru Lajly s otcem, kdo dochází ke střídání spisovné a hovorové arabštiny za účelem vyvolání dojmu přirozené konverzace (AL-ZAJJĀT, 1989, str. 3):

- *Rājiḥa fēn?* (-Kam jdeš?)
- *Wa qālat hiya fī ṣawti fīhi nabra taḥaddī: Rājiḥa ʿufattiš ʿalā Maḥmūd.* (Odpověděla mu s náznakem vzdoru (v hlase): -Jdu hledat Maḥmūda.)
- *Wa lama ʿat ʿajnā al-ʿab al-ramādījatāni wahlatan, tumma ʿaghmaḍahumā wa qāla fī ṣawti mutahālik: ʿImšī ʿudchulī gouwa.* (Otcovy šedé oči se na chvíli zaleskly, pak je zavřel a unaveně řekl: -Pojď, pojď zpátky.)

⁶³ AMIREH, Amal. *Remembering Latifa al-Zayyat*, Al-Jadid, 1996. [online] <<http://www.aljadid.com/content/remembering-latifa-al-zayyat>>

⁶⁴ *Kullunā Lajlā*, 2010. [online] <<http://kolenalaila.com/ar/about>>

existencí oficiálních práv a jejich reálným naplňováním. Rozhodne se proto oprostít se od své ženskosti: nasadí si navenek nepřístupnou masku a osvojí si rezervovaný, až odtažitý způsob vystupování. Důvodem není pouze snaha dokázat společnosti svou sílu a možnost konkurovat mužům, za přísnou maskou se skrývá především nejistota. Hlavní hrdinka se masky dočasně zbaví, když se zamiluje do mladšího muže. Ovšem kvůli společenskému tlaku se jejich vztah nakonec rozpadne. Su'ād Zuhajr čelila v souvislosti s tímto románem nepříjemné kritice a zlobě svých příbuzných, neboť panovalo všeobecné přesvědčení, že autorka vychází z osobních zkušeností a hanobí tak čest své rodiny. Nad tímto problémem se ve svých úvahách⁶⁵ pozastavuje také spisovatelka Salwā Bakr a podotýká, že i v dnešní době jsou arabské spisovatelky vystaveny obdobným předsudkům.

Nawāl al-Sa'dāwī (nar. 1931) se v úvodu svého zčásti autobiografického románu *Mudakkirāt tabība* (*Vzpomínky jedné lékařky*, 1960) vrací do dětství hlavní hrdinky a popisuje její frustraci pramenící z nerovného postavení mezi hrdinkou a jejím bratrem, kterého rodina na úkor sestry protěžuje. Později hrdinka pracuje jako lékařka a ve své praxi se setkává s příběhy lidských tragédií a problémy současných žen. Ostře se vyhraňuje proti společenskému řádu, mužské nadřazenosti, vlastní ženskosti a „slabotě“. S postupem času svůj postoj přehodnotí a uvědomí si, že z celého srdce nejvíce touží po partnerovi, který by rozuměl její duši a jejím potřebám a nepovažoval ji za pouhý objekt své touhy. Al-Sa'dāwī je bezesporu jednou z nejznámějších egyptských i arabských spisovatelek vůbec a její názory, potažmo tvorba vždy vyvolávaly velkou míru kontroverze. Je vůbec první arabskou spisovatelkou, která otevřeně hovoří o ženské sexualitě (Al-Hassan Golley, 2003, s. 134). Ve svém psaní bez okolků kritizuje a až přehnaně zdůrazňuje negativní mužské vlastnosti, které jsou dle jejího přesvědčení důvodem psychického a fyzického strádání egyptských žen. Za tento svůj extrémní postoj a jistou simplifikaci komplexních lidských a partnerských vztahů byla často kritizována⁶⁶ (Valassopoulos, 2007, s. 31; Elsadda In Ashour, 2008, s. 122).

Podobné téma jako předchozí román zpracovává také čtvrté dílo nesoucí název *Al-Ḥubb wa al-ṣamt* (*Láska a mlčení*, 1967) spisovatelky 'Inājāt al-Zajjāt. Hlavní hrdinka Naḡlā' zažívá deprese po smrti svého bratra, neboť její rodina truchlí pro jediného syna a ji

⁶⁵ JAQUETTE, Elisabeth. *Salwa Bakr on 'Women and Arabic Literature'*, Arabic Literature, 2012, [online]. <<http://arablit.wordpress.com/2012/11/18/salwa-bakr-on-women-and-arabic-literature-2/>>

⁶⁶ Mnozí kritici Nawāl al-Sa'dāwī se domnívají, že její popularita na Západě je způsobena především potvrzováním a prohlubováním opresivních misogynních teorií, které si Západ o arabské kultuře s oblibou utváří (Valassopoulos, 2007, s. 23). Přes veškeré snahy N. al-Sa'dāwī v boji za ženská práva utkví v paměti jejích čtenářů spíše hořký pocit antipatie vůči egyptským mužům, než autorčina snaha situaci ve prospěch žen měnit a napravovat.

přehlízí, jakoby ztrátou syna přišla o všechny děti a budoucí naděje. Naġlā´ má nízkou sebedůvěru, proklíná svou ženskost a vše s ní spojené, často si přeje být neviditelná či úplně zmizet. Později se v práci seznámí s levicovým revolucionářem ´Aḥmadem, dá průchod své osobnosti se všemi jejími rysy a konečně nalézá vlastní já. Tento vztah ji velmi posílí, a přestože ´Aḥmad zemře, Naġlā´ je schopná žít svůj život a realizovat vlastní sny v duchu optimismu porevoluční doby. Opět dochází k paralelnímu ztvárnění přerodu jednotlivce i společnosti jako celku, neboť vyprávění končí v den revoluce roku 1952 s příslibem „světých zítřků“ pro všechny.

Výše představené romány spojuje optimismus jejich autorek vycházející z politických změn a společenské liberalizace, jež silně ovlivnily dobovou tvorbu. Druhým pojítkem je všudypřítomná otázka svobody a frustrace z neviditelných překážek, které ženy omezují v jejich rozletu. Navenek se společnost a zákony tváří, že překážky na základě pohlaví neexistují. Na druhou stranu ženy neustále naráží na pomyslné mantinely jim přisouzených tradičních rolí a váhají, jak se v tomto novém prostředí plném paradoxů pohybovat a na tyto skutečnosti se snaží prostřednictvím literatury poukázat.

2.4.3. Ztráta optimismu po roce 1967

Společenské nálady naznačující rozčarování z dědictví al-Nāširovy vlády, která trvala od roku 1956 do roku 1970. Oficiální slogany hlásaly právo na osobní svobodu a důstojnost, ovšem státem používané represivní metody je potlačovaly. Také se projevuje zklamání z povrchního a bezhlavého okouzlení pozlátkem konzumu. Právě tyto pocity nejlépe charakterizují období po al-Nāširově smrti, kdy si národ najednou musel z očí sundat růžové brýle. Všechny dříve vyslovené naděje se definitivně rozplynuly po porážce v šestidenní válce proti Izraeli. Tuto dobu charakterizuje vlna psaní s podtextem zklamání, ztráty a porážky či roztržštěnosti. Spisovatelky ztrácejí naději na slibnou budoucnost a dobře vědí, že se musí nejisté realitě postavit čelem. Tento psychologický zvrat má dopad i na styl psaní, který porušuje lineárnost vyprávění, využívá techniku proudu vědomí, zapojuje mytologické prvky a rozostřuje hranici mezi realitou a fantaskností.

Příkladem ženského románu, který vyjadřuje pocit marnosti a prázdnoty, je dílo s názvem *Lā tusriq al-´ahlām, Jawm ba´da jawm (Neberte nám sny aneb den za dnem, 1969)* autorky Zajnab Šādiq (nar. 1935), který už svým názvem napovídá, že dny hlavní hrdinky se pomalu táhnou nenaplněným životem bez jakéhokoliv impulsu, který by prolomil její letargii

a pocit méněcennosti. Hlavní hrdinka je jednou z těch žen, které i přes dosažené univerzitní vzdělání a zapojení se do pracovního procesu nenalézají uznání společnosti a v osobním životě musí neustále přistupovat ke kompromisům a ústupkům pro dobro rodiny a nejbližších.

Postavy, které podle ženských autorek podléhají rezignaci a beznaději, nemusí být pouze ženy. 'Asmā' Ḥalīm (1921–2003) prostřednictvím hlavního hrdiny románu *Příběh 'Abd al-Raḥmana (Hikāja 'Abd al-Raḥman, 1977)* poukazuje na zoufalou situaci vykořisťování, chudoby a ztráty osobní důstojnosti. Příběh osobní porážky opět koresponduje s národními dějinami poznamenanými vojenskou a ideologickou prohrou.

Klíčovým ženským dílem tematicky spadajícím do tohoto údobí je román již jednou představené Laṭīfy al-Zajjāt nazvaný *Ṣāhib al-bajt (Majitel domu, 1994)*. Přestože byl knižně vydán až v polovině 90. let, autorka na díle začala pracovat již v roce 1962 (Elsadda In Ashour, 2008, s. 128). Al-Zajjāt vypráví opět částečně autobiografický příběh mladé ženy Sāmiji, která pomůže svému muži, levicovému revolucionáři, utéci z vězení a ukrývá se s ním před zákonem. Přestože se na jeho útěku podílí rovnou měrou, manžel ani jeho společník ji nepovažují za sobě rovnou. Fakt, že není plně informována o plánech skupiny, ji psychicky ničí.⁶⁷ Do vyprávění vstupuje majitel domu, ve kterém se hrdinka se svým mužem skrývá. Manželský pár vůči muži chová nedůvěru a do postavy majitele se tak promítnou veškeré Sāmijiny obavy. Její osobní život a sebedůvěra jsou v troskách, neboť se musí podřítit pravidlům muže, jehož dům nyní obývá. Příběh se vzápětí začíná odehrávat mezi realitou a snovou mystikou. Nakonec se Sāmija majiteli domu postaví v symbolickém, zároveň však opravdovém souboji, zvítězí a zbaví se tak vlastních zábran. Příběh útěku z vězení do dalšího vězení (dům majitele) a následná konfrontace vlastních obav a chimér, stejně jako schizofrenní snaha spočívající v zachování věrnosti sobě samé a zavděčení se určité skupině či celku, který může mít tendence jednotlivce poškozovat, je paralelou boje egyptské společnosti proti útisku, paralelou boje za vlastní svobodné směřování. Román představuje psycho-sociologickou sondu do hlubin lidské duše ve stavech útisku a zmatení – ve stavech které charakterizují i období konce al-Nāširovy vlády.

⁶⁷ „Musela rychle jednat, aby pochopila – ale koho měla pochopit? Sebe? Svého muže? Myslela si, že ho zná tak dobře, že mu dokázala pomoci utéct z výkonu trestu, který právě nastoupil, a vyčkávala, kam bude Muḥammad jejich životy směřovat. Opravdu ho tak dobře znala? Nebo si jen namlouvala, že ho zná? Kdyby ho znala, nemusela by nyní začínat od začátku. Věci se mění. Byl život jen sérií začátků, kterými projdeme a pak stejně musíme začít znovu? Už v minulosti musela začínat znovu a znovu ...“ (ukázka z knihy *The Owner of the House*, L. Zayyat, 1997, překlad S. Bennet, str. 85).

2.4.4. Léta 80. – téma exilu i hrdínek z lidového prostředí

Literatura tohoto období se i nadále zabývá tématem hledání svobody, cestu k ní ženy popisují obdobně jako v předchozích letech skrze své osobní postřehy. Pozorují společenské změny a nové jevy, které s sebou nová doba přináší. Jejich vyprávění získává propracovanější podobu jak po stránce syžetové, tak po stránce psychologie hlavních hrdinů. Silným tématem, pronikajícím do egyptské literatury již od 70. let, je téma odlivu pracovníků do bohatých zemí Zálivu a vyrovnávání se s odlišným způsobem života, který se týká jak gastarbeiterů samotných, tak jejich rodin, jež zůstaly v Egyptě bez hlavy rodiny. Ženy ve světle nových událostí hodnotí svůj život, uvažují nad důsledky skloubení rodinného a profesního života, nad kariérními úspěchy a jejich významem v cestě za štěstím a naplněním.

Hranice výrazových prostředků se opět posunuly. K dříve zmiňovaným literárním technikám a směrům se připojuje symbolismus, o jehož rozměr a sílu své vyprávění obohatí nejedna autorka. V této souvislosti al-Šadda (In Ashour, 2008, s. 133) jmenuje například Sihām Bajūmī (nar. 1949), Ṭbtihāl Sālim (nar. 1949) či Saḥar Tawfīq (nar. 1951). V ženské literární tvorbě se vedle symbolismu objevují také odkazy na lidový folklor a faraonské dědictví. Saḥar Tawfīq ve své knize *Al-Ġihāt al-‘arba‘* (Čtyři strany) využívá faraonské symboliky a lidových zdrojů a vytváří fiktivní svět na pomezí mýtu a reality. Do tohoto románu se také promítá otázka emigrace a pomyslné „ztráty“ potomků. Hlavní hrdinka – bohyně a matka Mufīda – truchlí nad odchodem svých dětí, které vychovala a pro které obětovala vše. Její potomci ji ale zanechají osamocenou, pohlcenou do nekonečného čekání.

Kritikou zhoršujících se společenských poměrů způsobených politikou *otevřených dveří* se ve svých povídkách zabývá Ni‘māt al-Buḥajrī (nar. 1953). Autorka popisuje příliv nových hodnot z bohatých zemí Zálivu, které v Egyptě zdomácněly prostřednictvím navrátilivších se gastarbeiterů. V povídce *Indamā jasquṭu al-maṭār* (Když prší, 1989) popisuje náhodné setkání mladého muže a ženy, kteří se společně schovají před deštěm v blízké kavárně. Objednají si čaj a pozorují zákazníky kavárny, zahraniční turisty i movité Araby ze Zálivu, a personál kavárny, jenž tvoří mladí Egyptané, často s vysokoškolským diplomem, ovšem bez možnosti uplatnění se ve svém oboru. Al-Buḥajrī prezentuje nesouhlas se změnami způsobenými ekonomickou liberalizací a monopolem zahraničního kapitálu. V této souvislosti připomíná frustraci mladých Egyptanů, pro které možnost kariérního úspěchu spočívá primárně v odchodu do zahraničí. Nucený exil symbolicky zpečetuje osud mnohých – osud, kterému se jedinec těžko ubrání a který chtě nechtě musí přijmout za svůj.

Lze připomenout i další důležité literární téma, jež se dostává do popředí právě v tomto období. Je jím spojení románové tvorby s historií a zkoumání kolektivní paměti národa. V ženské tvorbě nalézáme stopy silného sociálního citění, autorky se soustřeďují na dějinné události a jejich dopad na životy obyčejných lidí, zatímco osudy významných prominentů stojí mimo okruh jejich zájmů.

Spisovatelka Raḍwā ʿĀšūr vytvořila hned několik románů vystavěných na základě skloubení dějinných událostí kolektivního a individuálního charakteru. Autobiograficky laděné práce – *Al-Rihla* (*Cesta*, 1983) a *ʿAtjāf* (*Přízraky*, 1999) odráží dějiny jedné země a jedné epochy. V případě prvního románu se jedná o popis vlastní americké zkušenosti a hledání paralel mezi utlačovanými ve Spojených státech (černoši a indiáni) a obyvateli třetího světa, na které stále dopadá tíživé dědictví kolonialismu. V případě druhého románu ʿĀšūr popisuje životní osud univerzitní profesorky anglické literatury Raḍwy a obohacuje jej o příběh její „dvojnice“, profesorky historie Šaḡar, jejíž životní osudy jsou možnými eventualitami reálného osudu Raḍwy. Příběhem se opět nese téma svobody, jejích podob a jejího významu v životě člověka. Stranou nezůstává ani symbolická rovina: například jméno profesorky historie Šaḡar⁶⁸ odkazuje na dějinnou paměť, kterou disponují právě stromy. Román *Přízraky* líčí spolu s osudy dvou žen i část moderních dějin Egypta a Palestiny, spisovatelka tak podtrhuje souvztažnost literatury a historie. Raḍwā ʿĀšūr reprezentuje generaci spisovatelek, kterým nejde pouze o zachycení ženské úlohy právě teď a tady. V reakci na historické dění se snaží postihnout hlubší a detailnější rozměry hledání ženské identity a vlastního místa ve společnosti.

V průběhu 70. a 80. let, po téměř dvacetileté odmlce, opětovně publikuje své povídky a romány ʿAlīfa Rifaʿat (1930-1995), autorka, již rodina namísto vysněného univerzitního vzdělání provdala za bratrance, který si nepřál, aby se jeho žena věnovala literární činnosti, se ve své tvorbě soustředila na detaily intimního života žen z rurálního a lidového prostředí. Teprve po manželově smrti se naplno mohla věnovat psaní – považovanému za tematicky velmi kontroverzní a otevřené, nicméně vždy hájící islám a jeho hodnoty (Ahmed, 1989,

⁶⁸(Malá Šaḡar se ptá na původ svého jména) – „A proč Šaḡar?“

To nebyla jen tak nějaká otázka. Byl to bezprostřední výraz nespokojenosti. Ale oni to pochopili jako otázku: „Pojmenovali jsme tě po tvé prababičce.“

(Šaḡar odpovídá na dotěrnou otázku okolí) – „Jmenuješ se Šaḡar? To znamená strom?“

– „Strom je velký a silný. A navíc by to mohl být mangovník.“ Druhá část tvrzení měla za úkol předejít jakýmkoliv námitkám, protože jen hlupák by něco namítal proti mangovníku. (ukázka z knihy *Specters*, Ashour, překlad B. Romaine, 2011, str. 10)

s. 42). Jako kritička misogynních poměrů přisuzovala negativní stav vnímání ženských potřeb mužskému pokrytectví, které se odvolává na zavádějící interpretace víry posilující androcentrickou „nadvládu“ nad ženami, namísto pravého následování náboženských příkázání zasazujících se o vzájemný respekt obou pohlaví. V povídce *Ba'īdan 'an al-mi'dana (Daleko od minaretu)* autorka odhaluje pocity ženy, jejíž sexuální potřeby jsou po dlouhá léta manželství opomíjeny. Přestože žena překonala svůj stud a manželovy se svými intimními touhami dříve svěřila, je jím ignorována a zesměšněna. Žena ke svému muži i v nejintimnějších chvílích milování, kterými se povídka otevírá, necítí nic než odcizení a nezájem, mnohem více se dokáže odevzdat v následujících momentech niterní motlitby k Bohu. Žena přemýšlí nad tím, jak se změnil výhled z okna, ze kterého mohla dříve pozorovat káhirské minarety. Dnes kvůli husté a nekontrolované výstavbě vidí pouze osamocенý minaret, symbol ženiny vnitřní samoty. Jde připravit kávu, zatímco její manžel, který zůstal v posteli, náhle umírá na srdeční zástavu. Žena prostřednictvím syna přivolá lékaře a zpětně nad šálkem kávy přemítá nad tím, s jakým klidem nese manželovu smrt. Tato krátká povídka poukazuje na pasivní úlohu ženy, mnohdy vnímanou jako prostředek k uspokojování mužských potřeb, která ženu vede k rezignaci a odevzdání se svému údělu.

V polovině 80. let začíná publikovat svá první díla i Salwā Bakr (nar. 1949), autorka, jejíž povídková sbírka *Kajd al-riḡāl wa qiṣaṣ 'uchrā (Lsti mužů a jiné příběhy, 2006)* je součástí analýzy praktické části této práce. Salwā Bakr je příkladem autorky se silným sociálním cítěním. Hrdinky jejích příběhů jsou většinou chudé, negramotné, sociálně vyčleněné ženy, které se kvůli nepřízni osudu a nedostatku prostředků ocitnou v tíživých životních situacích. Ovšem této nepřízni čelí s hrdostí, vnitřní silou a dávkou realistického nadhledu. Kromě několika povídkových sbírek Bakr vydala také román *Al-'Araba al-dahabīja lā taṣ'udu 'ilā al-samā' (Zlatý vůz do oblak nevystoupá, 1991)* spojující téma nešťastných žen a vězení. Právě vězení představuje další ze silných témat arabské literatury. Odsouzené se setkávají v alexandrijském vězení, kde sdílejí své pohnuté osudy, které čtenářům napoví mnohé o nerovných podmínkách, o násilí, diskriminaci a vůbec o nelehkém údělu egyptských žen. Vězení se paradoxně stává jejich útočištěm, místem znovunalezeného klidu, kde se jim konečně dostane pochopení. Autorka k představení jednotlivých příběhů využívá tradiční způsob vyprávění vlastní pohádkám *Tisíce a jedné noci*, stejně tak s lehkostí zapojuje hovorovou arabštinu, která je v této době již považován za běžný výrazový prostředek umělecké tvorby. Tento román bude taktéž podrobněji rozebrán v praktické části

této práce. Další autorky, které se věnují tématu sociální nerovnosti a diskriminace žen v daném období, jsou i výše zmíněné ʿIbtihāl Sālim, Sihām Bajūmī či Ni ʿmāt al-Buḥajrī.

2.4.5. Předrevoluční tvorba: psaní na vlně experimentu

S koncem starého milénia do tvůrčího psaní čím dál více proniká symbolismus a abstrakce. Právě abstrakce a experimentálnost mění vztah spisovatele a čtenáře. Spisovatel své publikum nevede po široké a rovné cestě bezpečného vyprávění. Nová cesta se začíná klikatit, zužovat, odbočovat, někdy mizí a poté se zase nečekaně vynoří a přechází v širokou, udržovanou stezku, jejíž klidné pokračování však čtenáři nikdo nezaručí. Toto nové vyprávění je plné nečekaných střihů, skoků, rozličných hlasů, úhlů pohledu či snových obrazů. Od čtenáře se očekává jistá míra vyspělosti a odvahy se touto dobrodružnou literární cestou vydat. Je patrné, že ženy jsou ve své tvorbě mnohem odvážnější. Došly větší otevřenosti, nebojí se představit velmi intimní témata jako nevěra, ženská touha, vášeň a sexualita, psychická bolest a další.

Spisovatelky částečně opouštějí velká „mužská“ témata, jakými jsou politika či otázky celonárodního směřování, a věnují se individuálním příběhům a črtám každodenních maličkostí. Hrdě tato témata zahrnují do svého psaní, demonstrují poetičnost a svébytnost detailů běžného života jedince v celku soudobé literatury (Elsadda In Ashour, 2008, s. 141).

Jazykem literární tvorby egyptských autorek byla a je v drtivé většině arabština. Do ženského psaní v jeho počátcích pronikala francouzština vzdělaných vrstev, v letech 90. pak uplatnění nalézá angličtina. Uznávanou egyptskou spisovatelkou, která svá díla píše právě anglickým jazykem, je ʿAhdāf Suwajf [Suwēf]⁶⁹ (nar. 1950). Tématy i užitím výrazových prostředků (frazologie, idiomatika) je věrná arabskému světu, a proto není pochyb, že se právem řadí mezi egyptské spisovatelky. Její první, velmi rozsáhlý, román *In the Eye of the Sun* (*V oku slunce*, 1992) lze považovat za „nejucelenější a nejvyzrálejší příklad úsilí o narativní dokumentární tvorbu“ (Ondráš, 2008, s. 15). Vypráví příběh mladé ženy jménem Asya pocházející z intelektuálně-sekulárního, buržoazního prostředí. Asya není typickou Egyptankou, jakou můžeme potkat v jiných románech. Vyrůstá obklopená západní kulturou a západním způsobem života, ovšem domácí dění ji nenechává lhostejnou: čtenář na vlastní kůži pocítí atmosféru 60. let pod vládou al-Nāšira, prožije si s dospívající Asyou hořkost porážky v šestidenní válce a později i důsledky říjnové války roku 1973. Politika ovšem není

⁶⁹ Do angličtiny je její jméno přepisováno jako Ahdaf Soueif.

to hlavní, co plní stránky románu. Autorka s lehkým náznakem autobiografičnosti popisuje problémy spojené s dospíváním, sexuálním osvobozením či oprostěním se od očekávání, která na hlavní hrdinku klade její okolí – ať už ohledně studií a kariéry či manželského života, což opět vede k tradičnímu tématu hledání smyslu vlastní existence a životního směřování.

ʿAhdāf Suwajf se ve své tvorbě nesoustředí pouze na dobře situované hrdinky, ve svých povídkových sbírkách *Aisha* (Ajša, 1983) a *Sandpiper* (*Tažní ptáci*⁷⁰, 1996) představuje postavy různých národností a společenských tříd, které obdobně jako hrdinky Salwy Bakr čelí jisté formě útisku (dětská svatba, dokazování panenství po svatební noci, sexuální obtěžování, nevěra, komplikované rodinné vztahy, omezený přístup ke vzdělání a další). Především se ale jedná o ženské hrdinky, které se na své životní cestě ocitly opuštěné, cítí se izolované a nepochopené. Suwajf se snaží pomocí citlivého pozorování, jež se čtenářem komunikuje právě skrze výše zmíněné drobné detaily každodenního života, ukázat, že její hrdinky (potažmo čtenářky, které možná čelí obdobným úzkostem) mají právo být slyšet a své problémy neskrývat.

Ve svém prvním pseudo-autobiografickém románu *Awrāq al-narġis* (*Listy narcisu*, 2001) představuje Somaja Ramaḍān (nar. 1951), podobně jako ʿAhdāf Suwajf, příběh mladé ženy Kīmī, která se díky svým studiím ocitne v Irsku, kde prožívá pocity samoty, frustrace a odcizení. Nejedná se ovšem o typicky exilovou literaturu popisující pocity mladého člověka odloučeného od vlasti, tento mnohvrstevný text se otevřeně zabývá otázkou nervového zhroucení a sebevraždy: „*Okamžik těsně předcházející kapitulaci je tím nejtěžším. To je možným tajemstvím jeho přitažlivosti – té neodolatelné konečnosti. ... Možná. ... Prášek mám krátce v ústech, když ho vyplivnu.*“ (Ramadan, 2007, str. 1). V různých paralelních verzích jednoho příběhu Kīmī popisuje svůj dosavadní život a vede čtenáře labyrintem myšlenek a pocitů. Byla vychována poměrně přísně, vždy se od ní vyžadovala poslušnost, vážnost, výborné výsledky – očekávání celé rodiny byla velmi vysoká a Kīmī se více než čehokoliv obávala, že sejde ze „správné“ cesty. Vztah s matkou je komplikovaný a Kīmī si přijde ztracená. V Dublinu s nikým nemluví a nikdo nemluví s ní. Textem rezonuje odkaz na román *Pod skleněným zvonem* Sylvie Plath – jméno této americké autorky se na koleji stane dívčinou přezdívkou. Těžkou duševní krizi Kīmī překoná díky psaní, které hrdince poslouží jako prostředek autoterapie a analýzy vlastního já. Ramaḍān vytváří vyspělé, postmoderní, silně

⁷⁰ Doslovný překlad anglického slova *Sandpiper* je *pisík obecný* (drobný stěhovavý pták z čeledi slukovitých). Pro titul povídkové sbírky je zoologický název nevhodný, proto jsme přistoupili k užití zobecňujícího pojmenování, které symbolicky vystihuje téma stejnojmenné povídky obsažené v dané sbírce.

intertextové dílo, k jehož porozumění musí čtenář poskládat jednotlivé části příběhu, které byly hrdinkou/autorkou napsané a znovu přepsané⁷¹.

Mírāl al-Ṭaḥāwī (nar. 1968), autorka s beduínskými kořeny, zhmotnila mystické folklorní dědictví své kultury do poutavých příběhů dívek či žen „outsiderek“, které prochází nelehkou cestou sebepoznání a sebeurčení. V praktické části této práce budou rozboru podrobeny její romány *Al-bādinġāna al-zarqā'* (*Modrý baklažán*, 1998) a *Brūklīn hājts* (*Brooklyn Heights*, 2010). Vůbec první, kritiky vysoce ceněný román, který autorku proslavil, nese název *Al-Chibā'* (*Stan*, 1996). Al-Ṭaḥāwī v něm představuje příběh nejmladší dcery beduínského šejcha Fāṭimy. Hlavní hrdinka a vypravěčka zároveň žije izolovaná za vysokou zdí, v rodinném domě s despotickou babičkou, psychicky nemocnou matkou, třemi sestrami, služebnými a otrokyněmi. Její svět, plný ženských postav a strádání, je zároveň laskavým světem mýtů, legend a nadpřirozených postav. Malá dívka se musí vyrovnat se samotou a opuštěností, částečně způsobenou matčinou smrtí. „*Opustily jsme studnu. Oči jsem měla opuchlé od pláče a rána mi krvácela. Zahwa řekla: ‚Tvá matka odešla žít na nové místo. Nebud' smutná. Byla jsem vyčerpaná a usnula jsem.‘*“ (al-Ṭaḥāwī, 2010, str. 83).

Autorčiným oblíbeným nástrojem, který prohlubuje psychologickou črtu hlavní postavy a obdobně se uplatňuje i v dalších románech, je střídání vyprávěcích rovin a perspektiv. Jednou se čtenář ocitne ve Fāṭimině snu, jindy se na svět dívá zkresleně, prostřednictvím její živé fantazie a jindy malá vypravěčka události popisuje reálně, tak jak se nejspíše udály. Dílem nešťastné náhody přijde hlavní hrdinka o nohu, poté co na zahradě spadne ze stromu a ošklivě se zraní. Zmračená na doživotí se ještě více ponoří do vlastního smyšleného světa. Na malou chvíli ji z něj vytrhne britská antropoložka Anne, která se dospívající dívky ujme a stará se o její vzdělání, ale více než za křehkou lidskou bytost ji považuje za objekt svého zkoumání, což Fāṭima ihned vycítí. Po určité době, kdy se jako mladá, psychicky i fyzicky postižená žena vrátí zpět do domu za zdí, propadá stále více svým živým představám, které postupně přerostou v delirický stav, z něhož již není cesty zpět. Románem mimo jiné problesknou témata ženské obřízky, stigmatizace z neschopnosti porodit mužského potomka či tradiční svatební rituály a vliv sňatku na život ženy. Tragičnost příběhu je zjemněná mytickou a snovou rovinou, které čtenáře odvádí od kruté reality osudu hlavní hrdinky.

⁷¹ MEHREZ, Samia. *A Myriad of leaves*. Al-Ahram Weekly Online, 2001. [online] <<http://www.arabworldbooks.com/Readers2002/articles/somayaramadanE.html>>

I ve zbylých dílech se autorka zabývá osudy „odstrčených“ a marginalizovaných žen, mezi které do jisté míry kdysi patřila i ona sama – s ohledem na beduínské tradice byla závislá na vůli a rozhodnutí svých mužských příbuzných. Autorka zkoumá vnitřní i vnější boj hrdinek se sebou samými, s okolím a vnějšími podmínkami. Čtenáři předkládá věrohodný, propracovaný psychologický portrét žen a dívek, které si možná zprvu nezískají čtenářovy sympatie, ovšem po hlubším zamyšlení svědek jejich příběhu objevuje jisté kouzlo a krásu jejich osobnosti.

Literární tvorba splétající realitu se snovou, mnohdy až mystickou mimorealitou, není cizí ani Manšūře ‘Izz al-Dīn (nar. 1976) či Muně Brins (nar. 1970). Obě ve svých románech představují hrdinky, které žijí svůj individuální příběh navzdory všem a všemu. Prvotina Manšūry ‘Izz al-Dīn nazvaná *Matāha Marjam (Mariin labyrint, 2004)* vypráví příběh Marjam, která se nečekaně probudí na neznámém místě a postupně odkrývá svou minulost a skládá obraz své přítomnosti. Vyprávění se pohybuje mezi snem a realitou, čtenář si může pouze domýšlet, zda se hlavní hrdinka pohybuje ve svých představách nebo v opravdovém světě. Důležitou roli hraje postava dvojnice Marjam – Raḍwā, která představuje temnou stránku osobnosti hlavní hrdinky. Románem se proplétají legendy o zakladateli Marjamina rodu, symbolika smrti a nicoty, symbolika krásy a ošklivosti lidského těla, osamělosti a hledání pravdy o sobě samém. Podobně jako al-Ṭahāwī i ‘Izz al-Dīn pochází z malé venkovské komunity v nilské deltě, dětství a pubertu prožila v relativní izolaci, obklopená legendami a exotickými příběhy. Až s příchodem na vysokou školu prožila pocit „osvobození“, zodpovědnosti sama za sebe – podobně cestu do velkoměsta prožila i hrdinka jejího románu Marjam, která přichází do Káhiry s cílem vymanit se stereotypu venkovského života. Román Muny Brins *‘Innī ‘uḥaddīṭuka li-tarā (Vyprávím, abys viděl; 2008)* se též odehrává ve snově-mystické rovině, která naopak ostře kontrastuje s přítomnou realitou. Tento soudobý příběh se na od rozdíl románu *Matāha Marjam* soustředí na příběh lásky, na sílu a energii, kterou tento cit do života vnáší. Autorka se snaží zbořit klasický obraz ženy – hlavní hrdinky. ‘Ajn prožívá příběh vášnivé lásky k ‘Alīmu podle vlastních pravidel, která nepodléhají žádným konvencím, bez výčitek a zaváhání. Románový text je plný symbolů i kosmopolitních přesahů neodmyslitelně spjatých se současnou globální érou, navíc čtenáře překvapí odvážné erotické scény a zasáhne nakažlivá živočišná energie pulsující stránkami románu. Oba tyto romány lze považovat za post-modernistické texty, jejichž smysl dokáže čtenář rozšiřovat, prohlubovat či převracet s každým novým přečtením, které, troufáme si tvrdit, je pro porozumění těmto dílům nezbytné.

V novém tisíciletí se objevují také nová, netradiční literární vyznání. Satiricko-komediální skeče, původně blogové zápisky, o frustraci jedné mladé Káhiřanky nazvané *‘Ājza ‘atġawwaz* (*Chci se vdávat*, 2008) vtipným, svěžím způsobem osvětlují, proč dnešní vzdělané a úspěšné Egyptanky nemohou nalézt partnera a založit tolik vytouženou rodinu. Autorka Ghāda ‘Abd al-‘Āl (nar. 1978) s humorem a nadhledem sobě vlastním popisuje zkušenosti s domlouváním zásnub a snahou nalézt vhodného kandidáta na budoucího manžela a otce svých dětí. Její blog měl za úkol dodávat odvahu mladým ženám, které jsou podobně jako jeho autorka stigmatizovány za to, že jsou stále svobodné a bezdětné – v očích společnosti proto méněcenné a politováníhodné. Blog se stal natolik populárním, že brzy vyšel v knižní, posléze i seriálové podobě. Al-‘Āl ve svém neotřelém vyprávění pracuje převážně s hovorovým jazykem, spisovnou arabštinu využívá k vytváření kontrastního komického efektu.

Současná i minulá literární tvorba ženských autorek vždy směřovala k vymezení vlastní svobodné a uvědomělé existence a jejího ukotvení v rámci společnosti. Dříve byl kladen větší důraz na svobodu osobní v celku svobody kolektivní, potažmo národní. V posledních letech se směr liberalizačního usilování stáčí od společnosti k jedinci, neboť Egypt jako stát dosáhl na mezinárodní scéně svébytného postavení, nemusí se vymezovat vůči vnějším tlakům, mezi které lze zařadit koloniální okupaci či vleklé teritoriální spory s Izraelem. Autorky se tak z obecně-kolektivní roviny propracovávají k intimnější osobní sféře a soustředí se na miniatury života jednotlivců. Nelze však tvrdit, že obecné společenské problémy jako korupce, politický či sociální útlak nebo válečné konflikty jsou nyní stranou jejich pozornosti. Velké množství nově vznikajících textů se vyznačuje experimentálností spočívající v intertextovosti, porušování lineárnosti vyprávění, využívání techniky proudu vědomí, roviny symbolů a mýtů. Tyto příběhy ke svým čtenářům promlouvají na vícero úrovních – vrstvy vyprávění jsou přístupné skrze rozličné interpretační klíče. Jak zmiňujeme v úvodu této podkapitoly, autoři své publikum vedou klikatými pěšinami vyprávění s cílem předat nevšední a hluboký čtenářský zážitek, který ke každému z nás promluví svým vlastním způsobem.

Přestože ženské „emancipační“ hnutí dosáhlo za dobu své existence významného pokroku, ženské autorky stále vidí nedostatky, které je možné překonat. V rámci rozboru literárních děl v praktické části se pokusíme zhodnotit, kde současné egyptské spisovatelky vidí úskalí svého života a jakým způsobem se s možnými problémy vypořádávají.

3. EMPIRICKÁ ČÁST

Ve třetí kapitole této diplomové práce budou v krátkosti představeny romány čtyř současných egyptských spisovatelek, které následně podrobíme tematické analýze vycházející ze základních stavebních kamenů plnohodnotného lidského života, mezi které řadíme pojmy jako rodina, láska, intimita a partnerské vztahy, práce, duševní a tělesné zdraví, spirituální život, otázka seberealizace, pocitu bezpečí, naplnění a další. Analýza soustředící se na literární zpracování těchto rudimentárních oblastí lidského života se pokusí zodpovědět na otázku položenou již v úvodu této práce, která zní: *Jaká je role ženy v dnešní egyptské společnosti a jak je toto její postavení reflektováno v literární tvorbě současných egyptských autorek?*

3.1. Výběr románů a jejich autorek

Předmětem tematické analýzy naší práce jsou díla čtyř současných egyptských autorek – Hāly al-Badrī (nar. 1954), Salwy Bakr (nar. 1949), Muny Brins (nar. 1970) a Mīrāl al-Ṭahāwī (nar. 1968). Jedná se o autorky s mezinárodním renomé produkující umělecky kvalitní a vyspělá díla, která byla přeložena do několika světových jazyků. Autorky spojuje náboženské vyznání – islám, všechny čtyři píšící arabsky, univerzitní vzdělání získaly ve své rodné zemi, kde také strávily většinu svého života.

Volba literárních textů byla směřována tak, aby byla pokryta co nejpestřejší témata a možná prostředí, která jsou aktuální pro realitu současného egyptského života, a zároveň tak, aby časová osa vyprávění odkazovala k přibližně stejným obdobím. Díla byla vydána v rozpětí dvaceti let (1991-2011), tj. za vlády prezidenta Mubāraka, a nebyla tak ovlivněna lednovou revolucí roku 2011. Románové texty poskytují hlubší a konsistentnější pohled na danou tematiku, povídky naopak rozšiřují základnu použitých motivů a umožňují zapojení většího množství interpretačních vzorců. Analýza se dotkne nelehkého života žen z lidových čtvrtí i osudů žen deklasovaných (S. Bakr), čtenáři se odhalí obrazy z venkovského života beduínů a jejich potomků, dále pak bouřlivý studentský život v prostředí univerzitních kolejí a otevřena bude také otázka exilu, který se neodmyslitelně řadí k jevům zasahujícím do egyptské historie (M. al-Ṭahāwī). Představuje se i uhlazené městské prostředí vyšší střední třídy a intelektuálních kruhů (H. al-Badrī), předchozí typy tradičních prostředí jsou mj.

postaveny do kontrastu s nezávislým, kosmopolitním a nonkonformním způsobem života současné egyptské bohémy (M. Brins).

Soudíme, že tímto způsobem bude v analýze částečně zohledněn pestrý profil egyptské ženy, který byl nastíněn v kapitole 2.1. Jsme si vědomi skutečnosti, že na základě tematické analýzy šesti děl současné ženské egyptské prózy nelze vyvozovat zobecňující závěry představující komplexní obraz ženských hrdinek v rámci světa literární fikce. Jistým způsobem však bude naznačena interpretace vlastní ženské role v rámci egyptské společnosti tak, jak jí rozumějí samy spisovatelky – poodkryje něco málo z intencí autorek, které tím, že prezentují své hrdinky, představují jejich prostřednictvím také samy sebe a ženy ve svém okolí, jejich společné názory, přesvědčení i celkový pohled na ženy a muže v dnešním Egyptě.

3.2. Analyzované romány a jejich krátké představení

V následujících podkapitolách velmi stručně nastíníme obsah analyzovaných románů, aby čtenář této práce snadněji porozuměl následnému tematickému rozboru námi vybraných děl.

3.2.1. Hāla al-Badrī: *Jedna žena (‘Imra’atun ... mā, 2001)*⁷²

V tomto románu se čtenáři otevírá příběh archeoložky Nāhid, vdané čtyřicátnice žijící na předměstí Káhiry s manželem a dvěma dospívajícími dětmi. Hrdinka cítí, že její současný intimní, rodinný i profesní život vybledl – postrádá jiskru i vzrušení. Příběh střídavě vypráví vypravěč, hlavní hrdinka, její milenec – spisovatel ‘Amr a výjimečně i manžel Nāhid Muṣṭafā. Pohledy všech čtyř vypravěčů nepravidelně přechází z přítomnosti do minulosti a zase zpět a postupně tak čtenáři odhalují detaily a souvislosti životního příběhu dvou manželských párů a dvou milenců. Vypravěči se soustředí na události týkající se současného života hlavních hrdinů, jen výjimečně odhalí něco z jejich dětství či dospívání. Nāhid čtenáři svěřuje pocity, tužby i obavy *jedné ženy*, která se rozhodne znovu nalézt porozumění, lásku a vášeň s ženatým mužem, který stejně jako ona není se svým manželským životem spokojen. Nāhid si s Muṣṭafou již dlouho nerozumí, a i proto s ním kromě jiného odmítá intimně žít. Rodinné štěstí předstírá kvůli dětem a okolí, stejně jako z vlastního strachu před zásadní změnou. I ‘Amr si se svou ženou Maggie nerozumí. Ovšem na rozdíl od Nāhid a Muṣṭafy tyto manželé stále žijí aktivním sexuálním životem. Milenecká dvojice svůj vztah před okolím dlouhodobě tají. Nāhid a ‘Amr si nicméně plánují společnou budoucnost a chystají se opustit své současné partnery, ovšem tento nepřijemný krok neustále oddalují a čekají, až nastane *vhodnější doba*.

Hāla al-Badrī se v románu *Jedna žena* snaží zachytit pocity lidí středního věku. Pocity lidí, kteří nerezignovali na život a kteří se navzdory vlastním pochybnostem snaží vymanit z dlouholeté rutiny nenaplněného manželského života. Tento literární text je exkurzem do ženské a mužské mysli soustředící se na analýzu niterných emocí a vnitřních dialogů svých hrdinů. Román nehodnotí mimomanželský vztah perspektivou společenské či náboženské morálky, která by v určitých momentech mohla být překážkou cesty jednotlivce ke štěstí. Jako

⁷² Pro účely citací bude použita zkratka JŽ.

překážku zobrazuje autorka spíše osobní psychické bloky hlavní hrdinky týkající se intimity, sexuality a především rozhodnutí bojovat za vlastní štěstí.

Vztah Nāhid a ‘Amra se odehrává na pozadí dobových reálií, které dokreslují propracované psychologické studie hlavních postav a jejich vzájemných vztahů. Autorčin otevřený a upřímný způsob pohledu na jeden z více či méně běžných aspektů lidského života, jakými rozpad vztahu dvou lidí a mimomanželský poměr (bohužel) jsou, se na jedné straně setkal s kladným ohlasem, především ženského publika, na straně druhé šokoval a pohoršil konzervativní kritiky⁷³. Románová hrdinka Nāhid sice v příběhu Hāly al-Badrī není jednou ženou z mnoha, na druhou stranu v reálném životě reprezentuje množství žen, stejně jako ‘Amr zastupuje množství mužů, od kterých by se kvůli neúspěchu v osobním životě společnost neměla odvracet.

3.2.2. Mīrāl al-Ṭahāwī: *Modrý baklažán (Al-bādīngāna al-zarqā‘, 1998)*⁷⁴

Hrdinkou autorčina druhého románu je mladá žena Nadā, jejíž život je čtenáři představen retrospektivně ve třech částech dotýkajících se nejprve hrdinčina dětství a raného dospívání, poté univerzitních studií a nakonec života dospělé ženy, která se živí jako učitelka a zároveň pracuje na své disertační práci. Tuto jasnou strukturu nicméně porušují skoky v čase a perspektivě vyprávění: události popisuje vypravěč nebo hlavní hrdinka, jindy Nadā pozorujeme pohledem její spolubydlící Šafā‘. Obrazy z dětství mísící se se sny a legendami střídají obrazy z dospělosti, textem problesknou krátké dopisy, které Nadā píše svému bratrovi a milostný cit, po kterém Nadā touží celou svou bytostí, zprostředkovávají úryvky z prozodického pojednání o lásce *Ṭawq al-Ḥamāma (Holubiččin náhrdelník, ‘Ibn Ḥazm, asi 1022)*. Autorka nejednou zatemňuje vyprávění nejasným odkazováním na postavy, neboť místo vlastních jmen používá osobní zájmena⁷⁵ či bez upozornění střídá vypravěčské

⁷³ „Kniha byla kladně přijata čtenářkami, kritikou, recenzenty a velkou většinou mužských čtenářů, zatímco hlasitou menšinu z řad mužských kritiků kniha pohoršila, zdálo se jim nevhodné, aby se takovými otázkami (např. milenecký poměr a otázky sexuálního uspokojení) zabývala žena.“ Recenze: AMAZON, *A Certain Woman, Modern Arabic Literature*, 2014, [online]. <<http://www.amazon.com/Certain-Woman-Modern-Arabic-Literature/dp/9774160282>>

⁷⁴ Pro účely citací bude použita zkratka MB.

⁷⁵ Například str. 42 románu MB, kdy se hovoří o internátní škole, na kterou chodila matka a bratr hlavní hrdinky, ona sama však ne. „Slyším příkazy, jak mám klopat zrak a mluvit tiše, mám se naučit, jak si svlékat oblečení a měnit šaty. Nikdo se neusměje a nikdo nemá pochopení pro mé lumpárny ...“ Z vyprávění se však zdá, že do školy chodila sama Nadā. Jen s postupem času se čtenář dozvídá, že tomu tak nebylo, a že se může jednat o matčiny vzpomínky.

perspektivy, čtenář si musí často domýšlet, kterého z hrdinů se daná výpověď či poznámka týká.

Nadā přišla na svět v červnu roku 1967 a jakoby neblahá prohra ve válce s Izraelem měla být předzvěstí nešťastného osudu dívky, která se narodila předčasně – přidušená, modrá jako baklažán. Žádná z přítomných žen – ani její matka, ani babičky – nevěří, že dítě přežije, její narození nikdo neoslavuje. Možná právě proto holčička o to silněji přiroste k srdci jejímu otci, lékaři, který v době dívčina porodu ošetřoval vojáky na frontě. Vztah Nadā s matkou je poznamenán krutou hořkostí a pocitem méněcennosti. Dívka od malička nesplňuje matčiny představy ideální dcery, která by měla být především krásná. A poté, co se děvčátko ošklivě poraní v obličejí a čelist má sešitou drátem, po kterém jí zůstane nehezka jizva, naplno pocítuje, jak se za ni matka stydí. Nadā téměř neustále zažívá matčino odmítání a lhostejnost, zažívá pocit méněcennosti a vlastní nedůležitosti. Upíná se proto k bratrovi a otci, kterého si notně idealizuje.

Doba vysokoškolských studií v 80. letech se ve vyprávění odehrává převážně na studentských kolejích, kde své názory hlasitě projevují komunisté, Marxisté, islamisté a jiné skupiny. Nadā sdílí pokoj s několika dívkami, jednou z nich je i Šafā'. Šafā' je morálním i duchovním protikladem hlavní hrdinky. Ta si začala oblékat rukavice a *niqāb*, který je den za dnem delší. Volný čas věnuje modlitbě a studiu, mužům ze zásady ruku nepodává a skrývá před nimi svůj hlas⁷⁶. Dospívající Nadā trpí pocitem nicotnosti a připadá jí, že ji nikdo nevnímá. Se změnou perspektivy vidíme prostřednictvím vyprávění Šafā' hlavní hrdinku jako prostou dívku z venkova, která utápí svou frustraci v přehnané religiozitě. Autorka také odhaluje šokující, destruktivní vztah Šafā' s komunisticky smýšlejícím studentem a básníkem, kterého tajně miluje i Nadā, založený především na zvrhlých sexuálních praktikách a alkoholu.

Třetí časová linka se soustředí na postgraduální studia již dospělé ženy, která rázně odložila *niqāb* a s ním i přehnanou cudnost. Díky vnitřnímu osvobození a sebeuvědomění, které je výsledkem vyzrání a zmoudření, otevírá Nadā své srdce i oči novému životu. Ve své disertační práci pojednává o dialektice vzpoury a genderového útisku. Z vlastní zkušenosti ví, že patriarchální společnost, ve které žije, považuje za úspěšné ženy krásné – ženy, které

⁷⁶ Intimní části lidského těla, které podle islámu musí být zakryty, se obecně nazývají *'awra* (doslova *defekt, chyba i odhalené pohlavní orgány*, viz Wehr, 1994). Tradičně se jedná zhruba o oblasti od pasu ke kolenům u mužů, u žen je interpretace rozsahu intimních míst velmi složitá a v jednotlivých výkladech se liší. Některé fundamentální výklady považují za *'awra* i ženský hlas, který má zůstat skryt uchu všech mužů, kteří nejsou tzv. *maḥram* (osoba, se kterou jedinec dle islámské tradice nemůže uzavřít manželství; pro ženu např. její otec, bratr, syn apod.). (Rizvi, 1992, str. 6, 12)

dokáží využít půvabů svého těla ve svůj prospěch. Přestože sama takovouto ženou v pravém slova smyslu není, začíná si více věřit. Stále však žije sama a stále touží po lásce: partnerovi, dětech a rodinném životě. Schází se s mužem, o kterém ví, že ji nemiluje. Přesto doufá, že její prahnoucí duše dojde naplnění. Poslední řádky románu čtenáři odhalují skryté zoufalství mladé ženy, která je i přes nepřízeň osudu odhodlaná jednou opravdovou lásku i vášeň prožít na vlastní kůži.

3.2.3. *Mīrāl al-Ṭaḥāwī: Brooklyn Heights (Brūklīn hājts, 2011)*⁷⁷

Hrdinka v pořadí pátého románu *Mīrāl al-Ṭaḥāwī* má mnohé společné jak s hlavní postavou románu *Modrý baklažán*, tak s autorkou samotnou. Hind je žena středního věku, matka osmiletého syna, aspirující spisovatelka. Je čerstvě rozvedená, postrádá sebejistotu a kuráž. Přesto jako zázrakem dokázala opustit Egypt i svůj nepovedený život a má v úmyslu začít znovu v New Yorku. Se synem, jehož jméno autorka ani hrdinka nikdy nevysloví, si pronajme malý byt v Brooklyn Heights, multietnické čtvrti, jejíž chudí obyvatelé i přes každodenní problémy věří ve splněný americký sen. Hind se ve svých vzpomínkách často zatoulá zpět do dětství – vyrůstala v malé vesnici několik hodin jízdy od Káhiry v kdysi impozantním, nyní polorozpadajícím se domě beduínských předků. Prožila poměrně hezké dětství, nejvíce vzpomíná na liberálního, milujícího otce, který se jí ve volných chvílích obětavě věnoval. Její vztah s matkou byl spíše komplikovaný. Z dětství, ale především z neúspěšného prvního manželství, si nese spoustu komplexů, žije v úzkosti a depresích, svíraná tlakem vnitřních zábran. V novém prostředí jen velmi těžko navazuje kontakty, a přestože touží po lásce, nedokáže se jí otevřít. Dny tráví pomalými procházkami po Brooklyn Heights, ponořená sama do sebe, někdy s námahou vybočí ze zaběhnutých kolejí samotářského života, někdy se snaží napsat prvních pár řádků vytouženého románu. Hind by zřejmě měla potřebný talent: má vytříbené pozorovací schopnosti a smysl pro poetičnost, ovšem nikdy se jí nepodaří své myšlenky přesunout na papír. Její snažení končí tak, že si najde práci uklízečky v jedné kavárně.

Čtenáře jistě překvapí, že se z důvtipné, živé a veselé dívky, která tropila jednu vylomeninu za druhou a ve škole byla vzorem pro ostatní děvčata, stal nudný, bezbarvý přízrak ploužící se životem. Na vině může být bývalý manžel Hind i její matka, kteří ji sobecky ponižovali a rozbíjeli její sebeúctu kousavými poznámkami o její, především fyzické,

⁷⁷ Pro účely citací bude použita zkratka BH.

nedokonalosti. Syn Hind se s dětskou přirozeností snadno přizpůsobuje novému prostředí a ztotožňuje se s novými hodnotami založenými na neomezené osobní svobodě a možnosti cokoliv změnit. V tomto duchu rezonuje románem i volební heslo Baracka Obamy „*Change*“. Hind po změně touží, na rozdíl od syna i ostatních imigrantů, se kterými se setkává, se změny obává, nevěří v ni. Čím dál víc se poddává strachu, chorobným představám a nedokáže vystoupit z labyrintu vzpomínek. Na konci románu autorka čtenáři dává prostor rozhodnout, zda se Hind nechala lapit svými delirickými představami, nebo zda byl její příběh jen snem o nenaplněném životě jedné nevýrazné ženy.

3.2.4. Salwā Bakr: *Zlatý vůz do oblak nevystoupá* (Al-‘*Araba al-dahabīja lā taṣ ‘udu ‘ilā al-samā’*, 1991)⁷⁸

V návaznosti na osobní zkušenost⁷⁹ se Salwā Bakr rozhodla umístit děj svého nejznámějšího románu do prostředí ženského vězení. V celách alexandrijské věznice si svůj trest odpykává patnáct hrdinek románu *Zlatý vůz*, jsou mezi nimi ženy z dobrých i velmi chudých poměrů, ženy vzdělané i bez vzdělání, ženy psychicky narušené či jinak znevýhodněné. Autorka, podobně jako Šeherezáda, představuje vzájemně se prolínající příběhy o nelehkých osudech žen, které se za mříže věznice nedostaly ani tak svou vinou, jako spíše souhrou nešťastných náhod a nepředvídatelných okolností. Tyto ženy se často obětovaly pro dobro svých blízkých a posléze na svou naivitu a dobrotu doplatily. Jiné se staly obětí lstivých intrik a úskoků svých nejbližších a často je tyto události poznamenaly po fyzické i psychické stránce. Najdou se mezi nimi i ty, které zločin spáchaly úmyslně, když se nechaly unést emocemi. Paradoxně se tyto ženy až ve vězení setkávají s láskou a porozuměním, pro mnohé je odnětí svobody dokonce jistou formou vysvobození z každodenního trápení. Ženy navzájem sdílí své pohnuté příběhy a také odkrývají své tajné tužby a přání. Nejvíce touží po vřelém, přátelském citu⁸⁰ a také teskní po svých dětech, od kterých jsou nyní odloučeny.⁸¹

⁷⁸ Pro účely citací bude použita zkratka ZV.

⁷⁹ Roku 1989 byla autorka zatčena a na dva týdny uvězněna v ženské věznici al-Qanātir za údajné politicky motivované spiknutí mířené proti Mubārakově režimu. (Tadié, A. 1996, s. 72, Internet Archive, [online].

<http://archive.org/stream/peuplesmditerra97pari/peuplesmditerra97pari_djvu.txt>

⁸⁰ O tom vypovídá i následující ukázka: „Zajnab zjistila, že jí Bahīga splnila odvěké přání týkající se přátelství, a to nejen za zdmi věznice, ale i v opravdovém životě. Zajnab doposud nikdy nepoznala radost z upřímného přátelství, které může vzniknout mezi dvěma ženami.“ (ZV, str. 207)

⁸¹ O sdíleném stesku po dětech hovoří následující ukázka: „A poté ‘Azīza upřímně plakala, neboť sdílela bolest ‘Umm Raḡab (které zemřela dcera). Díky tomuto nově nabitému pocitu sympatie, jenž nyní cítila k této ženě, se snažila přehlédnout fakt, že ‘Umm Raḡab byla v minulosti kapsářkou.“

Ústřední postavou vyprávění je ‘Azīza, dnes přibližně padesátiletá žena, se kterou v dětství navázal milostný poměr její otčím. ‘Azīzina slepá matka nikdy nezjistila, že její manžel udržuje poměr nejen s ní, ale i s její nezletilou dcerou. Otčím ‘Azīzu dokázal zmanipulovat natolik, že mu věřila, milovala ho a chtěla se za něj po smrti matky vdát. Když jí ovšem otčím oznámil, že se chystá znovu oženit, ne však s ní, ale s jinou, ‘Azīza ho v záchvatu hněvu a bezmoci zabila. Nyní se odpykává doživotní trest ve vězení a přemýšlí, jak napravit křivdy osudu, které byly spáchány na jejich spoluvězeňkyních, se kterými čtenáře postupně seznamuje. Vysní si proto krásný zlatý vůz tažený párem bílých koní, který ji i ostatní ženy vyveze z vězení rovnou do nebe jako satisfakci za utrpení, které si prožily na zemi.

3.2.5. Salwā Bakr: *Lsti mužů a jiné příběhy (Kajd al-riḡāl wa qiṣaṣ ‘uchrā, The Wiles of Men and Other Stories, 2006)*⁸²

Povídková sbírka *Lsti mužů* je výběrem z dosavadního díla Salwy Bakr, obsahuje třináct povídek a jednu novelu. Protagonisté povídek jsou slabé i bezmocné bytosti – převážně chudé, nevzdělané ženy, ovšem Bakr jako hlavní hrdiny symbolicky vidí i zvířata, často stejně bezmocná a zoufalá jako její ženské hrdinky, a navazuje tak na pomyslnou tradici lidových bajek a zvířecích povídek. Povídkové postavy, často velmi talentované či obdařené nějakou nevšední předností, se musí vypořádat se sociálním útiskem, lhostejností okolí, s nerovnými podmínkami v patriarchální společnosti, s pověrami a jinými nástrahami, které jim pod nohy klade osud a spolu s ním také jejich manželé, otcové, bratři či strýcové – muži, jejichž sobecké chování umožnila sama společnost. Politické zřízení, nelehká ekonomická situace a především nastavení společenských norem jsou dle názoru vypravěčky třinácti příběhů původem již tak nelehkého údělu, který tyto ženy na okraji společnosti musí nést.

Mezi témata, kterých se autorka dotkne, patří, lapidárně řečeno, dodržování základních lidských práv, mezi něž Bakr řadí například zachování důstojnosti, respektování svobody pohybu, myšlení, slova a svobodné vůle, právo na informace, právo podílet se na veřejném životě a mnohá další. Taktéž je zmiňována důležitost vzdělávání, ochrany životního prostředí, občanského uvědomění, ale i možnost seberealizace a osobního rozvoje. Poslední zmíněný aspekt potvrzuje směřování současné literární tvorby soustředící se kromě celospolečenského blaha také na štěstí jedince. Předchozí výčet může vytvářet dojem moralistního tónu povídek,

⁸² Pro účely citací bude použita zkratka LM.

jenž sice obsahují důležité ponaučení či skrytou výčitku, ovšem jsou psány velmi lidsky a přirozeně. Humor, občasná satira ani symbolické vyjadřování, které dodávají vyprávění správný náboj, rozhodně nejsou autorce cizí. Dialogy v hovorovém jazyce dokreslují atmosféru káhirských lidových čtvrtí, kde se většina jejího vyprávění odehrává.

3.2.6. *Munā Brins: Vyprávím, abys viděl ('Innī 'uḥaddituka li-tarā, 2008)*⁸³

Druhý románový počín Munny Brins vypráví netradiční příběh lásky 'Ajn k 'Alīmu. Hlavní hrdinka a vypravěčka v jedné osobě je nezávislá třicátnice, která se živí jako socioložka, žije v Káhiře a její jedinou žijící příbuznou je devadesátiletá babička s ruskými kořeny. 'Ajn není jen tak ledajaká žena. Prostřednictvím jejího vyprávění čtenář vytuší, že se setkává s osobou neuvěřitelně vášnivou, nekonvenční, energickou a mnohdy i pošetilou a bláznivou. 'Ajn se s 'Alīm seznámí na jednom večíрку, na který ani jeden z nich neměl sebemenší chuť jít. Hrdinka se do 'Alīho zamiluje natolik, že se rozhodne napsat o své lásce k milému román. Vypráví tak o svém záměru sepsat příběh jejich lásky, jenž zpočátku připomíná kroniku šťastných dní dvou milenců, kteří si chtějí užívat vzájemného citu tady a teď. I toto vyprávění se podobně jako předchozí příběhy soustředí spíše na jedince a jeho svět, než na velká národní témata. Přestože se může zdát, že 'Ajn čtenáři předkládá deníkové zápisky, odrazy pravdivých událostí, brzy začne být zřejmé, že události se s největší pravděpodobností nikdy odehrát nemohly. 'Ajn se do vztahu vrhá po hlavě, bez jakékoliv potřeby legitimizace nemanželského soužití. Jakmile potřebuje v klidu prozkoumat své city k 'Alīmu, bez sebemenších příprav odjíždí na Sinaj, poté do oázy Sīwā, kde se bez větších výčitek pomiluje s několika muži a bez víz překročí hranice dvou států, aby nakonec skončila v Alžírsku, odkud se pouze s menšími potížemi vrací zpět do Káhiry. Čtenáře jistě napadne, že k financování všech svých cest překvapivě nepotřebuje pracovat ani řešit praktické věci každodenního života. Autorka se spíše než vytvořit realistický román snaží vystihnout pocity a postřehy lidské bytosti, která hledá mystickou esenci upřímné lásky – navzdory vlastním pochybnostem, navzdory chybám a svérázným osobnostním rysům – svým vlastním i partnerovým, se snaží rozluštit záhadnou rovnici šťastného života ve dvou. Autorka předkládá čtenáři příklad postmoderního vztahu dvou lidí, kteří se vyhýbají závazkům a preferují neomezenou svobodu, zároveň však v určitém ohledu respektují tradice. Tuto vnitřní rozpolcenost se s ohledem na kontext své doby snaží pochopit a jistým způsobem překonat.

⁸³ Pro účely citací bude použita zkratka VV.

Na samotném příběhu je zajímavé, že 'Ajn je na pár velmi drobných výjimek jedinou Egypt'ankou, která v příběhu vystoupí. Ostatní postavy jsou cizinci – Maročané, Švýcaři, Američané, Francouzi, Rakušan, Korejec i Korsičan. 'Ajn se v přítomnosti těchto cizinců, kteří ztělesňují neutrální prostředí oproštěné od soudů a zažitých představ, snaží osvobodit, nalézt své vlastní já. Rozhodně nepředstírá být někým, kým není – je hrdou Egypt'ankou, což potvrzuje i jasným rozhodnutím odmítnout evropský pas, který by jí usnadnil dobrodružný život.

Munā Brins publikací tohoto kontroverzního textu boří mnohá tabu, která se nutně nevztahují pouze na arabské kulturní prostředí – odvážné milostné scény jistě zaskočí i otrlé západní čtenáře. Brins si hraje s transformací genderových stereotypů právě v oblasti erotiky, tento obrat míní vyjádřit na rovině symbolické, přičemž zkoumá, jaký dopad takováto transformace zanechá na psychice hlavní hrdinky. Jistě se svým odvážným pokusem veškerému publiku nezavděčí, nicméně námět a způsob zpracování románového textu napoví o nových možnostech a případném směřování současné ženské egyptské literární tvorby.

3.3. Tematická analýza

Pro účel následujícího rozboru jsme se snažili nalézt taková témata, která jsou v životě ženy (či člověka obecně) podstatná a která procházejí víceméně všemi analyzovanými díly. Komentáře vycházející z analýzy literárních textů budeme ilustrovat krátkými úryvky z děl.⁸⁴ V rámci rozboru se pokusíme zhodnotit, jak k těmto tématům ve svých dílech autorky přistupují, a najít společné či rozdílné názory odvíjející se od hlavních témat literárních textů, popřípadě vycházejících z osobních zkušeností autorek. Následně se budeme snažit zasadit výpovědi obsažené v námi analyzované literární tvorbě do kontextu reálného života současných egyptských žen.

S ohledem na omezený rozsah této práce se bohužel nemůže blíže zaměřit na analýzu estetické a symbolické roviny literárních děl, která by si jistě obohatila následující rozbor o mnohé zajímavé informace. Také jsme si vědomi skutečnosti, že námi prováděná analýza vychází ze subjektivní interpretace textu podmíněné jak naší kulturní, tak i individuální výbavou. Haman (1986, s. 10) ve své práci *K obsahové analýze uměleckého literárního díla* v této souvislosti hovoří o mnohoznačnosti uměleckého sdělení, kdy „vnímatel při konkretizaci obsahu a smyslu díla může zvolit kterýkoliv hodnotový rozměr, jenž je pro něho právě aktuální.“ Rozbor literárního díla nelze nahlížet prismatem exaktních věd – není možné stanovit měřitelné veličiny ani objektivní hodnotící kritéria: naším cílem je, aby tato analýza posloužila jako reflexe platná pro danou dobu a místo, jako badatelský záznam zkoumající dobové normy a hodnoty, čímž bude moci obohatit výzkum ženské otázky o další názorový pohled.

3.3.1. Rodina

V první analyzované kategorii se zaměříme na rodinný život hlavních hrdinek, na jejich dětství a vztahy s nejbližšími příbuznými. Rodina, jak praví známé rčení, je nejen základ státu – stabilní rodinné zázemí a dobré vztahy mají vliv na formování osobnosti dítěte, které posléze interaguje se společností, kterou prostřednictvím své předchozí zkušenosti z rodiny následně spoluvytváří. Vzorce rodinných vztahů napoví mnohé o stavu společnosti a jejích problémech. Skutečnost, že se některé negativní vzorce objevují v rozdílných literárních

⁸⁴ Odkaz k citaci je vždy označen příslušnou zkratkou názvu díla. Pokud jsou čísla stránek spojena pomlčkou, úryvek se nachází na přechodu dvou stran. Pokud jsou čísla stránek oddělena čárkou, jedná se o úryvky, které na sebe v textu nenavazují, což je v samotné ukázce graficky naznačenou výpustkou (trojtečkou).

dílech opakovaně, svědčí o snaze autorek na problém upozornit a zařadit jej mezi veřejná témata, kterými by se společnost měla zabývat.

3.3.1.1. Vztah matka – dcera

V námi analyzovaných románech a povídkách se setkáváme s množstvím popisů vztahu matky a literární hrdinky jako její dcery. Převážná většina těchto popisů nevyznívá velmi lichotivě, neboť matky protěžují syny na úkor svých dcer: jsou k nim nespravedlivé, skoupé, neprojevují jim lásku ani potřebné pochopení. Příkladem může být neveselá vzpomínka Hind, hrdinky románu *Mīrāl al-Ṭahāwī Brooklyn Heights*:

Podobné výsměšné přezdívky, kterými ji matka častovala, z Hind udělaly tvrdohlavého býka a ze vztahu s matkou hotové peklo. Často i vybuchla, když si utírala slzy, a s posledním vzlyknutím vmetla matce do tváře úporné otázky: „Proč mě nemáš ráda?“ nebo „Jsi opravdu moje matka?“. Někdy ji zlost dovedla až k nepřičetnosti: „Nenávidím tě, nenávidím tě!“ křičela bez ustání. BH, str. 18

Příklady protěžování bratrů na úkor sester můžeme nalézt v povídce Salwy Bakr *Třicet jeden krásný zelený strom*. Hlavní hrdinka této povídky touží být slyšena a viděna taková, jaká je. Snaží se vylepšovat své okolí, chránit přírodu, občansky se angažovat a obecně bojovat proti zaběhlé šedi kvazitotalitního režimu, ve kterém žije. Jediného, co se jí dostane, je neporozumění okolí a zlost vlastní matky, poté co se zapojila do předvolební debaty a oprávněně zpochybňovala program kandidujících stran:

„To to s tebou zašlo tak daleko, že ničíš bratrovu budoucnost? Přeci dobře víš, že jako důstojník by musel kvůli tvému chování z práce odejít? Kdy konečně přestaneš s těmi hloupostmi a budeš už zticha? Přisáhám Bohu, zasloužila bys vyříznout jazyk!“ ... Najednou se mi vybavila vzpomínka z dětství, kdy mi matka hrozila, že mi jazyk ustříhne nůžkami, protože jsem otci, hned jak se vrátil z práce, vyradila tajemství: a totiž, že bratr rozbil porcelánovou vázu v obývacím pokoji, když si tam hrál s míčem. Matka po otcově odchodu do kavárny vzala nůžky a nahnala mě do kouta. Do široka nůžky rozevřela a výhrůžně ke mně přistoupila. Říkala, ať vystrčím jazyk, aby mi ho mohla ustříhnout a já tak už nevyradila žádné další tajemství. Křičela jsem strachy a prosila ji, ať to nedělá. Nakonec jsem nahlas litovala toho, co jsem provedla, zatímco můj mladší bratr všechno škodolibě pozoroval. LM, str. 24

Obdobný příklad Salwā Bakr užívá i ve svém románu *Zlatý vůz*, kdy mladá žena jménem ‘Ājida na sebe vezme vinu milovaného bratra, který svou sestru bránil a v afektu jejího manžela zavraždil. Manžel totiž ‘Ājidu dlouhodobě týral. Matka dceru donutila přiznat se k vraždě, aby tak nebyla ohrožena bratrova budoucnost a s ní ani budoucnost celé rodiny:

A to vše následovalo poté, co přesvědčila 'Ājidu, že bratr za nic nemůže, a že za všechno může ona, protože se neřídila matčinými radami a nesnažila se problémy s manželem urovnat, jak ji matka prosila. ...Matce bylo jasné, že kdyby vyplulo na povrch, že za vraždou stojí 'Ājidin bratr, rozpoutal by se podle práva krevní msty krvavý kolotoč, který by se jen tak nezastavil, ... dokud by kvůli ní nebyli všichni muži vyvražděni. ... Poté, co byla odsouzena na doživotí, nejen že si nad ní její rodina umyla ruce, protože neuposlechla nepsané zákony rodu a krve. Dokonce ji oba rodiče prohlásili za mrtvou, aniž by za ni drželi období smutku.

ZV, str. 124-126

Důvodů, proč matky své dcery přehlížejí, může být několik: V tradiční arabské společnosti dívky oproti chlapcům byly a někde stále jsou považovány za „méněcenné“. Tento model převažuje především ve venkovských oblastech či u komunit žijících v tradičních kmenových zřízeních; dále lze tento trend zaznamenat u sociálně slabých rodin, kde syn dokáže svou rodinu ekonomicky zajistit lépe než dcera. Dalším podstatným faktorem přispívajícím k protěžování mužských potomků je i absence vzdělání. Rodina dívky žije a vychovává, ovšem poté, co se provdají, stávají se součástí manželovy rodiny. Veškerá péče a investice do dcer se rodině z čistě pragmatického hlediska nevyplácí. Synové naopak stárnoucí rodiče zaopatří a postarají se o ně. Tuto morální povinnost mají i dcery, ovšem pod vlivem manželovy rodiny nemusí mít možnost této povinnosti dostát. Nejspíše z tohoto důvodu matky hýčkají a rozmazlují právě syny. Chtějí si zajistit jejich přízeň, zvláště poté, co se synové ožení. Matky nad nimi touží i nadále „mít moc“ a chtějí rozhodovat o fungování nové rodiny. Příkladem může být ukázka z románu Hāly al-Badrī *Jedna žena*. Matka Muṣṭafy naláká svého syna s jeho novou rodinou do společného vícegeneračního bydlení, které je výhodné pro ni i ostatní členy domácnosti, mladému páru však nastávají těžké časy:

Zvyky rodiny, která se soustředila kolem matky, se vůbec nezměnily. ... Zjistili, že pod tíhou neusměrněného sdílení domácnosti už nemají tu svobodu, které si užívali dříve. Nyní si museli dávat pozor, co mají na sobě předtím, než opustili ložnici, nebo na to, co říkají. Mluvit spolu mohli jedině šeptem, protože tenké stěny neudržely před nikým nic v tajnosti. ... Jednou v noci se Nāhid probudila, vylekaná zvukem přicházejícím z místnosti. „Kdo je tam?“, zeptala se. Hlas Muṣṭafovy matky jí odpověděl zpoza skříně. „Potřebovala jsem nějaké peníze a všechny jsou u vás ve skříně.“ ...

JŽ, str. 95-96

Dalším důvodem je nejspíše i fakt, že k románovým matkám se jejich vlastní matky chovaly stejným způsobem, a matky se do určité míry mstí za své smutné dětství a nenaplněné touhy na vlastních dcerách. Důkazem může být tvrzení Hind, hrdinky románu *Brooklyn Heights*, která říká, že až s postupujícím časem dokázala vůči matce cítit lítost, neboť se jí nikdy nepovedlo naplnit vlastní sny (BH, str. 129). Překvapivě se k dcerám matky dokáže chovat krutě a nelidsky, jako je tomu v případě Nadā, hrdinky románu Mīrāl al-Ṭaḥāwī *Modrý baklažán*.

Do pusy jí dávala feferonky, v noci ji přivazovala k posteli. Panenky jí brala z náruče a říkala jí *pouliční výkvět*, který se připojil k dalším přezdívám: začalo to *modrým baklažánem*, pak přišla *opice*, pak *klaun* a nakonec *výkvět*. Právě ta poslední přezdívka se jí bude držet ještě dlouho. MB, str. 14

Dětství prožité ve stresu, bez rodičovské lásky a podpory často zanechá na jedincích hluboké psychické následky. Lékařka a spisovatelka Nawāl al-Sa‘dāwī dokončila v roce 1988 studii⁸⁵ zkoumající příčiny neurózy psychiatrických pacientek, které jí během praxe prošly ordinací. Velmi často byl citovanou příčinou špatného psychického stavu pacientek právě pocit odmítání rodiči, nedostatek jejich lásky a porozumění.

Autorky námi analyzovaných děl nejednou zmiňují povrchní nároky matek na úspěšnost svých dcer. Pouze krásná, submisivní dívka rovná se žádoucí nevěsta rovná se společensky úspěšná žena. Autorky se vůči této anachronické rovnici implicitně vyhraňují a odsuzují ji, tím že otevřeně popisují chladný přístup matek ke svým dcerám:

Navzdory všem pokusům dceru zkrotit, Hind nikdy nedokázala být tou jemnou a poslušnou holčičkou, takovou, jakou ji matka vždy chtěla mít, úspěšnou v džungli mužského světa. ... Ani se nesnažila skrývat obavy o budoucnost své dcery a často Hind bez okolků připomínala, že není žádná krasavice, a proto by neměla počítat s tím, že jí vzhled v životě pomůže. BH, str. 19-20

Povrchnost, omezenost a jedovatou kousavost týkající se fyzické krásy projevují také přítelkyně matky Nadā, přezdívané královna Nārīmān, když jí skládají škodolibou poklonu. Matka se i proto za dceru stydí:

„Sláva stvořiteli, nikdo by nikdy nehádal, že to může být Tvá dcera, drahá!“

Královna si nejednou studem zakryje obličej, když si Nadā, ponořená sama do sebe jen tak tančí nebo se kouše do rtů – to zvedne obočí a varovně se na dceru podívá lehce přivřeným okem. Jediný pohled stačí, aby Nadā nechala všeho, co právě dělá, jinak bude mít na stehnech další modřiny od štípanců, které nezmizí dřívě, než k nim přibudou nové. MB, str. 23

Motivy absence mateřského citu a lásky či ukázky nevyrovnaného vztahu k vlastním dětem se jistě v analyzovaných textech nevyskytují náhodně. Autorky se snaží upozornit na kruté zacházení, které zanechává na lidské duši hluboké šrámy a může se zacyklit v nekonečné spirále osobní frustrace a potřeby pomsty za utrpení prožité v dětství. Takovéto matky dále nevědomky podporují patriarchální pravidla společenského uspořádání a tím, že se ke svým dcerám nechovají spravedlivě, v nich programově zasévají pocit méněcennosti a podřízenosti vůči mužům. Veřejné odhalení, provedené za použití silných příkladů,

⁸⁵ *Femmes Égyptiennes, Tradition et modernité*, překlad E. Trabelsi a E. Chettaoui, 1991

a následné přiznání si tohoto problému může pomoci uspsít jeho odstranění a zvýšit veřejné povědomí o výskytu tohoto negativního jevu.

3.3.1.2. Vztah otec – dcera

Otcové jsou v románové a povídkové tvorbě námi analyzovaných autorek zobrazováni v méně negativním světle než matky. Například v obou románech Mīrāl al-Ṭaḥāwī je postava otce velmi kladná: čtenář se setkává s mužem, který je vzdělaný, liberální (podporuje dceru ve vzdělání, s mírou konzumuje lehké alkoholické nápoje, ...), svým okolím uznávaný člověk, zároveň milující, starostlivý a dobrosrdečný otec:

Byl hezký a kultivovaný, a vždycky nosil elegantní obleky. To si Hind o otci s jistotou pamatuje. ... Hind doposud nepochopila, z jakého důvodu otec po dokončení školy nikdy nezačal pracovat. Na dveře domu pro hosty na kopci zavěsil nápis, na kterém stálo: „Právník přestupkové agendy u civilního soudu“, ovšem nikdy neměl svou kancelář a nikdy se neúčastnil žádného řízení; k soudu šel jen tehdy, když chtěl pozdravit své přátele. Každý den odcházal z domu v elegantním obleku, černé vlasy uhlazené vazelínou, vykročoval si uličkami, kde ho každý znal jako elegantního bonvivána. ... Text koránu znal nazpaměť a nikdy neudělal chybu ve výslovnosti nebo interpunkci . BH, str. 71-72, 87

Otec Hind zapojil do tajného domácího chovu škorpiónů: Hind má radost, že může otci pomáhat s tak významným projektem, ale taky proto, že teď s otcem může trávit více času, když jsou všichni jeho přátelé pryč. BH, str. 234

Otec Nadā je také líčen v pozitivním světle: Otec chtěl, abych byla astronomkou. Možná bych jednoho dne objevila oslňující věci a pojmenovala po něm galaxii. Byl přesvědčený, že jsem génius a já tomu musela věřit také. ... Sa'ad Bāšā ji vyzdvihne, vyhazuje do vzduchu a říká: „Takový malý tvoreček, a už chce dobývat svět.“ Vrtí se mu v náručí, když ji vyhazuje do vzduchu, a její drobné tělíčko se při tom směje jako miminka namalovaná na plechovkách se sušeným mlékem nebo s dětským zásypem. MB, str. 5, 10

V četných rozhovorech⁸⁶ s Mīrāl al-Ṭaḥāwī se uvádí, že přestože její rodina žila tradičním životem beduínů, její otec byl velice liberální a pokrokový, neboť dovolil oběma dcerám vystudovat vysokou školu. Sestra Mīrāl se stala lékárníci a autorka samotná získala doktorský titul z arabského jazyka a literatury. I díky dalším detailům je zřejmé, že otec Mīrāl posloužil jako předloha pro románové postavy otců několika jejích románů. Autorka si tak

⁸⁶Například: HASSAN F., Abdalla. *Making the Life of a Modern Nomad into Literature*. New York Times, 2012, [online]. <<http://www.nytimes.com/2012/01/05/world/middleeast/making-the-life-of-a-modern-nomad-into-literature.html?pagewanted=all>>

ARAB WORLD BOOKS, *Unveiling the Lives of Egypt's Bedouin Women*, 2002, [online]. <<http://www.arabworldbooks.com/news18.html>>

pozitivní roli otce, jež boří západní mýty o androcentrické povaze arabských mužů a která zásadní měrou ovlivnila její život, nenechává pro sebe a plně jej využívá ve své literární tvorbě.

V románu Salwy Bakr *Zlatý vůz* se čtenář naopak setkává spíše s krutými postavami otců. Tato skutečnost jistě nepřekvapí, neboť osoby, které páchají trestnou činnost, zpravidla pocházejí z problémových či neúplných rodin. Románoví otcové jsou převážně nevzdělaní, ke svým dcerám se chovají majetnicky, příliš nehledí na jejich dobro a často je psychicky či fyzicky týrají:

Otec rozhodl dát zavraždit dceru, aby tak očistil čest rodiny: Syn oznámil úspěšné provedení mise otci, který s netrpělivostí očekával zprávy o výsledku svého plánu. Byl ujištěn o tom, že byl očištěn od veškeré hanby, jakmile mu byla zpráva, jež uklidnila jeho mysl, podána. Zavolal si mladší sestru, kterou nebyl nikdo jiný, než Šafīqa, a jak ležel ve své posteli, oznámil jí, co se právě stalo s její sestrou. Nakonec jí pohrozil smrtí, pokud jen slovíčkem někomu tajemství vyradí. ZV, str. 224

Autorka nicméně vyzdvihuje i milující otce, kteří podobně jako v románech Mīrāl al-Ṭahāwī své dcery podporují:

Sen nočního hlídače vidět svou inteligentní dceru vystudovat na lékařku se nikdy nenaplnil, neboť ihned poté, co získala maturitní vysvědčení, zemřel na rakovinu močového měchýře způsobenou chronickou schistosomózou. ZV, str. 186

Chudý otec se vyjadřuje o své zmizelé dceři: A otec jen dodal, utíraje si slzy: „Bývala by to byla krásná nevěsta, takovou by jeden pohledal.“ A aby guvernérovi svá slova potvrdil, ukázal mu malou zlatou náušnici s modrým korálkem, kterou vytáhl z kapsy své *ġalābīje*. Byl to jediný svatební dar od budoucího ženicha, jehož dívka nikdy neviděla. LM, str. 41-42

3.3.1.3. Vztah se sourozenci

Sourozenecké vztahy a jejich implikace na fabuli námi analyzovaných literárních textů nejsou nijak zásadní. Postavy sourozenců jsou zmiňovány jen letmo, autorky využívají těchto vedlejších postav k dokreslení detailů rodinného života. Většina hrdinů a hrdinek se svými sourozenci vychází dobře – mají hezké vztahy a navzájem se podporují, přestože by některé ženské hrdinky mohly mít pocit, že jsou jejich bratři rodiči, především matkami (viz výše), protěžování.

3.3.1.4. Hrdinky v roli matek

Postavy, které jsou v románech a povídkách matkami, jsou v kontrastu s obrazem vlastních matek ve vyprávění zobrazovány jako matky starostlivé, milující, obětavé a chápající. Obrat k lepšímu lze chápat jako pozitivní mezigenerační změnu; jako fakt, že dnešní ženy se vymezují vůči starým pořádkům – milují své dcery stejným způsobem, jakým milují své syny. Narativní postup zobrazující hrdinku jako vzornou matku je poměrně pochopitelný i z jiného důvodu: nenávisť či zášť pocíťovaná vůči vlastnímu dítěti je v lidské společnosti vlastnost, která se jen tak neseťká s pochopením okolí. Hlavní hrdinové by zřejmě neměli disponovat pouze kladnými vlastnostmi, nicméně takto negativní charakterové rysy jim většinou přisuzovány nejsou – a to z čistě pragmatického důvodu, kterým je udržení si čtenářovy náklonnosti.

Matky v dílech S. Bakr se velmi často maximálně obětují pro dobro a zajištěnou budoucnost svých dětí. Neváhají pracovat do úmoru a vydělávat pro rodinu peníze. Někdy sklouznou i k nelegální činnosti, jen aby získaly potřebné peníze, nebo na sebe vezmou vinu svých dětí, jen aby je ušetřily možným nepříjemnostem. V následující ukázce jde matka dobrovolně do vězení místo syna, který prodával drogy:

Chválila Boha, neboť jí umožnil uchránit syna, jedinou radost jejího života, před pětadvaceti lety vězení, což byl trest, který jí přiřkl soud za drogový zločin, na který se vždycky vztahoval nejvyšší možný trest. Když policie vtrhla do domu, rychle přispěchala na místo činu a vzala na sebe veškerou odpovědnost za drogy, které byly nalezeny v nádobách určených ke skladování rýže, jež měly své místo vedle kamen, a tím svého syna z celé záležitosti úplně vynechala.

ZV, str. 100

Jiná postava naopak drogy vědomě prodává. Vysoký zisk chce investovat do vzdělání svých dvou synů: Dopřála jim všeho, co potřebovali, a byla odhodlaná naplnit velký sen: poslat syny na univerzitu ... S téměř tragickou lehkostí, navíc hnána očekáváním své spokojené rodiny, která se chytla do osidel konzumní společnosti toužící po nejnovějších výstřelcích, Šafia vkročila do světa Tafidy, nejvýznamnější překupnice z vykřičené čtvrti.

ZV, str. 171, 172

Přestože nakonec Šafia skončila ve vězení, ničeho nelituje. Blaho synů, je jí milejší než vlastní svoboda – stejně jako hrdince z předchozí ukázky. Tyto ženy se cítí svobodně a dobře kdekoliv, jen když vědí, že jejich děti jsou zajištěné a v pořádku. Ženy z románu *Zlatý vůz* si nestýskají po fyzické svobodě, nejpodstatnější je pro ně svoboda ducha, kterou paradoxně často nalézají až za zdmi vězení, kde mohou v klidu a nerušeně přemýšlet o vlastním životě.

Autorka také píše o bezmezné lásce, které hrdinky vůči svým dětem pociťují. Dobro dětí je pro ně leckdy důležitější než jejich vlastní svoboda: Ale pak tu byla 'Um Raġab, která si odpykávala svůj trest ve vězení. Ovšem bylo to to samé, jako by ji odsoudili k trestu smrti, neboť se ani nemohla naposled podívat na svou zemřelou dceru. Nikdy už ji nebude moci obejmout, plakat jí na rameni, ani ji letmo naposledy políbit na tvář.

ZV, str. 42-43

Než přišla 'Azīza do vězení, o kráse mateřství nevěděla nic. Teprve tam byla svědkem touhy matky po svých dětech, pozorovala malá nebožátka narozená ve vězení, která byla odsouzená sát mateřské mléko za vysokými zdmi, dokud nebyla odstavena.

ZV, str. 98

Touha mateřskou lásku dávat a přijímat se ovšem neomezuje pouze na pokrevní pouta. Mnohé ženy ve vězení se podporují, starají se o sebe – například si navzájem vaří, perou, vyučují se různým dovednostem, společně pijí čaj či kouří; zajímají se o své příběhy, vyjadřují si navzájem solidaritu, lásku a pochopení, tím zacelují své rány a hojí svá traumata:

'Umm al-Chajr, žena s neskutečně silným mateřským pudem, kterým zahrnuje všechny bez rozdílu, je 'Azīzou přirovnána k bohyni Hathor⁸⁷, „laskavé lidské krávkě, která objímá všechny své děti s péčí a soucitem. ... 'Umm al-Chajr jednala se všemi ženami, se kterými ve vězení přišla do styku, jako s vlastními dcerami, dokonce i s těmi, jež byly starší než ona, její mateřský pud se dokonce vztahoval na rozmazlovanou vězeňskou kočku.“

LM, str. 103-104

I v románech M. al-Ṭahāwī a H. al-Badrī, kde hrdinky vystupují v rolích matek, mají ke svým dětem velmi hezký vztah založený na vzájemné lásce a porozumění. V případě třetí ukázky hrdinka románu *Jiná žena* staví na první místo své děti a až na místo druhé nový vztah, který buduje se svým milencem:

Syn ji pevně obejmě, jako by se jejich role obrátily – ona dítě a on rodič. „Nebud' smutná, maminko. Jsem tu s tebou.“

Silně ho k sobě tiskne. Najednou je z jejího jediného syna jediný přítel, kterému pláče na rameni.

BH, str. 182

Miluji své děti, protože jsou moje a nemusím čelit otázkám volby typu: láska nebo děti? Jejich potřeby nebo já?

...

„Děti s námi žít nebudou. Maggie by se Šarīfa nikdy nevzdala. ... Mahā a Jūsif Tě už nepotřebují. Můžou žít s jejich otcem.“

„Já jsem taky matka a nedokážu se od dětí odloučit. ... Mahā teď ve škole prožívá rozhodující období. Nechci, aby musela čelit rozvodu rodičů, svatbě své matky s jiným, možná i nové svatbě otce a do toho všeho

⁸⁷ 'Azīza byla přesvědčena bez jakýchkoliv pochybností, že 'Umm al-Chajr byla uctívána starověká bohyně, která spadla přímo do ženského vězení, aby zachránila ztracené duše soužené samotou, ... (ZV, str. 106, kapitola 3. *Nebeská kráva Hathor*)

maturita. ... Musím dohlížet na rozvrh doučování a pomoci jí uskutečnit její sen – chce se přeci dostat na farmacii. ... Já děti v tomhle věku rozhodně neopustím a nepřestanu se o ně starat.“ JŽ, str. 118, 184-185

V některých okamžicích si matky (naprosto přirozeně a s trpkostí) uvědomují, do jaké míry nová role rodiče omezila míru jejich osobní svobody související s možností věnovat se plnění vlastních snů a jak je strach o děti v každodenním životě paralyzuje:

Mateřství způsobilo, že mé tužby se proměnily v nespílitelné sny, nebo spíš způsobilo to, že jsem se spokojila s faktem, že nadále budou představovat pouhé sny. Osobní život úplně zmizel pod tíhou mateřství, protože nemám ve zvyku neodbyvat své povinnosti. Může matka opustit své děti nebo je ochudit o otce, přestože on si ve vztahu přeje pokračovat? Nějaká jiná matka možná ano. JŽ, str. 34

Znovu myslí na syna. Proč vůbec Bůh stvořil matky? Běhá teď po hřišti? Umí na kluzké zemi udržet rovnováhu? Ví, jak mluvit? Nebudou si ostatní děti dělat legraci z jeho přízvuku? Už si našel nějakého kamaráda, se kterým si povídá, nebo je i teď sám a je opřený o zeď jako ostatní děti imigrantů? BH, str. 122

3.3.2. Dospívání

Dospívání je velmi složitou etapou v lidském životě. Jedinec se z dítěte vyvíjí v dospělého člověka, kromě zřetelně viditelných fyzických změn se uvnitř dospívajícího člověka odehrávají silné emocionální změny. Mladý člověk si uvědomuje svou osobnost, kterou se v této životní fázi snaží definovat, často prochází různými (i protichůdnými) obdobími, kdy napodobuje své idoly a vzory, také se bouří proti oficiálním autoritám – nejčastěji rodičům. Tato přelomová etapa v životě člověka je častým námětem umělecké tvorby – přímo na poli literatury vzniklo nepřehledné množství děl⁸⁸, která se touto tematikou zabývají. Stejně tak se téma odráží i v námi analyzovaných textech.

Dospívání hlavních hrdinek ve svých románech zachycuje především Mīrāl al-Ṭahāwī. Zabývá se tématy jako revolta a experimentování dospívajících či vliv okolí na jedince spojený s tlakem vrstevníků, často hraničícím s šikanou. Hrdinka románu *Brooklyn Heights* Hind dává najevo osobní revoltu prostřednictvím oblečení, vyjadřující tak svou náboženskou (ne)zaujatost. Hind je vyznáním muslimka. Ovlivněná legendami o prorocích, které po večerech vyprávěl její otec, rozhodla se stát prorokyní či světicí. Od této chvíle Hind nosí zahalené vlasy, dlouhé splývavé oblečení tmavých barev a dokonce i rukavice, neboť „,*srdce se mohou setkat v pozdravení, ale těla upadnou do hříchu.*‘ To byla věta, kterou často a s oblibou opakovala. ... Na hlavě nosila neprodyšný hiğāb. ,Bůh ženám přikázal nosit

⁸⁸ Z arabských děl jmenujme například díla: *Dny* (T. Husajn, 1933), *Otevřené dveře* (L. Zajjāt, 1960), *Nahý chleba* (M. Šukrī, 1980), *V oku slunce* (‘A. Suwajf, 1992) či *Kameny z Bobella* (‘I. al-Charrāt, 1992).

*chimār*⁸⁹ a ne lehké, jemňoučké šálky,' říkala, jen aby ukázala svou skromnost a asketismus. Odvracela oči od skleničky piva, a úpěnlivě prosila Boha, aby otci odpustil, protože je to ve skutečnosti dobrý člověk.“ (BH, str. 79–80). Ve vsi, kde ani od dospělých žen takového oblečení vyžadováno nebylo, se stala vzorem pro své vrstevnice ze základní školy. Žije v imaginárním světě, který se točí okolo pojmu *hřích* a tato její obsese nabírá nezdravých rozměrů. „*Neustále se zabývala hříchem, bez přestání o něm četla, rozebírala a interpretovala ho, neúnavně se sháněla po dalších komentářích a výkladech, které by z ní udělaly jedinou a pravou majitelku jeho pravého významu.*“ (ibid.) Později ze zbožného období vplouvá rovnou do období vyzývavého sex symbolu: „*Stejně jako byla první, kdo si na sebe dlouhou, černou plachtu oblékl, tak byla také první, kdo ji odložil. Nyní tvrdila, že skromnost a krása mohou v božích očích koexistovat.*“ (BH, str. 81) Začala nosit kratší, upnuté oblečení zářivých barev a vyzývavě nechala zpod volně přehozeného šátku vykukovat pramen vlasů. Nyní, kdy žije v New Yorku, už šátek nenosí vůbec a v žádném případě tím nebudí žádné pozdvižení, přesto podvědomě klopí zrak a snaží se být nenápadná, tak jak je to od slušné muslimské ženy vyžadováno. Autorka prostřednictvím této tematické roviny ukazuje, jak silně může cokoliv (v našem případě různé interpretace náboženských dogmat přítomných ve velmi religiózní arabské společnosti) negativně ovlivnit dospívajícího jedince, který si pozůstatky těchto (i když částečně překonaných) přesvědčení nese do dospělého života.

Nadā, hrdinka románu *Modrý baklažán*, si prošla podobnou cestou, ovšem v pozdějším věku než Hind. V útlém dětství ji sice silně ovlivnil obrázek Panny Marie zahalené do bílého roucha⁹⁰. Přestože sama muslimka, podle jejího vzoru začala chodit do školy s bílým šátkem na hlavě. Až na vysoké škole se začala pravidelně modlit, chodila zahalená a dodržovala veškeré přísné zásady týkající se ženského vystupování na veřejnosti. „*Prodlužuje své šaty, začne nosit rukavice a míra její cudnosti dosáhne tak vysoko, že si s nikým rukou nepotřese a ani nepromluví.*“ (MB, str. 95) Poté, co se zapsala

⁸⁹ Šátek zakrývající vlasy, krk a hrud' ženy – nejčastěji nad pás (Zemánek a kol., 2008).

⁹⁰ Autorky do svých narativních textů velmi citlivě zapojují tematiku jiných náboženských vyznání. Nejčastěji zmiňují právě křesťanství, které bylo na egyptském území praktikováno před příchodem islámu a je v zemi stále silně přítomné. Vedlejší postavy, jako například lékárník 'Imīl, učitel Ġirīs, řidič Sa'īd, zlatník Mīnā v románu *Brooklyn Heights* (al-Ṭahāwī), jsou křesťané, stejně jako babička a zahraniční přítel hrdinky 'Ajn v románu *Vyprávím, abys viděl* (Brins). I v románu *Modrý baklažán* M. al-Ṭahāwī popisuje křesťanské vlivy (kostel, socha Panny Marie, francouzská katolická škola) a poukazuje tak na symbiózu různých etnik a vyznání, která vedle sebe žijí po staletí, respektují se a uchovávají přátelské vztahy. V námi analyzovaných textech S. Bakr přímé zmínky o křesťanech nenalzáme, nicméně autorka se jim věnuje v historickém románu *Al-Bašmūrī* (1998).

k postgraduálnímu studiu, udělala za předchozím životem tlustou čáru a rozhodla se *niqāb* odložit. „Každý odešel jiným směrem. Opustili dívku, která kdysi ukrývala své křivky a zavírala oči steskem. Hluboké šrámy ji nakonec donutily strhnout veškeré masky a sejmout závoje, do kterých se halila, a pozorovat své vlasy, jak postupně padají znavené dolů po ramenech.“ (MB, str. 89-90) M. al-Ṭahāwī, přestože sama *hiğāb* ani *niqāb* nenosí, duplikací motivu odložení šátku jistě nedává najevo odmítání tohoto náboženského symbolu. Spíše poukazuje na fakt, že žena by za náboženským oděvem neměla skrývat své komplexy či nejistotu (v případě Nadā způsobené matčiny odmítáním a studem za zjizvený obličej). Odložení *niqābu* v kontextu překonání nízkého sebevědomí funguje jako vnější i vnitřní symbol osvobození, přestože pro některé muslimské ženy tomu v reálném životě může být úplně naopak (tj. přijutím *hiğābu* nebo *niqābu* naleznou duševní rovnováhu). Symbol odložení je o to silnější, neboť žena musí najednou čelit veřejnému vizuálnímu přijetí svého těla. Koncept ženského těla, jeho krásy a smyslnosti je v arabské kultuře odkázán do sféry privátního života, a proto jeho veřejné odhalení působí velmi silným, až provokativním dojmem. Dle našeho názoru se autorka nesoustředí prvoplánově na odhalení ženského těla jako takového, spíše poukazuje na odhalení ženy jako lidské bytosti, která dosáhla vnitřní rovnováhy a přijala se taková, jaká je.

Povzdechneš si, když zjistíš, že v těsném oblečení, které jsi začala nosit, je tělo; že máš dlouhé vlasy a že si teď se zálibou prohlížejí tvůj obličej; a že v srdci máš smích, ...

A teď už konečně věříš, že Bůh nejenže stvořil prohnilé kosti, ale že kosti obalil masem a dal vzniknout dalšímu stvoření. Chvála Bohu, nejlepšímu ze stvořitelů! Odřikáváš sūru, díváš se na svůj odraz v zrcadle a povzdechneš, jakmile lehce poodhalíš svou hrud', šťastná, že ti život konečně dal víc, než v co jsi mohla doufat.

MB, str. 118

Nadā se kvůli své odlišnosti, která je způsobena především zraněním hyzdícím její obličej, stává terčem posměšků svých vrstevníků. Už na základní škole si uvědomuje, že si s ní děti nechtějí hrát. Na vysoké škole se upíná k náboženství a zbožnému životu, ovšem to její zoufalství z odmítání okolí nedokáže utišit.

Normálně nevypadala, ani když měla pusu zavřenou. A proto se s ní moc dětí nekamarádilo. MB, str. 27

Popis hlavní hrdinky z pohledu spolubydlící Šafā': Dívka, která spí pode mnou, si vlasy splétá jako venkovanka, co se právě umyla u lavoru a nosí oblečení z doby obrození. ... Otravuje mě s tím svým pobožným mumláním, kterým každý večer zahání bolesti a obavy. Proto jsem jí jako první naservírovala musaku. ... Držela jsem jí talíř přímo před očima: malá krysa, okořeněná a osmažená stejně jako plátky baklažánu. ..."

„Sněž to,“ řekla jsem. „Krysy nejsou nečisté. Jsou víc halāl, než vykrmovaná americká kuřata – když je zabíjejí, nikdo se za ně ani nepomodlí. No tak, sněž to!“

Zadržela dech a dala si ruku před pusou. Bylo mi jasné, že se pozvrací.

MB, str. 69, 70-71

M. al-Ṭahāwī v pasáži o dospívání zmínila i šikanu, která je negativním projevem dospívání a nekontrolovaného testování síly a dosahu vlastní moci. Přestože by se mohlo zdát, že egyptské dívky jsou svazovány pouty náboženské a společenské morálky, která je v této zemi konzervativnější než například u nás, i tyto dívky si se stejnou intenzitou projdou klasickými obdobími vzdoru a rebelie vůči autoritám a všeobecně uznávaným hodnotám.

3.3.3. Partnerský život

Největší část veškeré románové a povídkové látky je věnována právě partnerským vztahům. Tento fakt jistě není ničím překvapujícím, neboť šťastný partnerský život je základem naplněného života. Autorky se tomuto tématu věnovaly od počátků ženského psaní – vztahy s opačným pohlavím, na kterých v podstatě závisí lidská existence, představují jedno z univerzálních témat (nejen) ženské konverzace. Ta může být zároveň velmi jednotvárná, i velmi různorodá a vzrušující. A právě proto se tematika partnerských vztahů neustále v nových obměnách promítá do literatury, hudby i kinematografie.

3.3.3.1. Manželské vztahy

Každému sňatku nejprve předchází výběr partnera – svobodný či předem domluvený. V tradiční arabské společnosti partnera dívce vybírá nebo pomáhá vybírat rodina, tedy především otec, bratři či strýcové, popřípadě profesionální dohazovačky; ve velmi tradičních rodinách (zvláště pak na venkově) dochází k sňatku mezi blízkými příbuznými, přičemž za nejvhodnější je považována svatba mezi bratrancem a sestřenicí z prvního kolene. Autorky ve svých dílech opakovaně narážejí na skutečnost, že ne vždy se egyptské ženy vdávají z lásky. Prostřednictvím své tvorby vznášejí vůči této skutečnosti námitku.

Nejsilněji tuto skutečnost pocítují ženy z lidových čtvrtí nebo z venkova:

‘Ājidě bylo dvacet tři let, když se jí rodina rozhodla provdat za bratrance, kterému bylo alespoň o dvacet let více než jí.

ZV, str. 114

Když následujícího dne dorazila matka s otcem a mladší sestrou, aby jí blahopřáli k prvnímu ránu novomanželky a popřáli jí vše nejlepší, měla chuť na všechny plivnout a udeřit matku, kterou v té chvíli vinila

z nejhrošího možného zločinu, neboť to byla právě ona, kdo stál za jejím sňatkem s tímhle hřebcem, neuvěřitelně potentním mužem, který nevyžadoval jen jednu ženu, ale rovnou celé stádo... ZV, str. 54-55

Hrdinka následujícího příběhu nemá sebemenší možnost rozhodnout o své budoucnosti. Skončí jako drogově závislá, se dvěma malými dětmi, opuštěná manželem:

Jediné, co seržanta zajímalo, bylo jak se zmocnit bílého, měkkého těla mladičké dívky, která tam stála, držela se matky a s obavami sledovala okolní dění. ... Poté se vyptával na podrobnosti týkající se dcery a po necelé čtvrt hodině navrhl, že si tu mladou dívku, která stála po matčině boku, vezme.

Ani v neživějších snech by si matka nikdy nepředstavila, že bude mít v přízni někoho spojeného se státní správou! ... O dva měsíce později se seržant oženil s dívkou, které nebylo ještě ani 13 let. ... Dívka se stala závislou na drogách. Opium a hašíš domů nosil seržant, který je zabavil při služebních zátazích na dealery. ... A jak čas běžel, manžel chodil domů méně a méně, a nakonec svou mladou rodinu opustil kvůli jiné ženě.

ZV, 142, 143, 144

Rozhodování o dívčině budoucnosti za jejími zády se nicméně odehrává napříč společenskými vrstvami, v románu Hāly al-Badrī se hlavní hrdinka náleží k vyšší střední třídě provdá pod nátlakem rodiny:

Počkal, než měla těšně před maturitou a překvapil ji tím, že požádal jejího otce o její ruku, aniž by se jí předtím jen slovem zmínil. Popudilo ji to, a když je otec na chvíli nechal o samotě, zeptala se ho: „Proč sis o tom nepromluvil nejdřív se mnou?“ ...

Když ji rodina donutila souhlasit se sňatkem s Mušťafou, který ji miloval a čekal na ni celé tři roky, plakala nad odloučením od Hānīho a odmítala patřit jinému. JŽ, str. 93, 100

Žádná z literárních hrdinek neprožívá v manželském svazku naplnění. Příběh ženy, jejíž život po manželově boku je dokonalý, by jistě nebyl tak čtenářsky atraktivní, jako příběh ženy, která musí překonávat překážky nastavené společenskými a kulturními normami, stejně jako čelit osobním psychickým zábranám. Tento rys je společný valné většině literární produkce, která se vztahem ženy a muže zabývá. Následuje přehled nejčastějších situací, které vedou k rozpadu vztahu literárních postav:

Zásadním momentem frustrace je manželovo pohrdání vlastní ženou, ať se jedná o přímo mířené verbální útoky nebo nemístné chování, hraničící s výsměchem a ponižováním:

Tenhle manžel v sobě neměl kousek citu a dokonce jí jednou řekl, že ji nenávidí, protože je ošklivá – tedy spíše, že je to ta nejošklivější žena, která kdy byla na zemi stvořená. ZV, str. 115

Vyprávěla Charliemu, jaké to bylo, když poprvé přistihla svého manžela, jak ji podvádí. Stalo se to přímo u ní doma, když měli hosty, a dotyčná žena byla její přítelkyně. Všechny jeho milenky byly její kamarádky, nebo se jimi chtěly stát. Dodnes jí není jasné proč. BH, str. 105

Ženy si také mezi řádky stěžují na neochotu svých mužů dělit se o domácí povinnosti, jsou vyčerpané a zahlcené prací, péčí o domácnosti a jinými každodenními problémy.

Vzdělané ženy mohou mít pocit, že se svatbou ztrácí jejich předchozí život smysl, musí rezignovat na svou kariéru a sny a plnit novou roli manželky na plný úvazek. Tento typ frustrace je dle našeho názoru v západní společnosti spíše ojedinělý:

Nebyla jsem připravená hrát roli manželky na malém provinčním městě, jejíž zájmy se scvrkly na detaily každodenního života a jejíž život se točil výhradně kolem jedné věci – jejího manžela. ...

Jiná postava z téhož románu si stěžuje: Manžel domů chodí jen na pár hodin, když se může utrhout od svých povinností. Stráví se mnou pár chvil, což představuje celý můj život. Po svatbě totiž chtěl, abych zůstala doma a zavřela svůj ateliér. Čekání na něj a starost o dceru jsou teď pro mě v životě všechno.

JŽ, str. 59; 112

Odumření a vyčerpání vztahu je dalším silným momentem, který nutí klást si otázku, zda a za jakou cenu má význam ve vztahu setrvat. Následující ukázka naznačuje, že si manželé po letech společného soužití přestali rozumět a že se žena partnerovi celý život podřizovala:

Moje schopnost podřídit se čemukoliv učinila status quo snesitelným, pro všechny. ...

(Ponořila jsem se do práce.) To a péče o dceru mě zdržovaly od kladení si přílišného množství otázek klíčících hluboko uvnitř. Byly to otázky týkající se obrovské průhledné zdi, která vyrostla mezi mnou a Muřtafou, mezi mnou a mužem, který příliš pracoval a který se rozhodl uzavřít do samoty a vyloučit i ty nejbližší.

JŽ, str. 34; 63

Autorky ústy svých hrdinek viní muže ze sobeckosti, sebestřednosti a nedostatečné míry empatie. Rády by jim byly rovnocennými partnerkami, ne však služkami, ani druhořadými bytostmi, které se musí za každou cenu podřídit manželovým snům a potřebám a přitom vždy vypadat odpočatě a přitažlivě.

3.3.3.2. Milenecké vztahy

Vůbec nejpodrobněji se analýze intimního vztahu ženy s milencem věnuje román *Jedna žena* Hāly al-Badrī, tematiky mimomanželských vztahů se však nějakým způsobem dotknou všechny čtyři autorky.

Poměr s milencem představuje pro hrdinky únik z tíživé reality všedních dní, žena s milencem vidí svět v pozitivním světle, ovšem i idylický vztah s milencem má omezené trvání. Milenec i žena sama se po určité době začnou odhalovat tomu druhému v pravém

světla a odkládají pomyslnou masku lepšího já, kterou si na počátku vztahu člověk nasazuje, aby jej ten druhý viděl v lepším světle. Řeší společné problémy a oba jsou navíc unaveni nutností být neustále ve střehu a dokonale milenecký vztah tajit před okolím. Autorky milenecké vztahy svým čtenářům nijak neidealizují, naopak zdůrazňují, že i tento typ vztahu je opět založen na interakci dvou pohlaví. Stejně jako manželství vyžaduje tento druh partnerství po jisté době větší míru snahy, tolerance a pochopení, pokud chce pár ve vztahu vytrvat. Navíc si oba partneři nesou zkušenosti z předchozích vztahů, jsou uvědomilejší a realističtější ve svých očekáváních.

Nāhid osvětluje svému milenci ‘Amrovi, jaké jsou její motivace týkající se jejich vztahu: Nejsme spolu ani kvůli dětem, ani kvůli společenskému tlaku nebo společným zájmům. Děláme to, co chceme a co máme rádi. Čas ale není na naší straně a já nemám čas na další fiasko. Mám čas jen a jen na pravdu a na to, co opravdu chceme. Nespokojím se s provizoriem, jak už jsem řekla. JŽ, str. 192

‘Amr hovoří o přirozenosti krizí, které se nevyhýbají ani mileneckým vztahům: Poslouchej mě. Máme dlouholetý, hluboký vztah, který jsme spolu vybudovali s trpělivostí a dalšími věcmi, o kterých dobře víš a za které jsme draze zaplatili. A stejně jako všechny dlouhodobé vztahy, i ten náš prochází krizemi. A tohle je jedna z nich. JŽ, str. 268

Povaha mileneckých vztahů může nabrat i velmi bouřlivou a nevyrovnanou podobu, částečně je na vině vášeň, částečně i jistá sobeckost obou partnerů, jako je tomu v případě ‘Ajn a ‘Alīho:

Proč se náš vztah pohybuje od jednoho extrému ke druhému? Chvilku jsme šťastní, najednou jakoby se svět otočil vzhůru nohama, jakoby se z nás stali Izraelci a Palestinci, jeden se snaží zahubit toho druhého. ... Ptám se sama sebe, proč se tenhle vztah nevyvíjí? Proč soudržnost a pak rozdělení? Proč ta vzájemná touha vztah utnout, ale nakonec neschopnost tak učinit? Vztah se týká dvou stran. I když dokážu ovládat sama sebe, nedokážu kontrolovat druhou stranu, její povahu a formu. VV, str. 42, 43

Salwā Bakr v románu *Zlatý vůz* odhaluje jeden z problémů, kterým se ženy v mileneckých vztazích setkávají poměrně často. Kriticky poukazuje na muže, kteří nabízejí svým partnerkám tajnou svatbu (tzv. *nikāh ‘urfī* či *zawāğ ‘urfī*⁹¹) – status milence jim

⁹¹ Tzv. *nikāh* nebo *zawāğ ‘urfī* (manželství dle zvykového práva) je obdobou tradiční svatby, není však zanesen do oficiálních matrik, a proto není státem uznávanou formou sňatku. V poslední době se z ekonomických důvodů mladí Egypťané k této formě sňatku uchylují čím dál častěji, neboť nejsou schopni zajistit dostatečný finanční obnos nutný k uhrazení výdajů spojených se svatbou, věnem, bydlením a nutnou výbavou pro novomanžele. Někteří muži tento typ sňatku nabízejí svým milenkám, pokud chtějí, aby jejich vztah zůstal v utajení, nicméně jej chtějí (někdy z upřímných, někdy z pokryteckých pohnutek) legitimovat před Bohem. Pro ženu je z právního hlediska takovýto sňatek velice nevýhodný. (Górak-Sosnowska a Klimiuk, *Romans czy rodzina? Małżeństwo urfi a wyobrażenia o nim zachodnich turystek w Egipcie*, 2013. [online])

naprosto vyhovuje, tito muži nemají potřebu vztah v očích společnosti legalizovat a své partnerky v podstatě pouze využívají:

Nikdy si neuvědomila, že flétnista, který moc dobře věděl, jak ženská srdce fungují, usoudil, že nejlepší způsob jak si lásku ženy udržet, je nikdy se s ní neoženit. Její návrh týkající se svatby odmítl, ovšem nijak zásadně jej nepřekvapil. ... za žádnou cenu si ji za stávajících podmínek vzít nemůže, ona zaměstnává jeho a on si nyní nemůže dovolit všechny výdaje spojené se svatbou, věnem a novým bydlením. ... Pro 'Azīmu bylo velmi obtížné spolknout všechny chabé záminky jejího pokryteckého milence, zvláště proto, že byly velmi rozporuplné. ... Jeho novou nabídku tajného sňatku odmítla, protože nebyl podložen smlouvou a nevycházela právem vymahatelných závazků. ZV, str. 85, 86, 87

K problematice se vyjadřuje i Hāla al-Badrī: Zvěst se mezi sousedy rychle rozšířila, každému bylo hned jasné, jak prostá a naivní Rīm byla: neměla žádný oddací list, žádnou právní smlouvu z bytového družstva, dokonce ani nájemní smlouvu na byt. JŽ, str. 118

Někteří muži udržují milenecký poměr, přestože dobře vědí, že se mají brzy ženit (často proti své vůli, když jim rodina sňatek domluví). Jsou si vědomi toho, že žena, se kterou se scházejí, se nikdy nestane jejich manželkou, přestože by možná sami chtěli, ovšem své rodině se neodvážejí odporovat. Tuto skutečnost milence nezřídka zamlčují ... dokud ona sama situaci neprohlédne – jako 'Ajn, hrdinka románu *Vyprávím, abys viděl*:

Nebyl ke mně upřímný. Dozvěděla jsem se to od naší společné známé z jeho země. Ta zpráva byla, jako by mě bodli nožem do zad. Ale nekřičela jsem bolestí, jen jsem zůstala jako opařená. ... Opakovaně mi volá a já mu telefon nezvedám. Nemám co říct. Co můžu říct zasnoubenému muži, který se chystá oženit? VV, str. 47, 50

Prozření přináší vždy jen trápení, pochyby a vzájemné odcizení: Jsem znechucená. Jak jsme mohli trávit většinu času společně – společně jíst, pít, ukládat se ke spánku a vstávat, zatímco on připravuje svatbu s jinou? Takže mě nemiluje? Jen se baví, tráví se mnou čas, dokud se nevrátí domů a neožení se s tou druhou ženou? Ale miluje mě. Jsem si jistá, že mě miluje. Ale jak mě může milovat a oženit se s jinou? ... 'Ajn bylo jasné, že to je tradiční domluvená svatba, ale stejně si nedokázala představit, navíc v dnešní době, že by i žena byla nucená vzít si někoho, koho vlastně nechce. Možná tak někde na venkově nebo v Horním Egyptě. VV, str. 50, 80

3.3.3.3. Láska a milostná touha

Každá z románových hrdinek hledá naplnění v milostném životě, obává se samoty a přirozeně touží po životě s mužem, který bude svou ženu respektovat a milovat takovou, jaká je:

Potřebuji někoho, kdo bude schopný pochopit mé pravé já, bez masek. Někoho, kdo zlomí můj zlovyk pohřbívat zaživa své touhy, někoho, kdo bude trvat na mé podstatě a vyzdvihne ji na světlo, aniž by porušil mou schránku. JŽ, str. 164

Něco takového potřebovala: někoho, komu by na ní záleželo, někoho, koho by možná mohla milovat a kdo by miloval ji – něco, čeho by se mohla chytit, když se všechno pod nohama hroutí. BH, str. 83

Mladé ženy, na rozdíl od starších hrdinek poučených životem, se svých tajných romantických představ a tužeb nevzdávají a stále doufají v dobrý konec svého hledání:

Chvíli mi trvalo, než jsem si uvědomila, že jsem stejná jako každá jiná dívka. Také jsem snila o tom, že vedle kafrovníku čeká kůň s mužem, který mi vyzná svou lásku, unese mě z balkónu za svitu měsíce a budeme spolu objevovat neznámé světy. MB, str. 7

Starší hrdinky již částečně rezignují na své romantické představy o ideálním vztahu:

Chtěla muže vášnivějšího, odvážnějšího, někoho, kdo dokáže porušit pravidla a vzít věci do vlastních rukou, než někoho, kdo pod ně chrstne kyblík vody a bude čekat, až se vynoří, než se postará o jejich záchranu. Zatvrdila své srdce vůči všemu, kromě iluze první lásky, která přichází jen jednou za život. Říkala si: „Každý se opravdově zamiluje jen jednou. Mě se to taky přihodilo a neuspěla jsem.“ JŽ, str. 93-94

Plnohodnotné prožitky v oblasti intimního života jsou pro románové hrdinky velmi důležité. Autorky nepodléhají vlivu možné cenzury nebo autocenzury, nepotlačují přirozenou sexualitu svých hrdinek – naopak, dávají jí volný průchod. Přestože je v arabské kultuře lidská sexualita, a ta ženská o to více, tématem neveřejným a často tabuizovaným, autorky o ní píší velice otevřeně a přirozeně, což nejednou vyvolá pohoršení či rozezlené reakce konzervativních vrstev (Al-Hassan Golley, 2003, s. 133).

Munā Brins ve svém románu bez zábran popisuje intimní dobrodružství hlavní hrdinky ‘Ajn, které jistá část veřejnosti odsoudila jako nemorální a pro muslimskou společnost urážlivé:

Michael ‘Ajn zezadu objal a jazykem si pohrával s jejím uchem. „To je ale nádherný západ slunce, nemyslíš?“ Než se vzmohla na jakoukoliv odpověď, přitáhl si ji k sobě a začal ji svlékat. Položil ji proti stromu a začal líbat její tělo od kotníků až k uším, ‘Ajn téměř omdlela rozkoší a jen tak tak se udržela na nohou ...

VV, str. 76

Podobně jako žena z povídky *Daleko od minaretu* autorky ‘A. Rifa‘at i Nāhid, hrdinka románu *Jedna žena*, našla odvahu se manželovy svěřit se svou frustrací spočívající v pocitu fyzické i psychické nenaplněnosti v milostném životě, jež zasahuje daleko za hranice jejich intimního života. Manžel Nāhid sice nedokáže úplně pochopit, svou manželku ovšem nezesměšňuje ani se nerozčiluje jako muž ve zmíněné povídce, což by mohlo být chápáno jako známka větší empatie mužského hrdiny, kterou mu autorka současnějšího díla připisuje.

Cítím, jak se propast mezi námi dvěma den ode dne zvětšuje. Na začátku našeho manželství jsem si nedokázala vysvětlit důvod své úzkosti, ani jsem si nedokázala položit tu správnou otázku. Cítím, že mé tělo si

zaslouží úplně jiné zacházení, ale nedokážu říci jaké. Čekám, ale nepřichází to. Stydím se říct si o něco, o čem vůbec nic nevím. Dlouho jsem váhala, až jsem mu jedné noci řekla:

„Čekám na něco, co vůbec nepřichází. Odcházím zpod tebe prázdná, žízňivá, v očekávání, hledám naplnění, které sama nedokážu popsat. Nějakou představu sice mám, ale jen vágní. Vím, že uvnitř mě vězí energie, která potřebuje uvolnit, ale nevím jak, jako by v cestě stála nějaká zábrana nebo překážka.“

JŽ, str. 131-132

Frustraci v milostném životě přirozeně pociťují i ženy, které žijí dlouhodobě bez partnera. Salwā Bakr ve své povídce *Krátká jízda autobusem* popisuje intimní pocity mladé ženy, které nečekaně zemřel manžel. Žena přemýšlí nad svým již neexistujícím milostným životem. V přeplněném autobuse, který ji veze z práce domů, se krátce zasní, když si přímo za ní stoupne neznámý mladý muž:

Co se stalo potom, si už tak jasně nepamatuje. Autobus jel rychle, míjel jednu zastávku za druhou, zatímco jeho tělo se čím dál více přibližovalo k jejímu. Cítila, jak jí poryvy jeho žhnoucí dechu narážejí do uší. I přes horko a vydýchaný vzduch v autobuse se tomu nebránila. Zavřela oči, jeho hlavu vedla na svá ňadra a rukama mu přejížděla po obličejí. Celou scénu protahovala, dokud nedosáhla vrcholu. Až hlas řidiče, poté co dlouze zapískal na píšťalku, jí otevřel oči. „Začátek Šubry!“

LM, str. 124

V egyptské literatuře i filmu⁹² se velmi často objevují scény odsuzující přeplněnost dopravních prostředků nahrávající chlípnicům, kteří takto snadným způsobem obtěžují ženy, jež se jejich útokům velmi těžko ubrání především kvůli zmíněnému vytížení přepravní kapacity vozů. V káhirském metru byly z tohoto důvodu zavedeny vozy určené pouze ženám, autobusy tuto vymoženost neposkytují. Salwā Bakr velmi odvážně motiv neovládnutí vlastní sexuální touhy, klasicky přisuzované především mužům, obrátila, aby ukázala, že také ženy mají tyto pudové potřeby, které jsou přirozenou součástí lidského života. Zároveň boří zažitý stereotyp vnímání ženské sexuality, jež je v mnoha případech nahlížena dualismem „*madona – děvka*“⁹³.

Román Hāly al-Badrī se velkou měrou zabývá intimitou partnerského života, sexualitou a pocity s ní spojenými. Milostný akt je v jejím podání nahlížen především prismaticem duše, velkou roli hraje smyslnost a niterné pocity hrdinů. Samotný popis je vždy decentní a umělecky vystavěný: Hlavním cílem už není orgasmus, ale samotná cesta, s jejími klikatými

⁹² Např. film *‘Asmā’* (2011, režie ‘A. Salāma), povídka A. Suwajf *Bojler (Sachchān)* (sbírka *Zīnat al-ḥajāt*, 1997) či román M. al-Ṭaḥāwī *Modrý baklažán* (1998).

⁹³ Tento pojem ve svých psychoanalytických pracích poprvé použil Sigmund Freud. Ženská sexualita je v tomto případě mužem vnímána bipolárně: madona = matka, světice, tj. vhodná manželka; děvka = žena nepotlačující svou přirozenou pohlavní touhu, tj. nevhodná kandidátka na manželku. Jedná se poruchu sexuálního chování ovlivněnou velmi anachronickým pohledem na ženskou sexualitu, jež vycházel z patriarchálních představ o přirozené roli ženy (Gaudette, 2011). Tento model omezuje, až znemožňuje ženino svobodné sexuální sebevyjádření.

stezkami, které stoupají a klesají; cesta, která si dává na čas, během které se oba dva do sebe ponoříme a prozkoumáváme naše vzrůstající touhy. JŽ, str. 158

Způsob, jakým námi vybrané autorky vypráví o ženské sexualitě, vystupuje proti zažitým představám arabské společnosti spojovaným s ženským tělem a jeho přirozeností. Podobně jako jejich předchůdkyně (‘Alīfa Rifa‘at, Nawāl al-Sa‘dāwī a další), které se ve své tvorbě osvobozením ženské sexuality zabývaly, se snaží zpochybnit tradiční mužský pohled tabuizující a potlačující existenci ženské pohlavní touhy. Témata těla a sexuality nespojují s hříchem ani s hanbou, jak nabádají tradiční náboženská či zvyková přesvědčení, zacházejí s nimi naopak velmi liberálně – v duchu západní svobodomyšlnosti, vyspěle a částečně i provokativně, ovšem v žádném případě vulgárně či urážlivě.

3.3.4. Vzdělání a práce

Důležitost vzdělání a rovné možnosti v přístupu ke vzdělání tvoří další témata, která se promítají do námi analyzovaných literárních textů. V úvodu teoretické části této práce jsme zmínili, že podle statistik z roku 2006 se přibližně 40 % žen nenaučí číst a psát. Alespoň základního stupně vzdělání dosáhne pouhá polovina egyptských žen. Vzdělání je nedostupné ekonomicky znevýhodněným skupinám obyvatelstva, o kterých ve svých povídkách píše Salwā Bakr. Její matce, která byla pro spisovatelku životním vzorem, bylo upřeno vzdělání. Proto autorka hovoří hlasem dívek, jež prahnou po vzdělání, ovšem už jako děti jsou nuceny přispívat do rodinného rozpočtu nebo jsou proti své vůli v souladu s tradicemi provdávány:

Mladičká služebná Nūna sní o možnosti chodit do školy. Pracuje v domě, který sousedí se školou. Oknem kuchyně slychává vyučování a živě si představuje, co se za zdmi jejího monotónního světa, který se omezuje pouze na vaření a úklid, děje: Toužila poznat tajemství mnoha dalších věcí. Věcí, o nichž slychávala z onoho kouzelného světa ukrytého za oknem, stejně jako toužila poznat pravý význam slova „slabiny“. Onoho slova, které z oken dívčí školy susedících s její kuchyní čas od času náhodou zaslechla. Také se díky této škole naučila nazpaměť slova, kterým vůbec nerozuměla, a doufala si, že se jednou objeví někdo, kdo splní její přání a všechna ta slova jí vysvětlí. LM, str. 44

Ti, kteří měli to štěstí, a vzdělání se jim dostalo, naráží i dnes na nedostatek příležitostí, jak využít svůj potenciál. Následující ukázka jasně vypovídá o všeobecné nespokojenosti s dlouhodobě neuspokojivou ekonomickou situací země, která se nejvíce podepisuje na mladých lidech. Ti nemohou dlouhodobě nalézt práci, chybí jim peníze, aby si

mohli pořídit rodinu a dát tak svému životu hlubší smysl. Mnozí se proto uchylují k nelegálním praktikám:

Zeptal jsem se jednoho mladého muže, který pracuje v rádiu al-Wādī, proč si myslí, že vzdělaní mladí lidé kradou památky (z archeologických nalezišť). S hořkostí v hlase odpověděl: „Chodím do školy celý život, má rodina na moje vzdělání vynaloží veškeré finanční prostředky. A když odpromuji, zjistím, že nenajdu práci a nevydělám peníze, které potřebuji, pokud se chci oženit. Památky jsou pohřbené v místě, kde bydlím. Moji pradědové je tam nechali, tak proč na ně nemám nárok?“ JŽ str. 54

Pokud vzdělaní egyptští muži nemohou nalézt práci, pak vzdělané egyptské ženy navíc nemohou nalézt vhodného partnera. V případě, že je žena až „příliš“ vzdělaná, okruh jejích nápadníků se rapidně zmenšuje, neboť sama si ve většině případů nedovede představit žít po boku méně vzdělaného muže a ne všichni stejně vzdělaní muži touží po ambiciózní ženě, která jim svými intelektuálními schopnými může konkurovat – alespoň takové vysvětlení podává například Gh. ‘Abd al-‘Āl ve své knize *Chci se vdávat*. Podobně se cítí i lékařka Bahīga, jedna z postav románu S. Bakr, kterou se navíc z lítosti, jak to tak často bývá, snaží s někým vhodným seznámit její nejbližší:

Někteří z okruhu Bahīginych příbuzných a sousedů, kteří měli pochopení pro její svízelnou situaci, se jí snažili dohodit pár nápadníků, kteří ovšem ani zdaleka nespĺňovali Bahīgina očekávání a společenské ambice. Jen pár z nich mělo maturitu a pracovali na nižších úřednických postech, ostatní dosáhli jen velmi malého vzdělání, přestože měli velmi slušný příjem. ZV, str. 194

V románech M. al-Taḥāwī je školní prostředí z evropského pohledu zobrazeno velmi tradičně. Hrdinky jejích románů mají štěstí, že jejich rodiny je podporují ve vzdělání, na školní léta vzpomínají v drtivé většině případů pozitivně. Román *Al-Chibā’* (Stan, 1996) též autorky, který není předmětem naší analýzy, naopak představuje tradiční beduínské prostředí, kde je dívkám přístup ke vzdělání odepřen a většinu života tráví v izolaci za zdmi vlastních domovů.

Pokud se zaměříme na zapojení egyptských žen do pracovního procesu, lze konstatovat, že jejich participace byla odnepaměti považována za spíše přirozenou, jak uvádíme v teoretické části této práce. Pro nižší vrstvy byl druhý příjem, který zajišťovala právě žena, otázkou přežití; pro ženu z vyšších vrstev pak představovaly její podnikatelské schopnosti prestiž a především byly důkazem její emancipace – ovšem na stranu druhou těmito svými aktivitami mohla svého manžela společensky znemožnit, neboť na něm nebyla finančně závislá a tím pádem byla svému muži o něco rovnější. Je nutné vzít v potaz, že egyptská společnost byla od počátku své existence ovlivňována množstvím rozličných kultur,

nebyla tak rigidní a izolovaná jako například společenství obývajících části arabského poloostrova, pro které pracující žena často znamenala zstuzení rodinné cti.

Tento dualistický princip v určité modifikaci přežil i do dnešních dnů. Pojem práce je v námi analyzovaných literárních textech nazírán ze dvou rozdílných úhlů pohledu. Jedním pólem je otázka přežití a nutnost přispívat do rodinného rozpočtu, druhým pólem je pak touha vzdělaných žen z vyšších vrstev po seberealizaci právě prostřednictvím práce.

Literární hrdinky Salwy Bakr jsou mnohdy již od dětství nuceny pracovat, aby zajistily přežití sobě i své rodině. Tyto ženy často sní o lepším životě pro sebe i své děti, o studiích či lepších pracovních podmínkách. Faktem je, že přes velmi kruté podmínky, kterým musí čelit, si tyto literární hrdinky na svůj úděl nestěžují, s hlavou vzhůru se směle staví nástrahám osudu a vykonávají tu práci, která je v daný moment dokáže uživit.

Hrdinky narozené do příznivějších podmínek (Nadā, Nahīd i 'Ajn) naopak touží pracovat, svou práci mají rády a rozhodně se jí kvůli starosti o manžela či partnera nehodlají vzdát. Zastupují emancipované ženy, které si nenechají život nikým diktovat. Nechtějí podobně jako jejich matky a babičky trávit život v pohodlí domova a veškerou svou energii věnovat péči o rodinu. Tyto tři hrdinky shodně dosáhly doktorského titulu a nedovedou si představit, že by své pracně nabyté vědomosti neměly možnost uplatnit v praxi.

Nahīd se s vervou a navzdory nepříznivým podmínkám pustila do studia archeologie a následně si v tomto oboru vybudovala solidní kariéru: Tady teď Muṣṭafā pracuje. Žena má být tam, kde je její manžel. Ovšem otázky se začaly množit, jak jsem na Muṣṭafu čekala dlouhé, nekonečné hodiny. ... Dočasná ztráta vlastní vize mě donutila vzít věci do svých rukou. Znovu jsem si vzala knihy a poznámky, moji učitelé v Káhiře mi pomohli se zapsat k magisterskému studiu. JŽ, str. 60, 63

3.3.5. Zvyky a tradice, které ženy odmítají přijmout za své

Egyptská společnost se i v dnešní době řídí řadou zvyků a tradic, které vycházejí jak ze zlidovělých, tak z náboženských přesvědčení. Vzdělané skupiny obyvatel od těchto tradic pomalu upouštějí, nicméně stále jsou mnohé z nich v životech lidí silně přítomny. Autorky ve svých dílech otevřeně odsuzují jevy ztrpčující či znesnadňující ženám život – řadí mezi ně obřízku, polygamiu a pro muže snadno dosažitelný rozvod či přehnané (často až fanatické) lpění na rituální čistotě:

A neuplynula dlouhá doba, než se Fahīma dozvěděla, že manžel zvažuje oženit se s třetí ženou. Neskutečně ji to rozčílilo. Nejprve tomu odmítala uvěřit, pak jen spráskla ruce a řekla: „Ten chlap se úplně

zbláznil.“ ... Fahīma dívku vystrašila, umlčela ji pohledem a vyklopila jí všechny podrobnosti, které se dozvěděla. Druhé manželce vysvětlila všechna nebezpečí, která by nová žena do jejich života mohla vnést. Obchodník už není nejmladší a mohl by se s oběma, nebo jen s jednou z nich, rozvést. Když to mladá dívka z venkova uslyšela, strachy jí srdce poskočilo – nakonec mohla skončit bez domova, kdyby se s ní obchodník rozvedl. LM, str. 6,7

Její smutek neměl konce, a kdyby náhodou potkala svého mizerného manžela, rozsekala by ho na kousíčky, udělala by z něj mleté maso, protože to on jí způsobil všechno tohle trápení, od té doby, co ji opustil a nikdy se nevrátil. Odvedl ji od rodiny, když se s ní před lety na venkově oženil, a odvedl ji do tohoto města, kde si jeden člověk o druhém nemohl být jist, jestli do města přichází nebo z něj odchází. LM, str. 38

Jednoho dne mě přepadla rozohněná žena a s náznakem obvinění v hlase se zeptala: „Vyšla jste na ulici okamžitě po odpolední modlitbě, aniž byste se umyla?“ ... „Přinesete na náš dům neštěstí!“ křičela. Jako opářená jsem jen s obtížemi zmobilizovala své myšlení a zeptala se jí: „Jak víte, že se stalo něco, co by to vyžadovalo?“ ... Nikdy jsem se nedokázala ztotožnit s tím, že by ze mě voda dokázala smýt jakoukoliv formu duševního znečištění, přesto jsem mechanicky odfíkávala vyznání víry – šahādu – kdykoliv jsem se jako vdaná žena sprchovala. JŽ, str. 170, 171

Sousedka Nāhid je velmi zbožná žena a Nāhid považuje za mladou dívku, která si s náboženskými příkázáními hlavu tolik neláme. Sousedka pojala podezření, že Nāhid se po milování se svým manželem rituálně neočistila a bojí se, že její nečistý stav přinese zkázu na celý dům. Jednou ze součástí pěti náboženských příkázání, také označovaných za pilíře islámu, je i povinnost rituální, tělesné i morální čistoty (*tahāra*), která je předpokladem vykonání modlitby či pouti do Mekky (*haġġ*) (Kropáček, 2003, str. 93). Věřící by se měl očistit vždy před modlitbou, po kontaktu s nečistou věcí – např. pes, vepř, zdechlina, krev, dále po pohlavním styku, u žen po menstruaci a v šestinedělí a v dalších specifických případech (*ibid.*).

3.3.6. Náboženství a duchovní život

Míra propojenosti duchovního a světského života je v arabských zemích mnohem silnější než v západních zemích, kde je religiozita chápána spíše jako privátní, dokonce až intimní záležitost každého jedince. Tato skutečnost se přirozeně promítá i do literatury a způsobu, jakým je téma víry v Boha do textů integrováno. Všechny autorky bez rozdílu vytvořily věřící postavy, které svou víru otevřeně praktikují, s Bohem v rámci literárních textů rozmlouvají a považují jej za přirozenou součást svého života. Následující ukázka je příkladem dialogu, který hrdinka ‘Ajn s Bohem vede:

Pane, nevím, zda Ti mám děkovat nebo Ti to mám dávat za vinu. Mám Ti za lásku, kterou jsi mi dal, děkovat? Nebo Ti mám vyčítat milence, který od lásky utíká pryč? Bože, však víš, jak na tom jsem. Já po lásce prahnu a on od ní utíká – tak proč jsi nás dal dohromady? Bože, věřila jsem Ti a úpěnlivě se k Tobě modlila, pokoušel jsi mě, tak proč mi lásku teď upíráš? Zkoušíš mě?

VV, str. 51

Rozdíl se promítají pouze do vnějších projevů, které jejich náboženské přesvědčení provází. Hrdinky spíše moderní, vzdělané a emancipované, příslušnice střední a vyšší třídy, nenosí *hiğāb* ani *niqāb* a v jejich projevu se objevuje méně frází zmiňujících jméno boží jako např. (díky Bohu, chvála Bohu, dá-li Bůh a pod). O Bohu však hovoří procítěně, projevují mu svou hlubokou láskou a úctou:

Vystoupím na horu Sinaj a mluvím s Pánem svým,

Cesta je dlouhá a výstup náročný

Ale toužím po Něm ...

Bůh a já, tváří v tvář ...

Vznešený jsi, Pane

Věčný na nebeském trůnu Tvém

A nepodstatná já

Toužím jen po jasném světle Tvém ...

VV, str. 25

Naopak postavy Salwy Bakr, pocházející z nižších sociálních sfér, projevují religiozitu velmi tradičním, lidovým způsobem – často užívají výše zmíněné fráze chválící Boha, zakrývají si vlasy, nosí tradiční oblečení a vykonávají různé rituální úkony (např. zaříkávání proti uřknutí či tzv. *závistivému oku*). Přestože jejich osudy jsou často velmi kruté, nepřestávají se k Bohu modlit, jsou mu vděčné za každou drobnou radost, která je v životě potká a i přes všechny těžkosti o boží existenci nikdy nezapochybují, ani Bohu nic nevyčítají.

Modlila se za ochranu před ďáblem a chválila Pána, když si představila, jak by její syn musel jíst odporné jídlo a zbytky, které se servírovaly ve vězení, (a které místo něj teď jedla ona sama). ... Věřila, že nemoc a zdraví jsou v Božích rukách a že On, ve své moudrosti, rozhoduje, kdo bude mít jedno a kdo druhé, neboť On je dárce života. A tak i nadále poslouchala toho krutého manžela, věřice, že je to její svatá povinnost, výraz poslušnosti vůči Bohu.

ZV, str. 99, 153

3.3.7. Sebereprezentace

Jak autorky prostřednictvím svého psaní zobrazují ženy a jak interpretují jejich (své) životy? Co si pro své hrdinky (i pro sebe) přejí? Tyto otázky jsou velmi subjektivní a interpretace každého ze čtenářů na ně jistě odpoví po svém. Ovšem motivy, které v námi analyzovaných

textech převládají, naznačují, že literární postavy se nejvíce ztotožňují s rolí matky, která jejich existenci dává smysl a naplnění. Zejména ženy, které v životě bojují s chudobou a nerovnými podmínkami, vkládají veškeré své naděje do dětí a snaží se je všemožně podporovat, často i na úkor vlastního pohodlí. Ty ženy, které mají dostatek finančních prostředků, se snaží realizovat v práci, ve svých zálibách, ovšem i tak své děti nepřestávají stavět na první místo.

Ženy se zobrazují převážně jako postavy silné, emancipované, v určitém směru nezávislé, nepodléhající konformním stereotypům. Některé ženské hrdinky nepociťují zábrany, když přijde na flirtování s muži – ne vždy se tak řídí tradičními mravními zásadami, jež jim ukládá náboženská morálka. Hrdinky se vůči mužům nevymezují, nezaujímají vyhraněné feministické postoje, naopak touží po harmonickém soužití s mužem, který by doplňoval a naplňoval jejich existenci.

Mnoho hrdinek překvapivě konzumuje alkohol, který je sice muslimům zakázán, nicméně na egyptském území je přítomen již od starověku. I v současné době je jeho výroba a distribuce na území Egypta legální a postoj většinové populace více méně liberální. Styl oblékání finančně zajištěných hrdinek se řídí západními trendy, tyto ženy si nezakrývají ani vlasy, ani tvář a opět tak projevují uvolněný postoj vůči náboženským či zvykovým imperativům. Hrdinky pocházející ze skromnějších poměrů se naopak drží tradičních způsobů oblékání.

Ženy jako autorky jsou velmi otevřené, dokáží přirozeně hovořit o intimních záležitostech a problémech, které je trápí⁹⁴. Je zřejmé, že ženy touží po silnějším, uznávaném hlase, který by hájil jejich zájmy a prosazoval jejich názory ve společnosti, jež se nepřestala řídit pravidly vlastními patriarchálnímu zřízení. Salwā Bakr toto přání výborně vystihla v satirické povídce *Ten krásný hlas, jenž z ní vychází*. Hlavní hrdinka Sa'īda – čtyřicátnice,

⁹⁴ H. al-Badrī například hovoří o nenaplněnosti v manželství; ptá se, zda je možné ospravedlnit touhu po vlastním štěstí, která však může zničit rodinné zázemí; vyjadřuje pochyby o náboženských představách spojených se sexualitou a čistotou; klade si otázku, co pro ženu znamená mateřství nebo ji zajímá pohled muže a ženy na sexualitu v rámci manželského svazku a mimo něj, a zda mohou tyto dva typy vztahů vedle sebe dlouhodobě fungovat.

M. al-Ṭahāwī zkoumá pocity dospívajících dívek, jejich vyrovnávání se s vlastním tělem a osobností; poukazuje na to, jak se dívky, které vyrůstaly odděleně od mužských příbuzných, musí vyrovnávat s novou realitou v prostředí smíšeném; také velmi realisticky líčí fyziologické změny, kterými prochází ženské tělo a psychika.

S. Bakr hovoří o překážkách, které ženám znesnadňují život – o domluvených sňatcích; přehlížení dívek jejich rodinou; nedocení práci žen; o dětské práci; o násilnění; o vraždách ze cti a dalších.

⁹⁴ M. Brins popisuje touhu ženy po lásce; zkoumá, jaké následky může zanechat promiskuitní chování na psychiku ženy; zajímá ji dynamika partnerských vztahů; otázka upřímnosti a sobectví v rámci mileneckého vztahu či proměna psychiky ženy poté, co se vdá.

matka čtyř dětí a žena v domácnosti, zčista jasna zjistí, že její hlas se neuvěřitelným způsobem změnil. Nyní dokáže překrásně zpívat a tento svůj nově nabytý dar chce sdílet s ostatními – chce se stát zpěvačkou. Nikdo, ani její manžel, jí však nevěří, nikdo neprojeví zájem si její zpěv poslechnout. Poté, co se svěří místnímu prodáváči, jí manžel přinutí navštívit psychiatra. Sa'ida je donucena podstoupit léčbu, aby nebyla svému okolí pro výsměch. Přestože Sa'ida o kráse a síle svého hlasu nikoho nepřesvědčí, odmítá se podřídit verdiktu diktovanému autoritami, jenž představují manžel a psychiatr. Předepsaná antidepressiva tajně spláchne do toalety, nicméně ztratí svůj krásný hlas. Zůstane jí jen ten starý – slabý a ochraptělý.

Ženské postavy často trápí, že jejich mužské protějšky je ne vždy chápou, anebo se je pochopit ani nesnaží, jako by muži a ženy žili na rozdílných planetách. Tento pocit může být částečně způsoben tradiční segregací pohlaví, která sice není tak přísná jako v některých zemích Arabského poloostrova, nicméně přispívá k mnohým nedorozuměním, neboť obě pohlaví často nemají v rané fázi života dostatečné možnosti se vzájemně bez předsudků poznat, aby se později v dospělosti mohla plně pochopit.

3.3.8. Tělo

Tématem objevujícím se ve většině románů i povídek je koncept ženského těla, zobrazovaný jak v symbolické, tak v konkrétní rovině. Autorky otevřeně prosazují osvobození ženského těla od nánosů předsudků, náboženských i lidových pověr a negativních konotací, které se k němu v rámci veřejného diskursu váží. „Vy (*Arabové*), *jste strašně konzervativní, ale jen do té doby, co o vztazích (a sexualitě) mluvíte na veřejnosti, ale v soukromí je to něco úplně jiného.*“ (MB, str. 105), říká Olga, postava zahraniční studentky z románu M. al-Ṭaḥāwī. Postoj autorek směřující k osvobození těla výborně vystihují následující slova hlavní hrdinky románu *Jedna žena*:

Během svého života jsem si nikdy nepřipouštěla, že mé tělo je zakázané nebo tabuizované. Vidím ho úplně přirozeně jako součást balíčku, který mi dal Bůh. Nerozumím tajnostem, které se okolo něj točí, ani snaze jej zakrývat. JŽ, str. 131

Tématu ženského těla, sexuality a osvobození se ve své doktorské práci věnuje i hrdinka románu *Modrý baklažán* Nadā – jejími ústy M. al-Ṭaḥāwī čtenáři sděluje:

Ženské tělo představuje velkou část sféry jejího vyvlastnění, neboť se nejedná o pouhé potlačení ženy, které stojí za její komodifikací a zneužitím, stává se také sexuálním nástrojem. Výsledný rozpor mezi přirozenou

funkcí ženy a obecně panujícím pohledem na sex vedl k zásadnímu narušení jejího vnímání vlastního těla a k ještě hlubšímu rozporu v konceptu cti a cudnosti figurujících v arabské mentalitě. MB, str. 120-121

Nahé ženské tělo bývalo v tradičních monoteistických představách vycházejících z tendenčních misogynních interpretací spojováno se symbolem hříchu a hanby. Autority (tj. muži) žili v přesvědčení o nutnosti přísné kontroly nad ženským tělem (Imam, 2005, s. 51-69). Salwā Bakr příklad mužských rozpaků z anachronické představy „nekontrolovatelného“ ženského těla popisuje v povídce *Třicet jeden krásný zelený strom*:

Moje nadřízená Nādjā mě vyzvala, abych ji následovala. Na místě mě potom probodávala pohledem a káravě mi vyčítala: „Jak si dovoluujete přijít do práce bez podprsenky?“ Upozornila mě, že mé chování silně rozrušilo pana ‘Azīze, který to považuje za nebezpečný precedent v rámci firmy, jenž nelze přejít mlčením a dodala, že budu za toto nevhodné chování potrestána. LM, str. 19

Účelu (tj. primárně plodit potomky) a esteticity ženského těla byla, a často doposud je, přisuzována větší míra pozornosti, než je dle autorek za potřebí. Tento fakt ženy omezuje, klade na ně nároky v oblastech, které pro plnohodnotný život nedosahují takové důležitosti (např. usilování o dokonalý vzhled, který je v arabském prostředí spojen kupříkladu s alabastrově bílou pokožkou, o jejíž nedosažitelnosti autorky též hovoří). Dalším diskutabilním jevem je přeceňování panenské čistoty, jejíž důležitost je v arabské kultuře silně zakořeněná. Hrdinka Nadā ve svém disertační práci k danému tématu říká: „Žena opět přijímá takové pojetí cti a sexuality, které staví její fyzickou cudnost nad její existenci v podobě lidské bytosti, a přijímá tak myšlenku, že je užitečná jako tělo, ale jako mysl je nedostačující.“ (MB, str. 107). V extrémních případech vede „porušení“ pravidla cudnosti k vraždám ze cti, více časté jsou pak intervence plastické chirurgie, které dnes běžně provádí rekonstrukci hymenu, jež pod tlakem tradic některé mladé ženy před svatbou podstupují. Hlavní hrdinka románu *Jedna žena* se v kapitole příznačně nazvané *Kletba* vyjadřuje k fenoménu pannenství následovně:

Všechny pokusy žen přesvědčit mě, že se něco ve mně změnilo, že jsem vstoupila do nového světa s novými pravidly, teď když jsem se stala ženou, se minuly cílem. Způsobem, jaký jsem se na své tělo dívala, se vůbec nezměnil: žádný přehnaný úžas ani předstíraná cudnost se nekonalaly. Orgány pro mě představovaly pouze jejich primární funkce. ...

Když jednoho rána zemřel Muṣṭafūv otec, muži přikázali připravit horkou vodu do pokoje zemřelého. Vstala jsem, že ji připravím, protože všichni ostatní truchlili. Jedna žena se za mnou rozběhla: „Vodu může připravit jenom panna!“

„Proč?“ zeptala jsem se.

Přiblížila se ke mně, zakryla mi rukou ústa, čímž mi naznačila, abych se ztišila: „Její čistota je zaručená.“, odpověděla.

Vzala mě za ruku jako neposlušné dítě a vyvedla mě z místnosti. Měla soucit s mou omezeností, která překročila její nejdivočejší představy. JŽ, str. 171-172, 181

Autorky se snaží oprostít od výše jmenovaných kliše, která jsou hluboce zakořeněná v arabské společnosti a naopak se ženskému tělu věnují z ryze femininního pohledu – popisují fyziologické změny, kterými ženské tělo v průběhu života přirozeně prochází. Nejčastěji je popisováno těhotenství a aspekty týkající se viditelných i neviditelných změn s tímto stavem spojenými, zmíněny jsou také momenty jako první menstruace či menopauza – okamžiky svázané se zrozením nového života, jehož posvátnou sílu ženy ochraňují.

Tyto dva zásadní momenty života ženy zmiňuje v obou svých dílech především M. al-Ṭahāwī, která jako jediná z analyzovaných autorek podrobně sleduje dětství a dospívání svých hrdinek: Když začala menstruuovat, měla oproti ostatním dívkám zpoždění. Perioda byla hnědá jako káva, jen pár hnědých šmouh, které objevila v kalhotkách. Poté byla tmavě rudá, musela použít hodně látkových hadříků, které měla matka schované v koupelně (to bylo ještě předtím, než se začaly používat jednorázové vložky). Každý měsíc se jí na špičce nosu udělal jeden uher. Objevil se a zase zmizel a její tělo se pak vrátilo do normálu ... Ráda přemýšlela nad tajemným rytmem, který udávaly její hormony. ... Menstruuovat Hind přestala ve třiatřiceti letech – důvodům proč porozuměla až mnohem později. BH, str. 100

Ženské autorky (pod)vědomě cítí, že všechna výše uvedená témata mají v životě ženy velký význam, a proto o těle píší specificky ženským způsobem⁹⁵ a bez zábran, aby veřejnost přesvědčily, že tělo ženy představuje nezávislou entitu, která již dále nechce být monopolizována a svazována dnes překonanými představami tradiční společnosti.

Do vyprávění se také promítnou okamžiky nejistoty a nespokojenosti s vlastním tělem, které někdy trápí většinu žen bez ohledu na věk, postavení či národnost:

Její plachý pohled je výsledkem dlouhých roků plných frustrace a drtivého strachu, už nedokáže jít s hlavou nahoru. Stále nosí volné oblečení, protože její tělo má k dokonalosti daleko, to ochablé tělo ženy ve středních letech, která nosí vlasy stažené do přísného drdolu jen proto, že si nedokáže udělat čas, aby si je hezky upravila. BH, str. 81-82

⁹⁵ Kolokace se slovy jako *dělo/ha* (arabsky *riḥm*): porodit – doslova vyndat (ji) z dělohy (*‘acharağathā min riḥmihā*), vyrvat z matčiny –hy (*intaza ‘a min r. ummī*), uhnízdít se v –ze (*‘aššaša fī al-r.*), bezpečí –hy (*salāma al-r.*); *bři/cho* (*baṭn*): nafukující se, zduřelé ~ (*nutū ‘al-baṭn*), jizva na –še (*nadba ‘alā al-baṭn*); *mlék/o* (*labn, ḥalīb*): mateřské ~ (*ḥalīb al-‘umm*), sražené ~ (*ḥ. ‘āliq*), pach –a (*rā ‘iḥa al-ḥ.*); *prs* (*ṭadj*), *prsa/hrud’* (*ṣadr*): matčin prs (*ṭ. al-‘umm*), bezpečí prsu/hrudi (*salāma al-ṣ.*) a jiné, jsou možným příkladem typicky ženského způsobu vyjadřování, který zahrnuje přirozené obrazy spojené s těhotenstvím, mateřstvím a funkcemi ženského těla, jenž hrají v ženské psychologii a prožívání prominentní roli.

3.3.9. Exil

Exilová tematika je jistým způsobem zapojena do každého z námi analyzovaných textů. Román *Brooklyn Heights* autorky M. al-Ṭahāwī je příběhem třicátnice Hind, egyptské emigrantky, jejíž motivy k opuštění rodné země se neodvíjejí od politického či jiného útlaku. Egypt opustila dobrovolně, protože měla pocit, že svůj život chce začít s čistým štítem, v novém prostředí, bez zátěže předchozích zkušeností a zklamání. Jen velmi těžko lze posoudit, do jaké míry bylo toto její rozhodnutí šťastné – v Americe, kde každý den pociťuje jazykové i kulturní bariéry, má neustálou potřebu se ve vzpomínkách vracet do rodné země, do dětství – do doby a místa, kde jí bylo dobře. Na rozdíl od ostatních imigrantů je v novém prostředí spíše pasivní a podvědomě se mu brání. Jistě je tento stav myslí způsoben její nevyrovnanou povahou, částečně snad i věkem, protože jak sama říká, v porovnání s ostatními cizinci, kteří také začínají od píky, je „stará“. Autorka úmyslně staví do kontrastu s Hind jejího osmiletého syna, jehož přirozená schopnost adaptovat se je vlastní téměř každému dítěti. Čtenář nabývá pocitu, že odchod do zahraničí byl pro Hind pouhým neúspěšným pokusem jak uniknout před problémy i před sebou samotnou.

V románu je popsán obecný stesk, který čas od času dosedne na každého z těch, kteří opustili svou vlast: Usměje se na něj a on jí úsměv oplátí, ovšem nejde k němu blíž, protože ví, že zoufale vyhledává kohokoliv, kdo mluví arabsky – a potom už ho nic nezastaví. Opakuje se znovu ten samý monolog, který ji jen unavuje: jak sem přišel z jedné vesnice blízko Nābulusu a otevřel si tu v roce 1955 krám, který pojmenoval *Ženichovy sladkosti*, jak jeho stěny pokryl fotkami své vesnice a jak ten samý krám proslul, protože ještě stále vyráběl domácí šerbet z růžové vody, nābulusskou kunāfu se sýrem a malé kulaté placičky velikosti sušenek – plněné kunāfou, medem a sýrem. Každé ráno se místní arabští dělníci scházeli u něj v krámě, aby si ty sušenky, které voněly zvláštním steskem, který sami nedokázali vysvětlit, koupili. BH, str. 186

Ostatní autorky sice své vyprávění v prvním plánu nesoustředí na příběhy emigrantů jako Hind. Žádná z nich ovšem nevynechává zmínku o ekonomické migraci vzdělaného egyptského obyvatelstva do bohatých zemí Perského zálivu, kulminující v 70. letech minulého století (kam tento jev ve vyprávění také nejčastěji zasazují). „Odliv mozků“ měl a doposud má nezanedbatelný vliv na vývoj a formování egyptské společnosti, jak se mimo jiné uvádí v teoretické části této práce. Autorky tento jev spojují s negativním nárůstem prominence konzumních hodnot, které zachvátily egyptskou společnost ve spojitosti s kapitálem proudícím ze Zálivu, také upozorňují na příchod nepůvodních, radikálnějších náboženských praktik, zmiňují větší výskyt smíšených manželství (typu bohatý arabský muž ze zemí Zálivu a mladá egyptská dívka) a v neposlední řadě ukazují na dlouhé a obtížné

odloučení, které poznamenává rodiny, jejichž příslušníci se rozhodli zlepšit životní standard svých nejbližších tím, že si našli dobře placenou práci v zahraničí. Následující tři ukázky jsou důkazem toho, že průměrný Egyptan si práci v ropných zemích spojoval se snadným výdělkem a materiálním zabezpečením rodiny:

I poté, co se všichni jeho kamarádi sbalili a šli za prací na ropná pole, její matka nepřestala doufat, že nakonec bude přeci jen možné jej přesvědčit. ... Lidé, které (otec) znal, se rozutekli na všechny strany, někteří do Iráku, jiní do Zálivu – a hned na to se začaly objevovat na prádelních šňůrách vylepšené příkrývky, přivezené ze zahraničí, měkké a tak hřejivé. K příkrývkám se obvykle připojily i stereo přehrávače z Libye a televizory z Port Saidu.

BH, str. 164, 165

Nicméně místo, aby se odstěhovala do země s Volvy a Mercedesy, kde lidé cestovali letadly do všech koutů světa, jakoby jezdili jen autobusy, Bahiġa byla přesunuta na místo, o jehož existenci na mapě možná ani netušila – do ženského vězení.

ZV, str. 195

Matka mu s klidem odvětila: Proč se nevrátíš na své původní místo a nevyděláš další peníze, abys mohl přistavět další patro? Nebo si zaříd' půjčku někde v Zálivu!

JŽ, str. 98

Salwā Bakr a Hāla al-Badrī ve svých dílech nejednou zmiňují osudy řecké komunity, která byla v průběhu 50. let minulého století z Egypta odsunuta do nuceného exilu. Zapojení této historické události do literárních textů svědčí o silné schopnosti empatie autorek, o možném pocitu viny či dluhu, který egyptská společnost vůči řeckým spoluobčanům pociťuje a především o nutnosti „zahojení“ starých křivd, které tyto komunity utrpěly.

Mnohokrát si kladl otázku, zda má někdo právo jiného vyrvat z místa, kde vyrostl, a poslat jej na úplně jiný kontinent, o kterém nic neví. Najednou zapomínal, co se učil o kolonialismu a koncesích, které jim z těla sály mizu v době před červencovou revolucí. Bude se tímto paradoxem zabývat a naivně bude uzurpovat určitý výklad práva, když bude tvrdit: „Není proletariát jen proletariát – ať se jedná o Řeky nebo Brazilce?“ ... Ovšem kdyby do věci nebyla zapletená Maggie, zastával by jistě úplně opačný názor a hájil by svou zemi a národ.

JŽ, str. 84

K prstenu přišla úplnou náhodou – byl ve vnitřní kapse starého kabátu, který dostala od jedné Řekyně, u které dlouho a věrně pracovala. Kabát jí darovala, když musela v roce 1956 narychlo opustit zemi stejně jako ostatní vyhoštění cizinci.

ZV, str. 156

3.3.10. Domácí a světové dění

Autorky zůstávají pevně zakotvené v realitě své doby, která silně ovlivňuje jejich psaní, a stejně jako předchozí generace spisovatelek neunikají do idealizovaného imaginárního světa. Dávají tak jasně najevo svůj zájem o současné dění, na které si utvářejí názory, jenž prostřednictvím svých hrdinů dále rozvíjejí. Nejčastěji jsou zmiňovány události

mezinárodního charakteru, které se přímo dotýkají arabského světa – série válečných konfliktů Egypta s Izraelem a jejich dopady na běžný život egyptského lidu, postava prezidenta ‘Abd al-Nāšira, izraelsko-palestinské konflikty, druhá intifáda (intifāda al-‘aqṣā) z roku 2000, útoky z 11. září 2001, válka v Perském zálivu, druhá americká ofenziva vedená proti Iráku a mnohé další. Hāla al-Badrī dokonce zmiňuje kontroverzi, kterou vyvolalo vydání románu *Walīma li-‘a‘šāb al-baḥr* (*Hostina mořských řas*, 1983) syrského autora Ḥajdara Ḥajdara. Rozruch spojený s druhým egyptským vydáním Ḥajdarova románu přímo ovlivnil chování jednoho z autorčiných fiktivních hrdinů.

Příklady zakomponování aktuálního dění do literárních textů:

Pár týdnů poté, co se ‘Alī vrátil z dovolené, vypukla druhá palestinská intifáda. Následovalo to ihned poté, co Ariel Šaron provokativně vstoupil obutý do jeruzalémské mešity al-‘Aqṣā⁹⁶ Jako náhodou se vše seběhlo v době výročí al-Nāširovy smrti. (VV, str. 29)

Novinář se ptá spisovatele ‘Amra: Myslíte, že z nás bude druhé Alžírsko, které zabíjí vlastní intelektuály, spisovatele a kohokoliv s opozičními názory? Jak se Vám v takové atmosféře píše? Bude Vaše autocenzura přísnější, poté co se odehrálo okolo *Hostiny mořských řas*? Co si myslíte o tom, že duchovní z al-‘Azharu jednájí jako cenzoři v literatuře? (JŽ, str. 300)

Nāhid čte článek, který vyšel v deníku *The Independent*: „Článek se zabýval spojením mezi používáním střel z ochuzeného uranu spojeneckými jednotkami během války v Zálivu a znatelným nárůstem zhoubných nádorů u iráckých dětí.“ ... „To je hrozné, co si Iráku musí vytrpět ... jen těžko se tomu dá věřit a jen těžko se o tom dá mlčet.“ (JŽ, str. 200; 201)

Z výše uvedených úryvků je patrné, že autorky se kromě historických událostí vyjadřují také k současným kontroverzním kauzám, hodnotí je a nechávají je působit na hrdiny svých vyprávění. V případě kauzy střel s ochuzeným uranem neváhala Hāla al-Badrī zařadit do literárního textu dvoustránkový překlad pořízený hlavním románovým hrdinou, který se zmíněnou tematikou podrobně zabývá. I prostřednictvím literatury tak autorky posilují obecné povědomí svých čtenářů a apelují na to, aby nezůstali neteční vůči regionálnímu či světovému dění.

Co se otevřeného hodnocení domácích (především politických) událostí týče, autorky k nim zauímají víceméně vyhýbavý postoj – nejspíše z obav před cenzurou nebo možnými postihy. Všechny z analyzovaných románů byly vydány v době, kdy byl u moci Ḥusnī Mubārak, který stejně jako jeho předchůdci neváhal opozici (i v podobě spisovatelů) pro výstrahu zavírat do vězení.

⁹⁶ Věřící si před vstupem do mešity vždy sundávají obuv. Od návštěvníků mešit se očekává, že tento zvyk budou plně respektovat.

4. ZÁVĚR

Egypt byl ve všech svých historických epochách kosmopolitním prostorem, místem střetu rozličných kultur a civilizací – kromě prominentního islámsko-arabského proudu se do tváře dnešního Egypta silně obtisklo dědictví faraonské civilizace, kultura řecká i římská, křesťanská i židovská, a kromě mnohých dalších například i kultura osmanská, podobně jako ta koloniální západoevropská. Stejně jako společenské zvyklosti Egyptanů nebyly nikdy jednolité, ani vztah společnosti k ženám neměl unifikovaný charakter. Daný vztah se přirozeně proměňoval a vyvíjel s příchodem nových kultur a duchovních směrů a obohacoval stávající lidové tradice.

Laická veřejnost pocházející z našeho kulturního prostoru tíhne ne příliš šťastným způsobem ke generalizaci a směřuje problémy arabského, popřípadě islámského světa do jednoho celku. Tato práce se ve své teoretické části pokusila prostřednictvím studia prací Leily Ahmed poukázat na neopodstatněnost mnohých zažitých pravd o arabských (egyptských) ženách, které se zaryly do podvědomí obyvatel evropského kulturního prostoru. Pravdou zůstává, že postavení egyptských žen v porovnání s postavením žen žijících například v České republice nebo jinde v Evropě je v mnohých ohledech obtížnější, ovšem pokud jejich situaci postavíme do kontrastu se situací žen saudských či jemenských (v případě kontextu arabsko-islámského) nebo například pákistánských či afgánských (v kontextu pouze islámském), je zřejmé, že práva a možnosti druhých jmenovaných skupin jsou ještě omezenější a jejich osobní svoboda okleštěnější. Přehled v teoretické části poukazuje na poměrně pokroková opatření týkající se programového vzdělávání žen či možnosti spolurozhodování o věcech veřejných (např. udělení volebního práva, zakládání ženských politických stran apod.), která byla vcelku úspěšně implementována navzdory tradičnímu patriarchálnímu uspořádání tamní společnosti.

Egyptské ženy urazily za posledních sto let svého emancipačního úsilí obdivuhodný kus cesty. O svá práva se zasazovaly velice uvědomělým, programovým způsobem. V čele těchto snah stály vzdělané, charismatické osobnosti jako Hudā Ša‘rāwī, Malak Ḥifnī Nāṣṣif či Doria Šafīk, ženy, jež v boji za osobní svobodu neváhaly podstoupit i ty nejtěžší oběti. Postupně se ženy dokázaly etablovat na mnoha úrovních veřejného života. Svůj hlas dokázaly nejlépe prosadit prostřednictvím publikační činnosti – jak prostřednictvím žurnalistiky, tak prostřednictvím krásné literatury. Všeobecné uznání si ovšem vydobývaly pozvolným způsobem. Zprvu se ženy do psaní zapojovaly pod rouškou anonymity, aby nepoškodily

dobrou pověst své rodiny. Veřejnost nebyla připravena naslouchat jejich názorům, neboť ženy do té doby žily spíše stranou veřejného dění, jejich primárním úkolem bylo starat se o domácnost a blaho rodiny – jejich názory, přesvědčení a idey veřejnost, kterou tvořili především muži, nezajímaly. Postupem času se ženy ke svým dílům začaly hlásit, vydobily si vlastní místo uvnitř názorového spektra, postupně se staly uznávanou součástí egyptské literární i žurnalistické scény a dnes se k různorodým tématům vyjadřují podobně jako jejich mužští kolegové. Pokud bychom porovnali vyspělost a vývoj novodobé egyptské, nejen ženské, literatury s ostatními arabskými zeměmi, je patrné, že tato patří mezi literatury s jednou z nejdelších a nejpevnějších tradic vůbec (Allen, 2000, s. 177–192), což se mimo jiné odráží na úspěšnosti mnoha egyptských spisovatelek na mezinárodní literární scéně.

Kromě zprostředkování uměleckého prožitku se autorky ve svých dílech snaží upozornit na problémy, kterým společnost nevěnuje dostatek pozornosti – z jejich prací lze vycítit především frustraci pramenící z diskriminace na základě pohlaví⁹⁷ (jak uvnitř rodiny, tak na veřejnosti). Vedle snahy o zlepšení vlastní situace nezůstávají netečné vůči globálním problémům – pro dnešní autorky je samozřejmostí vyjadřovat se k aktuálním politickým a sociálním tématům.

Ženám se postupně dařilo bořit hradby tabuizovaných témat, hranice diskutovatelného se neustále posouvají – ženy se například nebojí otevřeně hovořit o intimních otázkách uspokojení fyzického i duševního charakteru ve vztahu s mužem. Svou nespokojenost vyjadřují s rozmyslem – nežalují, nelitují se. Přestože by jejich situace mohla být z našeho (evropského) pohledu často neúnosná, literární hrdinky působí vyrovnaně, sebevědomě a hrdě. Na své problémy poukazují s ironií, satiricky zlehčují problematické situace (S. Bakr). Mladší spisovatelky (M. Brins, M. al-Ṭahāwī) jsou ve své deskripci odváznější, nebojí se naplno odhalit veškeré aspekty intimního života ženy týkající se jak fyziologických změn, tak pohlavní touhy.

Autorky své hrdinky představují jinak než pouze v tzv. tradičních femininních rolích⁹⁸ – tyto ženy právě dělají to, po čem v životě touží. Přestože musí čelit různým problémům, věnují se především vlastnímu životu, což v sebemenším nezasahuje do jejich tradiční role

⁹⁷ Tuto diskriminaci pociťují samy autorky i v rámci svých literárních aktivit: Některé z nich bojovaly a dodnes bojují s otázkou autocenzury. Za své smýšlení či aktivity si pod vlivem upnuté náboženské morálky a konzervativních společenských pravidel vysoudily zlobu a nesouhlas veřejnosti či svých blízkých a příbuzných. S nelibostí se proto vyhraňují vůči pojmu ženské psaní v tom slova smyslu, jak jej dnes chápe jistá část veřejnosti – tj. jako pouhou formu autobiografie a ne jako svébytné umělecké dílo fikce. Autorky se proto na rozdíl od svých mužských kolegů mohou častěji pod vlivem veřejného mínění ocitnout v nepříjemné pozici.

⁹⁸ Jedna z hrdinek se rozhodla emigrovat do USA a stát se spisovatelkou, jiná se rozhodla podniknout dobrodružnou cestu pouští, další pracuje na doktorátu, další je úspěšnou archeoložkou, atd.

matky a partnerky. Čtenáři se představují hrdinky, které se chovají liberálněji a nevázaněji, než dnešní průměrné egyptské ženy. Příklady můžeme vidět v časté konzumaci alkoholu, v odmítání závoje či v uvolněné komunikaci s osobami opačného pohlaví. Jistě je takovéto chování možné, avšak na veřejnost běžně neproniká, neboť ženy čelí neustálému tlaku svého okolí, rodinou počínaje a společností obecně konče, jenž apeluje na dodržování tradičních morálních zásad. Odložení závoje či záměrné porušení nepsaných segregáčních pravidel může být vysvětlováno zavádějícím způsobem, přestože by se jednalo pouze o projev „filantropické“ svobodomyslnosti, která „není myšlena zle“. Autorky touží po společnosti, která by dopředu neodsuzovala touhu po osobní svobodě zkosnatělými měřítky zažitých pořádků, a doufají, že jednou se tato pravidla podaří prolomit. Autorky také rozlišují mezi postavením žen v rámci městských a venkovských komunit. Dodnes je patrný hluboký rozkol mezi poměry panujícími na venkově a ve městech – venkov je stále velmi tradiční a míra společenské reformy velmi pomalá, zatímco ve městech se daří zkosnatělé tradice a zvyky překonávat snáze a rychleji.

Zajímavý je pohled autorek na otázky duchovního života. Všechny hrdinky beze zbytku jsou praktikující muslimky. Do žádného z analyzovaných textů nepronikla otázka ateismu. Hrdinky však silně rozlišují mezi vlastní interpretací boží existence a svým intimním vztahem k Bohu, který je milující a milosrdný, a obecně uznávanou představou Boha. Zpochybňují proto náboženská přikázání a pravidla, která se s jejich chápáním Boha neslučují. Nebojí se vyjádřit vlastní názor k takto citlivé otázce, jakou v islámském prostředí víra je, a do jisté míry tak zpochybňují tradiční patriarchální interpretaci náboženství, která dle jejich názoru ztrpčuje ženám život.

Ženské hrdinky nezastávají vyhraněné feministické názory. Přirozeně cítí, že muže ke svému životu potřebují, zbytečně je nezesměšňují, ani jimi nepohrdají. Touží po rovnocenném partnerství a vzájemné toleranci. Vzdělání muži jsou zobrazováni jako svobodomyslnější a obecně otevřenější dialogu s opačným pohlavním než ti muži, kterým se vzdělání nedostalo. Důležitost vzdělání je proto autorkami stavěna také do souvislosti s harmoničtějším a rovnostářštějším fungováním společnosti.

Naši práci lze uzavřít konstatováním, že obraz ženy v současném díle egyptských autorek je odrazem ideálního stavu míry osobní svobody, který by si pro sebe ženy přály, a zároveň bez obav a jinotajů poukazuje na negativní jevy, které dnešní egyptskou ženu omezují a trápí. Velmi pozitivním faktem je, že ženy o problémech hovoří otevřeně a nebojí se projevit vlastní názor, aniž by musely využívat aluzí, alegorií či jiných skrytých narážek.

Pozitivním faktem budiž také to, že ženské autorky jsou v Egyptě velmi uznávané, jejich tvorba tak má možnost zasáhnout široké spektrum čtenářů a ovlivnit tím vývoj směřování egyptské společnosti a jeho vztahu k ženám.

BIBLIOGRAFIE

Primární zdroje:

AL-BADRĪ, Hāla. *ʿImraʿatun .. mā*. 1. vyd. Káhira: Dār al-hilāl. 2001. 310 s. ISBN 977-07-0775-9.

AL-ṬAHĀWĪ, Mīrāl. *Al-bāḍiḡāna al-zarqāʿ*. 2. vyd. Bejrút: Dār al-ādāb. 2008. 144 s. ISBN 978-9953-89-083-8.

AL-ṬAHĀWĪ, Mīrāl. *Brūklīn hājts*. 1. vyd. Káhira: Dār aš-šurūq. 2011. 246 s. ISBN 978-977-09-2989-6.

BAKR, Salwā. *Al-ʿaraba al-ḡahabīja lā tašʿudu ilā al-samāʿ*. 3. vyd. Káhira: Maktaba Madbūlī. 2004. 250 s. ISBN 977-208-449 – x.

BAKR, Salwa. *The Wiles of Men and Other Stories*. Přeložil Denis Johnson-Davies, 2. vyd. Káhira: The American University in Cairo Press. 2006. 178 s. ISBN 977-424-399-4.

PRINCE, Mona. *So You May See*. Přeložil Raphael Cohen. 1. vyd. Káhira: The American University in Cairo Press. 2011. 199 s. ISBN 978-977-419-444-6.

Sekundární zdroje:

ABBOTT, Nabia. *Women and the State in Early Islam*, Journal of Near Eastern Studies, Vol. 1, No. 3 (Jul., 1942), The University of Chicago Press, s. 341-368.

AHMED, Leila. *A Quiet Revolution: The Veil's Resurgence, from the Middle East to America*. 1. vyd. New Haven: Yale University Press. 2011. 352 s. ISBN 0-300-17095-5.

AHMED, Leila. *Arab Culture and Writing Women's Bodies*. Feminist Issues. Spring 1989, Volume 9. vyd. 1, s. 41-55.

AHMED, Leila. *Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate*. 1. vyd. New Haven: Yale University Press. 1992. 296 s. ISBN 0-300-05583-8.

AL-HASSAN GOLLEY, Nawar. *Reading Arab Women's Autobiographies: Shahrazad Tells Her Story*. Austin: University of Texas Press, 2003. 254 s. ISBN 0-292-70545-X

AL-ṬAHĀWĪ, Mīrāl. *Al-Chibāʿ*. Bejrút: Dār al-ādāb. 2011. 149 s. ISBN 978-9953-89-170-5

AL-ZAJJĀT, Laṭīfa. *Al-Bāb al-maftūḥ*. Káhira: Al-Haj´a al-misīja al-‘āma lil-kitāb, 1989, 353 s.

ALLEN, Roger M. A. *An introduction to Arabic literature*. 1. vyd. New York: Cambridge University Press, 2000. xxi, 263 s. ISBN 0-521-77657-0.

ASHOUR, Radwa, ed., GHAZOUL, Ferial Jabouri, ed. a REDA-MEKDASHI, Hasna, ed. *Arab women writers: a critical reference guide, 1873-1999*. Káhira: American University in Cairo Press, 2008. xiii, 526 s. ISBN 978-977-416-146-9.

ASHOUR, Radwa. *Specters*. Přeložila Barbara Romaine. Northampton: Interlink Books, 2011. 281 s. ISBN 978-1-56656-832-6

BADRAN, Margot. *Feminism in Islam: secular and religious convergences*. Oxford: Oneworld, 2009. ix, 349 s. ISBN 978-1-85168-556-1.

BAREŠ, Ladislav, VESELÝ, Rudolf a GOMBÁR, Eduard. *Dějiny Egypta*. vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 821 s. Dějiny států. ISBN 978-80-7106-971-3.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad. 14. vyd., (5., opr. vyd.). Praha: Česká biblická společnost, 2008. 1403 s. ISBN 978-80-85810-66-0.

BOOTH, Marilyn. *May Her Likes Be Mutiplied: Biography and Gender Politics in Egypt*, Berkley: University of California Press, 2001. 524 s. ISBN 978-0520224209

EL SADDA, Hoda. *Gender, Nation, and the Arabic Novel: Egypt, 1892–2008*. vyd. 1. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012. 304 s. ISBN 0748639268

GAUDETTE, Pat. *Madonna/Whore Complex: Love Without Sex; Sex Without Love*. Home & Leisure Publishing, Inc., Kindle Edition, 2011. 132 str. 204 KB ASIN: B0055PQ18U

GOITEIN, S.D. *A mediterranean society: the Jewish communities of the Arab world as portrayed in the documents of the Cairo Geniza. Volume 2, The community*. Berkley: University of California Press, 1971. xvi, 633 s. ISBN 0-520-01867-2.

HAMAN, Aleš a JÍLEK, Jan. *Obsahová analýza beletrie pomocí obsahových indikátorů*. Praha: St. knihovna ČSR-sektor výzkumu a metodiky knihovnictví, 1986. 75 s. Materiály, studie, informace / St. knihovna ČSR; 17.

HANDAL, Nathalie. *The Poetry of Arab Women: A Contemporary Anthology*. New York: Interlink Pub Group Inc, 2001. 355 s. ISBN 978-1566563741

- HÉRODOTOS. *Dějiny*. 3. vyd., v nakl. Academia 1. Praha: Academia, 2004. 548 s., [20] s. obr. příl. ISBN 80-200-1192-7.
- IMAM M., Aisha. *The Muslim Religious Right ('Fundamentalists') and Sexuality*. In Haideh MOGHISSI, ed. *Women and Islam: critical concepts in sociology*. 1. vyd. Londýn: Routledge, 2005. 3 sv. (xxvii, 419, xii, 447, xi, 500) s. *Critical concepts in sociology*. ISBN 0-415-32418-1
- Korán*. vyd. 7., V tomto překladu 3., překlad Ivan Hrbek, Praha: Academia, 2000. 797 s. ISBN 80-200-0246-4.
- KROPÁČEK, LUBOŠ IN KNOTKOVÁ, Blanka a kol. *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. vyd. 1. Praha: Paseka, 2008. 351 s., [32] s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-7185-890-4
- KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 3., dopl. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003. 292 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-7021-613-1.
- LEWIS, Jane (ed.) a Jane RITCHIE (ed.). *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Science Students and Researchers*. Londýn: SAGE Publications, 2003. 352 s. ISBN 978-0761971108
- ONDRÁŠ, František. *Autobiografický narativní dokument v díle egyptského autora Sun 'alláha 'Ibrāhīma*. Praha: Set out, 2008. 176 s. ISBN 978-80-86277-62-2.
- RAMADAN, Somaya. *Leaves of Narcissus*. Káhira: The American University in Cairo Press. 2007. 112 s. ISBN 978 977 416 058 5
- RODED, Ruth. *Women in Islamic Biographical Collections: From Ibn Sa'd to Who's who*, Londýn: Lynne Rienner Publishers, 1994. 157 s. ISBN 1555874428
- SAADAoui, Naoual. *Femmes Égyptiennes: Tradition Et Modernité*. Přeložily E. Trabelsi a E. Chettaoui, Paříž: Des femmes, 1991. 227 s. ISBN 2721003178
- SAID, Edward. *L'Islam Dans Les Médias: Comment Les Médias et Les Experts Façonnent Notre Regard Sur Le Reste Du Monde*. Arles: Actes Sud, 2011. 281 s. ISBN 978-2-7427-8240-6
- SEYMOUR-YORN, Caroline. *Cultural Criticism in Egyptian Women's Writing*. New York: Syracuse University Press, 2011. 200 s. ISBN 978-0815632863

TYSON, Lois. *Critical Theory Today, A User Friendly Guide*. New York: Routledge, 2006. 465 s. ISBN 0-415-97410-0

VALASSOPOULOS, Anastasia. *Contemporary Arab Women Writers: Cultural Expression in Context*. Abingdon: Routledge, 2007. 192 s. ISBN 0-203-30709-7

ZAYYAT, Latifa. *The Owner of the House*. Přeložila Sophie Bennett. Londýn: Quartet Books, 1997. 208 s. ISBN 0-7043-8043-9

ZEIDAN, Joseph T. *Arab women novelists: the formative years and blond*. Albany: State University of New York Press, 1995. 363 s. ISBN 0-7914-2172-4

Internetové zdroje:

Elektronické knihy, časopisy a studie:

CORTESE, Delia. *Women and the Fatimids in the world of Islam* [online]. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006, [online]. [cit. 2014-04-15]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10137880>.

GÓRAK-SOSNOWSKA, Katarzyna a Maciej KLIMIUK. *Romans czy rodzina? Matżeństwo urfi a wyobrazenia o nim zachodnich turystek w Egipcie*, *Interalia* 8, 2013, s. 201-213, [online]. [cit. 2014-08-24]. Dostupné z: http://www.depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/1412/g%C3%B3rak-sosnowska_klimiuk_ma%C5%82%C5%BCe%C5%84stwo%20urfi%20w%20Egipcie.pdf?sequence=1&isAllowed=y

HATEM, Mervat F. *Economic and Political Liberation in Egypt and the Demise of State Feminism*. *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 24, No. 2, s. 231-251, Cambridge University Press, May 1992 [online]. [cit. 2014-08-24]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/164296>

KEDDIE, Nikki, ed., *Women in Middle Eastern history: shifting boundaries in sex and gender*, New Haven, CT: Yale University Press, 1992. [online]. [cit. 2014-04-03]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10645470>

KEGAN GARDINER, Judith. *On Female Identity and Writing by Women*. *Critical Inquiry* Vol. 8, No. 2, Writing and Sexual Difference (Winter, 1981), str. 347-361, The University of Chicago Press.[online]. [cit. 2014-08-26]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/1343167>

O'LEARY, De Lacy. *A Short History of the Fatimid Khalifate*, University of Toronto Libraries, Internet Archive, 2001, str. 173. [online]. [cit. 2014-04-15]. Dostupné z: http://archive.org/stream/shorthistoryoffa00oleauoft/shorthistoryoffa00oleauoft_djvu.txt

RIZVI, Sayyid Saeed Akhtar. *Hijab: The Dress of Modesty in Islam*, Dar es Salaam: Bilal Muslim Mission of Tanzania, 1992, str. 33, ISBN 9976 956 74 6 [online]. [cit. 2014-08-24]. Dostupné z: http://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=rP2qAgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=awrah+mahram&ots=8kh9UqHMYt&sig=VWjug8oDlThF-uMtLdG11U9HxI4&redir_esc=y#v=onepage&q=awrah&f=false

RUSSELL, Mona L. *Creating the new Egyptian woman: consumerism, education, and national identity, 1863-1922*, 1. vyd. New York: Palgrave Macmillan, 2004. [online]. [cit. 2014-08-15]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10135636>.

WHITE, Rachel Evelyn. *Women in Ptolemaic Egypt*. The Journal of Hellenic Studies, Vol. 18, (1898), s. 238-266, The Society for the Promotion of Hellenic Studies, [online]. [cit. 2014-08-15]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/623728>

Ostatní internetové zdroje:

AHMED, Leila. *Following the trail of Islamism and the Veil across time and borders*, 2011, YouTube kanál London School of Economics and Political Science (LSE), [online]. [cit. 2014-08-16]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=p7JNxIJ_7T8

AHRAM ONLINE, *Egypt marriages up by 2.7%, divorces up by 2.2%*, 2013, [online]. <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/71797/Egypt/Politics-/Egypt-marriages-up-by-,-divorces-up-by-.aspx>

AL-HADARI, Ihab a Doris KILIAS. *Die Welt heimlich von den Baumwipfeln aus beobachten...*, 2012, [online]. [cit. 2014-04-30]. Dostupné z: http://www.unionsverlag.com/info/link.asp?link_id=3733&pers_id=1673&pic=../portrait/TahawiMiralal.jpg&tit=Miral%20al-Tahawi

AMAZON, *A Certain Woman, Modern Arabic Literature*, 2014, [online]. [cit. 2014-08-12]. Dostupné z: <http://www.amazon.com/Certain-Woman-Modern-Arabic-Literature/dp/9774160282>

AMIREH, Amal. *Remembering Latifa al-Zayyat*, Al-Jadid: A Review and Record of Arab Culture and Arts, 1996. [online]. [cit. 2014-08-15]. Dostupné z: <http://www.aljadid.com/content/remembering-latifa-al-zayyat>

ARAB WORLD BOOKS, *Unveiling the Lives of Egypt's Bedouin Women*, 2002, [online]. [cit. 2014-08-12]. Dostupné z: <http://www.arabworldbooks.com/news18.html>

CAPMAS, *Al-Kitāb al- 'ihṣā' ī as-sanawī*, kapitola As-Sukkān, s. 45, 2013, [online]. [cit. 2014-04-07]. Dostupné z: <http://www.capmas.gov.eg/pdf/Electronic%20Static%20Book2013/arabic/population/untitled1/pop.aspx>

CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY. *The World Factbook; Egypt – People and society*. 2013–14. [online]. [cit. 2014-03-22]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html>. ISSN 1553-813.

DAILY NEWS EGYPT, *99.3% of Egyptian women experienced sexual harassment: report*, 2013, [online]. [cit. 2014-03-26]. Dostupné z: <http://www.dailynewsegypt.com/2013/04/28/99-3-of-egyptian-women-experienced-sexual-harassment-report/>

ELSADDA, Hoda. *Egypt: the battle over hope and morale*, 50.50 Inclusive Democracy, 2011. [online]. [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: <http://www.opendemocracy.net/5050/hoda-elsadda/egypt-battle-over-hope-and-morale>

EUROPEAN TRAINING FOUNDATION, *Women and work in Egypt*, 2009, [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: [http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/%28getAttachment%29/D3E0FA7D21DC7D7EC1257610005A2381/\\$File/NOTE7UUM9B.pdf](http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/%28getAttachment%29/D3E0FA7D21DC7D7EC1257610005A2381/$File/NOTE7UUM9B.pdf)

GAMAREKIAN, Barbara. *A Greater Role for Egypt's First Lady*, New York Times, 1988, [online]. [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/1988/02/14/world/a-greater-role-for-egypt-s-first-lady.html?pagewanted=3&src=pm>

Githa Hariharan in Conversation with Radwa Ashour and Ahdaf Soueif (Parts 1 & 2), 2010, [online]. [cit. 2014-04-30]. Dostupné z: <http://www.radwaashour.net/video/>

HASSAN F., Abdalla. *Making the Life of a Modern Nomad into Literature*. New York Times, 2012, [online]. [cit. 2014-08-12]. Dostupné z:

<http://www.nytimes.com/2012/01/05/world/middleeast/making-the-life-of-a-modern-nomad-into-literature.html?pagewanted=all>

HOFMANN, Melissa. *Virginity and chastity for women in late antiquity*. TCNJ Journal of Student Scholarship, Vol IX, Duben, 2007, [online]. [cit. 2014-08-15]. Dostupné z: <http://joss.pages.tcnj.edu/files/2012/04/2007-Hofmann-Virginity.pdf>

CHILD INFO, *Progress*, 2012, [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: http://www.childinfo.org/files/MENA_Egypt.pdf

JAQUETTE, Elisabeth. *Salwa Bakr on 'Women and Arabic Literature'*, Arabic Literature, 2012, [online]. [cit. 2014-05-30]. Dostupné z: <http://arablit.wordpress.com/2012/11/18/salwa-bakr-on-women-and-arabic-literature-2/>

KHALLAF, Rania. *Double entendre*, 2005, [online]. [cit. 2014-04-30]. Dostupné z: <http://weekly.ahram.org.eg/2005/727/cu2.htm>

KINGSLEY, Patrick. *Egypt's president in hospital photo-call in effort to tackle sexual violence*, The Guardian, 2014. [online]. [cit. 2014-08-28]. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/world/2014/jun/11/egypt-president-sisi-tackle-sexual-violence>

Kullunā Lajlā, 2010. [online]. [cit. 2014-08-15]. Dostupné z: <http://kolenalaila.com/ar/about>

LEVANONI, Amalia. *Shajar al Durr: A Case of Female Sultanate in Medieval Islam*, World History Connected, University of Illinois, 2010. [online]. [cit. 2014-08-15]. Dostupné z: <http://worldhistoryconnected.press.illinois.edu/7.1/levanoni.html>

MEHREZ, Samia. *A Myriad of leaves*. Al-Ahram Weekly Online, 2001. [online]. [cit. 2014-08-28]. Dostupné z: <http://www.arabworldbooks.com/Readers2002/articles/somayaramadanE.html>

NAGUIB, Shuruq. *'Aisha 'Abd al-Rahman (Bint al-Shati') (d.1998) and her approach to tafsir :The journey of an Egyptian exegete from hermeneutics to humanity*, 2009, Academia.edu, [online]. [cit. 2014-06-02]. Dostupné z: [https://www.academia.edu/2020096/Aisha_Abd_al-Rahman_Bint_al-](https://www.academia.edu/2020096/Aisha_Abd_al-Rahman_Bint_al-Shati_d_1998_and_her_approach_to_tafsir_The_journey_of_an_Egyptian_exegete_from_hermeneutics_to_humanity)

[Shati_d_1998_and_her_approach_to_tafsir_The_journey_of_an_Egyptian_exegete_from_hermeneutics_to_humanity](https://www.academia.edu/2020096/Aisha_Abd_al-Rahman_Bint_al-Shati_d_1998_and_her_approach_to_tafsir_The_journey_of_an_Egyptian_exegete_from_hermeneutics_to_humanity)

OTTERMANN, Sharon. *Publicizing the private: Egyptian women bloggers speak out*, 2007, [online]. [cit. 2014-04-30]. Dostupné z: <http://www.arabmediasociety.com/?article=13>

PHILIPCHENKO, Tatiana. *Interview – Salwa Bakr, 2012*. [online]. [cit. 2014-05-30]. Dostupné z: <http://www.egyptianwomen.info/salwa-bakr.html>

RAMDANI, Nabila. *Egyptian women: 'They were doing better under Mubarak'*, The Guardian, 2012, [online]. [cit. 2014-05-30]. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/world/2012/jun/04/egyptian-women-better-under-mubarak>

SĀMĪ ḠISLĀM, *Dustūr ġumhūrġja miṣr al-‘arabġja al-ṣādir ‘ām 1971*, [online]. [cit. 2014-05-28]. Dostupné z: <http://accislamsamy.wordpress.com/2012/12/01/-العربية-مصر-جمهورية-مصر-الصادر-عام-1971>

TADIÉ, Ariette. *Bibliographie de la littérature féminine Égyptienne*, Internet Archive, 1996, s. 72, [online]. [cit. 2014-08-12]. Dostupné z: http://archive.org/stream/peuplesmditerra97pari/peuplesmditerra97pari_djvu.txt

THE NATIONAL, [online]. [cit. 2014-03-26]. Dostupné z: <http://www.thenational.ae/news/world/africa/divorce-rate-surges-in-egypt>

TRADING ECONOMICS. *Egypt – fertility rate*, 2011, [online]. [cit. 2014-08-07]. Dostupné z: <http://grist.files.wordpress.com/2011/02/screen+shot+2011-02-03+at+6.45.38+pm.png>

UNICEF, *Egypt – Statistics*, 2013, [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: http://www.unicef.org/infobycountry/egypt_statistics.html

ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AKADEMIE VĚD ČR, v.v.i. *Internetová jazyková příručka*. 2008–2013 [online]. [cit. 2014-06-20]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.

WIKIPEDIA, *Women´s suffrage*, 2014, [online]. [cit. 2014-08-20]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Women%27s_suffrage

WORLD BANK, *Egypt, Arab rep.: Age at first marriage, female*, 2014, [online]. [cit. 2014-04-07]. Dostupné z: http://www.quandl.com/WORLDBANK/EGY_SP_DYN_SMAM_FE-Egypt-Arab-Rep-Age-at-first-marriage-female

Slovníky:

FILIPEC, Josef. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Vyd. 3., opr., dotisky 2004, 2005, 2006, 2007, 2010. Praha : Academia, 2003, 647 s.

KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. vyd. 3., upr. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1985, 791 s.

KRAUS, Jiří a Věra PETRÁČKOVÁ. *Akademický slovník cizích slov*. Vyd. 1. Praha : Academia, 1995, S. 446-834. ISBN 80200052422.

PALA, Karel a Jan VŠIANSKÝ. *Slovník českých synonym*. 3. dopl. vyd. Praha : Lidové noviny, 2001, 479 s.

WEHR, Hans a J COWAN. *A dictionary of modern written Arabic: (Arabic-English)*. 4th ed. considerably enlarged and amended by the author. Urbana, Il.: Spoken Language Services, c1994, XVII, 1301 s. ISBN 0879500034.

ZEMÁNEK, Petr, František ONDRÁŠ, Andrea MOUSTAFA a Naděžda OBADALOVÁ. *Arabsko-český slovník*. Praha: Set Out, 2008, Elektronický slovník. Verze 1.4.2.

Diplomové práce:

ŠTORKOVÁ, Kristýna. *Sociokulturní kontext ženského románu Arabského poloostrova*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2012. 118 s. Vedoucí práce František Ondráš.

YOUSSEF, Maro. *Egyptian State Feminism On The Silver Screen: The Depiction Of The "New Woman" In Nasserist Films (1954-1967)*, Washington: The George Washington University, 2010. 52 str.